پێشەنگ
۱
دەوری دووهەم
بەهاری
۱۳۸۲
تایبەت بە هونەر و ئەدەبیاتی پێشڕەو و کرێکارییە
PESHANG
ئینتشاراتی ناوەندی کۆمەڵە

پێشەنگ

تایبەتە بە هونەر و ئەدەبیاتی پێشرەو و کرێکاری، هەر سێ مانگ جارێک ژمارەیەک لە ئەندامانی کۆمەڵە دەری دەکەن.

ئادرەسی ئینترنیتی پێشەنگ:

WWW.Komalah.org

e-maill : peshang@komalah.org

هاوکارانی ئەم ژمارەیە:

بێستوون	سەعیدی ئەمانی
یوسف عەلی پوور	یونس. م
عزیز ئاجی‌کەند	سمکۆ محەممەدی
هەژیر نینا	کەیوان
وارکا٥٤	باران

پــێرست:

بابەت: **لاپەرە:**

سەروتار: پێشەنگ لە خزمەت چ ئامانجیك دایە ٤

گوزارش:

بەرێوە چوونی فستیوالی ئەدەبی و هونەری (ئا : بێستون)............... ٥

لێکولێنەوە:

ئیسلام نووسی لە ئەدەبیاتی مندالان و (و : عەزیز ئاجیکند) ٨

کۆمەڵە شیعری باران و دڵوپە و (ن : یونس . م) ١٧

بلووری شیعری فروغ و (و : سەعیدی ئەمانی).. ٢٥

سریال عشق سالهای جنگ و (ن : وارکا ٥٤)... ٣٢

وەگەر خستنی سەنعەتی سینەما (عەلی ئەمینی _ و : سمکو محمدی)......... ٣٦

پەخشانە شێعر : (رۆژ ژمێری پێشمەرگەی کۆمەڵە) (ن : یونس . م)......... ٤٠

هیوا (ن . هەژێر نینا).. ٤٨

راوەستان (ن . هەژێر نینا) ٥٠

لێت دوورم (ن : کەیوان) ٥١

شانۆ : ژیان پێناسەیە (ن : باران) ٥٣

موسیقا : بابەتێکی عەباسی سەماکار لە سەر مۆسیقا (و . سەعیدی ئەمانی)... ٥٧

چیرۆك : بەلەمی شکاو لە وشکانی‌دا (و . یوسف علی پور)......................... ٦٢

کاریکاتور (ریباز).. ٦٦

له جیاتی سەروتار

پێشەنگ لە خزمەت چ ئامانجێك دایە

خوێنەری هێژا!

ئەوەی کە لەبەر دەستت دایە و خەریکی هەڵدانەوەی لاپەرەکانی، یەکەمین ژمارە لە دەوری دووهەمی گۆڤاری پێشەنگە.

لەم ژمارەیە بە دواوە پێشەنگ لە دەوری دووهەمی‌دا و دوای ٨ ساڵ دابران لە خوێنەرانی رەسمەن کاری چالاکی هونەری خۆی دەست پێی دەکاتەوە.

پێشەنگ جوشدار و بە بزووتنەوەیەکی دیاری کراوی کۆمەڵگای کوردستان بووە و رەنگدانەوەی خەبات و تیکوشانی بەرەی چەپ و رادیکالی کوردستانی پیوە دیارە. بەو حوکمە لەنیو کتێبخانەی کرێکاری کوردستان دا پێشەنگ جیگای تایبەتی خۆی هەیە و لەسەردەمیکی دیاری کراودا وەك چەکی مەعنەوی چینی کرێکار، کاریگەری بەرچاوی خۆی لەسەر رەوتی بەرەو پیش چوونی هونەری کرێکاریدا داناوە.

پێشەنگ نەتیجەی کاری پڕ بە پڕی ژمارەیەك لە نووسەران و هونەرمەندانی کۆمۆنیستی کوردستان بووە.

ئیمە "ئامادە کارانی" دەوری دووهەمی پێشەنگ بە تەواوی و شیلگیرتر لەسەر ئەو ئەرك و هەولانە پێی دادەگرین کە پێشەنگ لە دەوری یەکەمی‌دا بۆ خۆی داناون و هەولی جیددیان بۆ دراوە. رەسالەتی سەرەکی ئیمە هەمان رەسالەتە کە نووسەرانی کۆمۆنیستی کوردستان لە دەوری یەکەمی پێشەنگ دا بۆ خۆیان دانابوو. ئیمە لەم جەهەتەوە و لەم زاویەوە بۆ هونەر و ئەدەبیات دەچین و دەستمان کردەوە بە دەرکردنی دەوری دووهەمی پێشەنگ.

هەر لێرەشەوە داوا لە هاوڕیانی خۆشەویستی دامەزرێنەری دەوری یەکەمی پێشەنگ دەکەین کە وەك پێشوو گۆڤارەکەمان بە هی خۆیان بزانن و یارمەتی بکەن، بۆ ئەوەی کە لاپەرەکانی پێشەنگ دەوڵەمەندتر بن، دەتوانن بابەتە ئەدەبی و هونەریەکانی خۆتان بۆ ئیمە بنێرن. خاوەنی پێشەنگ بە تەنیا دەستەی نووسەران یا ئامادە کارانی نین، هەر کەس خۆی موتەعەلق بە بەرەی چەپ و کۆمۆنیستی کوردستان دەزانی و دلی بۆ ئەدەبی کریکاری و پێشرەو لێ دەدا دەتوانی خاوەنی پێشەنگ بێ.

هاوکاری عەمەلی ئیوە مایەی سەرکەوتنی گۆڤارەکەمانە.

بۆ پێشەوە بەرەو پەرەپێدانی هونەری پێشرەو و کرێکاری

دەستەی بەریوەبەری و ئامادە کردنی پێشەنگ

جۆزەردانی ١٣٨٢

گــــوزارشێــك لـــه بــەرێــوه چــوونی فستیــوالی ئەدەبی، هونەری لە ئوردوگای مەرکەزی کۆمەڵە

ئا : بێستون

سـەر لـە ئـیوارەی روژی ١٣ی گولانـی ١٣٨٢ئـیوارە کوریکـی ئـەدەبی و هونەریبـە بەشـداری سـەدان کەس لە هاوریـانی پیشمەرگە بە خویندنەوەی شیعر، چیروك، پەخشان، کورتەچیروك و نمایش کردنی شانو و ژەنینی موسیقا بەریوەچوو.

پیویسـتە بوتـری کە پاش دەورەیەك لە راوەستان وقەتیس مانەوەی رەوتی ئەدەبی و هونەری بە شیوەیکی بەربلاو کە پیشتر لە لایـەن کـانو نـی فەرهـەنگ و ئـەدەبی کـریکاری کوردسـتان و گوڤـاری پیشـەنگەوە هەنگاوی هەلدەگرت، ژمارەیك لە هاوریان لەسـەر پیشـنیاری دەبیرخانـەی کومەلـە لـە سـەرئەوە سـاغ بوونـەوە کە لە بەهاری ئەمسالەوە بە شیوەیەکی وەرزیانە دریژە بە تیکوشـانی گوڤـاری پیشـەنگ بـدەن و ئـەم هەولـە دلسـوزانەیەش لەگـەل پیشـوازی گـەرم و بەر چاوی هەلسوراوانی گورەپانی ئـەدەب و هونەر بەرەوروو بۆوە و بۆئەومەبەستەش وەك یەکەم هەنگاو بو دریژە پیدان بە زیندووراگرتنی هەر چی زیاتری هونەرو ئەدەبیـاتی کـریکاری قەراردرا کەئەم فیستیوالە وەك دەستپیکی دەر چوونی یەکەم ژەمارەی دەورەی دوهەمی گوڤاری پیشەنگ بـەریوە بچـێ، کـە لەم ئیوارە کورەدا زور بەرهەمی بە پیز وپڕ ناوەروك پیشکەش کران وخویندرانەوە کە لەگەل پیشوازی گەرمی بـە شـداربوان بـەرەوروو بـوون" هونـەرو ئەدەبیات وەك هەمو دیاردەکانیتری بیروزەینی ئینسان، مادی، سەرزەوی و چینایەتین، ئینسـانەکان بـیرورا و، بوچـوون و چـاوەروانی و نارەزایەتـیەکانی بـۆ هەمیشـە تەنـیا بـە زمانی سیاسەت و لە ریگای ئابووری و کۆمـەلناسـیەوە مـەترەح ناکات، ئەوان لەسەر بناغـەی هەل و مـەرجیکی تایبەتی رووحی و دەروونی و هەلکەوتەیی کۆمـەلایەتی یـان سیاسـیی دیاریکـراو کـە بـۆی دەرەخسـی، رەنگە قسەکانی لە ناوەرۆکی کراوەی یەك یان چەند رۆمـان دەربری و بە شیوەی بەسـەر هاتـیك بـیانکات، یـان ببیـتە سـوژە و نـاوەرۆکی شـانۆیەك و گەلـیك جارانـیش دەیسـپیری بـە رەوتـیکی سەرکەشـی نەسرەوتووی هەست و سۆز و لە قەوارەی شێعردا خۆ بنوینن.

ئاشـکرایە کـە شـیعر، پەخشـان و نـۆل و رەخنە یان شانۆنامە و شتی لەم بابەتە راشکاوی سەرکەوتوویی هەلویست گرتنیکی دیاریکـراوی سیاسـی، یـان بـۆ ویـنە رەنگە بایەخ و تەواویەتی زانیتی روانگەیەکی کۆمـەلایەتییان بیی و لە بنەرەتیش دا قەرار نـیە کـە ئـەم جـۆرە تیگەیشتنە لە ئارادا بێ چونکە هیچکام لەوانە جیی ئەویتر ناگریتەوە. بەهەر حال و بیجگە لەم هەلاواردنە گـریمانەییە شـیعر و هونەر و ئەدەبیاتیش رەوتیکی سروشتی بیر و زەینی ئینسانەکانە و هەر لەم رووەشەوە بمانەوی و نەمانەوی نویـنەرایەتی تـیروانین و کیشـەیەکی چـینایەتی دیاریکـراو دەکـەن و بـاس کـردن لـە هونـەر و ئەدەبیاتـیش هـەرکات لـە کۆمەلگایـەکدا کـە زەمیـنە کۆمەلایـەتی و بـناغە چینایەتییەکان بشاریتەوە، ئیتر ئەوە چەواشە کردنی راستییەکان و بەلاریدا بردنـیانە و لـە هەمان حالیش دا دەبی وەلامی روون بە پرسیارە بنەرەتییەکانی ناو کۆمەلگا بداتەوە و سنووریك لە نیوان چینە

جۆراوجۆرەکانی کۆمەلگادا بکیشی. بەلام سنوورەکانی جیهان بشکینی.رەنج و ئازار و مەینەتی‌یەکانی ئینسانی ئازار چیشتوو لەهەر شوینیکی ئەم جیهانەدا دەر ببری و بە گویی جیهانی بگەیەنی. مەسەلەکانی دەوروبەری خۆی بە وردی سەرنجیان بداتی و بێ باکانە رەخنەیان لێ بگری و پیشنیاری خۆشی بکات.

سیستمی کاپیتالیستی کە ئینسانەکان بە سەر هەژار و دەولەمەند، کریکار و سەرمایەدار ، دابەش دەکات، لە رەخنە بەرهەمی‌یەکانی‌دا رەنگ بداتەوە.

بەرهەم و نووسراوە ئەدەبی و هونەری و فەرهەنگی‌یەکانی دەبی دژ بەو نیزامە بن کە لەو سیستمەدا کریکار و زەحمەتکیش ناچارن شەو و رۆژ بۆ پەیدا کردنی نانیکی مەمرە و مەژی، هیز و وزەی خۆیان بفرۆشن و هەروەها لەدژی هەر چەشنە جیاوازی دانان و هەلاواردنیکی نەتەوەیی، قەومی و مەزهەبی بێ کە کۆمەلگا لەو گیژاوە و دواکەوتوویی‌یەدا رادەگری.

لەو کۆمەلگایانەدا کە منالان بەردەوام لە شوینی کار و لەناو بنەمالە و مەدرەسە سووکایەتی‌یان پێ‌دەکری لەباری رووحی و لەشی‌یەوە تەنبێ دەکرین و مافەکانیان پێشیل دەکری وە هەزاران منال لەسەر شەقامەکان هیچ جۆرە ئەمنیەتیکی گیانی و مالیان نیە، دەبی لەناو ئەو بەرهەمانەدا رەنگ بداتەوە کە کێ بەرپرسیاری ئەم تاوانانەیە و بۆ جەماوەری روون بکاتەوە. خاوەن هەلویست بێ و لە کاتی خۆیدا و لە سەردەمی رووداوەکان بێدەنگ نەبی و ریگا نەدات کە دەسەلاتداران و دەست و پیوەندەکانیان بیر و زەینی کۆمەلگا لیل بکەن و بیشیوینن زۆرن ئەو شاعیر و نووسەرانەی کە لە پیناو دەرخستنی راستی‌یەکان و داکۆکی لە هەژاران و زەحمەتکیشان یان ئیعدام کراون یان لە کونجی گرتووخانەداسەرکوت کراون نازم حیکمەت ماوەیەکی زۆری لە تەمەنی لە سیاچالەکاندابەسەر برد ، یان لەو کاتەنەدا کە هیرش بۆسەر بلاوکراوە و حەوتوونامەکان رۆژی ٦ ی ئاوریلی ١٩٤٥ کاتیك کە دەفتەرەکانی رۆژنامە و حەوتوونامەکان لە تورکیە کەوتنە بەر پەلامار و ویران کران لە شیعریك دا نازم حیکمەت هەلویست دەگری و دەلی:

"ئەوان دوژمنی هیوا و ئومیدن، ئەوینی من
دوژمنانی زولالی ئاو
داری بە بەروبوو،
دوژمنانی ژیانی هەلچوون و داچوون،
چونکە مەرگ، مۆری لەناو چونیان داوە:
بە کەلپی شکاو و لاشەی گەندەل،
بۆ هەمیشە لەناو دەچی،
بەلی ئەوینی من،
بەرەوپیش هەنگاو دەنین بە مشتی گرێ خواردوو،
ئالای والای پر لە شانازی‌یان، کریکاران و،
ئازادی، ئازادی لەسەر لیوە،
بە هەدیەی نەورۆزی‌یەوە، رووخۆشی و دلکراوە، وا بەریوە."

بـه هـەر حال بۆ وەگەر خستن و گەشە پێدان و زیاتر خزمەت کردنی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری و دەرخستنی و پێشکەوتنی ئیسـتعدادە هونەریـەکان لـەم ئـێوارە کـۆرە ئـەدەبی وهونەریـەدا ژمـارەیـەکی بەر چاولە هاوڕێیانی پێشمەگە بەبابەتی جۆراۆ جۆری هونـەری بەشـداریان لـەم فیسـتیڤاڵەدا کـرد کـە سـەرەتا بـە خۆیندنەوەی شیعری ئاشنا لە لایەن هاوڕێ کەریمی ئەحمەدی ئەندامی کومیتەی ناوندی کومەڵەوە دەستی پێکرد. پێویستە بوترێ کە ئەم هاوڕێیانە بە پێشکەش

کردنی بەرهەمـەکانیان لەم فیستیڤاڵەدا بەشدار بوون لەوانە:

هاوڕێیـان هەژێرنیـنا ،هەلالـە فـەتاحی، سـەعیدئەمانی، جەبارکـەریمی، بـەیان ئەحـمـەدی، ئارزو ڕەزاقی، سەلاح قادرمـەرزی بە خوێندنەوەی بەرهەمە شیعرییەکانی خۆیان کۆڕەکەیان گەرموگورتر کرد.

هـاوریـان یونـس مـەولودپوور چـەند کورتـە چیرۆك و عـەزیزئاجیکەند، فەرزاد حەق پەرست و ناسر سەلاحی چەند پەخشان و وتاری ئەدەبیان خۆیندەوە کە لەگەڵ پێشوازی گەرم وگوری بەشداربوان بەرەوروو بوون.

هـەروەها موسـیقا لەلایـەن هاورێـیان شوان خەلیلی و کاك ئارمان بەشیکیتری ئیوارە کۆرەکەی بە خۆی تەرخان کردبوو. لە نیوەندی ئەم بەرهەمانەش دا شانۆی "ژیان پێناسەیە" لەلایەن هاورێیان سەلاح قادر مەرزی و ئارەزوو ڕەزاقی نمایش کرا.

ئـیمە نووسـەران و بەریوەبـەرانی گۆڤـاری پیشـەنگ، بـۆ جاریکیتـریش هـیوای سـەرکەوتن بۆ ئەو خۆشەویستانە دەخوازین و هیواداریـن کە بە بەرهەمی بە پتزتر، هەرچی زیاتر خزمەتی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری بکەن.

ئیسلام نووسی له ئەدەبیاتی منالآن دا و کاریگەری لەسەر منالآن

ئەسەدی سەیف

و: عەزیز ئاجیکەند

هیچ شك لەوەدا نیە كە سیستمی پەروەردە و فێر كردن لە ئیسلام دا، بە هیچ شیوەیەك وەلام دەرەوەی پێداویستییەكانی فیكری و زەینی مندالآن نیە. سیستمی پەروەردە و فێركردن لەوەها دەسەلآتیك دا، سیستمیكی سونەتی و كۆنە و تا ئیستا پێ بە پێی رەوتی بەرەو پیش چوونی دونیا و ئال و گۆرەكانی فیكری بەشەر، هەنگاوی نەناوە. ئەوە راستییەكی حاشا هەلنەگرە و لەچاوی رەخنەگرانی ناوخۆیی و دەركی ون نەبووە و تا ئیستا بە دریژایی سالانیكی زۆر و لە بۆنە و موناسبەتی جۆراوجۆردا لەلایەن جەماوەری خەلكەوە بە تایبەتی لاوان و تازە لاوان، بەدژی راوەستاون و رەخنەیان لیّ گرتووە و تا ئەو جیگایەی بۆیان كراوە بەرەنگاری بوونەتەوە.

بەپێی ئامار و بەپێی ئەو لیكۆلینەوە زانستی یانەی كە لەسەر مەندالان و تازەلاوان و لاوان كراوە، دەر دەكەوی كە ئەوان بە تەواویتی تینووی فیربوونی شتی نویّ و زانستی نوێن و ئامادەن بە گیان و بە دل بكەونە شوینی. بە گشتی سەرجەم تویژەكانی ناو كۆمەل لەسەر ئەو باوەرەن كە خویندن و فیربوون دەبی بە تەواوەتی بەپێی مەیل و رەغبەت و بە گویرەی هەلبژاردنی خۆیان بیّ و نابیّ ئەو هەقە بەكەس بدریّ كە بە زۆری و بە ناحەق شتیكیان بە ملدا بری. ئەوە هەقیكە كە ئیستا لە زۆر شوینی دنیادا بە رەسمی ناسراوە بەلام لە نیزامی پەروەردە و فیركردنی سەرجەم ولاتە ئیسلامیەكاندا، هیچ بایەخیكی ئەوتۆ بەم وسایلە نادریّ و جیگایەكی نیە.

دریژە كیشانی ئەم رەوتە و ئەو نیزامە، نەتەنیا ئەم جۆرە كۆمەلگایانە بە هیچ كویّ ناگەیەنیّ، بەلكو لەناو تویژیكی بەرینی زیاتر لە میلیونها كەس دا، لەگەل مندالان و تازەلاوانیك بەرەو روو دەبین كە جگە لە ماندوویی و گۆشەنشینی و بیزاری هیچی دیكەیان لیّ نابیندریّ هەر ئیستاش ئەم سیمایە لە گرنگترین تویژی ناو كۆمەل كە بریتین لە مندالان و تازەلاوان، بەرچاو دەكەویّ. بە گشتی سیستم و نیزامی نادروستی پەروەردە و فیركردن لە ئەدەبیاتی مندالاندا، نە تەنیا نابیتە هۆی راكیشانی مندالان بەرەو خویندن و جەزبیان ناكات، بەلكوو زیاتر بەرەو كشانەوە و بیزار بوون لە خویندن و مەدرەسە، هانیان دەدات. لەم ناوەدا موعەلیم و سەرجەم مودیرانیتری پەروەردە و بارهینان هیچ دەور و نەخشیكیان نیە و هۆیەكەشی ئەوەیە كە ئەوانیش ناچارن لە چوارچیوەی نیزامیكدا كە پیشتر بەرنامەكەی داریژراوە، فەعالییەت بكەن. ئەم فەعالییەتە لە پێش دا دیاریكراوەش كە هیچ ئازادی عەمەلیكی بۆ ئەوان تیدا نیە، خۆی جۆریك ركود و وەستان دینیتە پیش و ئاكامەكەشی جگە لە وشیك بوون و غەیرە فەعال بوونی سەعاتەكانی دەرس و ماندو بوونی شاگرد و موعەلیم، هیچی دیكە نیە. لە راستیدا ئەدەبیاتی مندالان و سیستمی ئاموزش و بارهینان لەوەها كۆمەلگایەكدا كە سەرتاپێی بە یاسا و ریسای كۆن تەندراوە، پیویستی بە ئال و گۆریكی بنەرەتی هەیە و ئەگەر ئەوە نەكریّ، ناتواندریّ بە جۆری پیویست وەلامدەرەوەی ویست و خواستەكانی كۆمەلگا بی. لەم سەردەمەدا كە دونیا زۆر بە توندی لەحالی ئال و گۆر دایە و بەرەو پیش دەچی، ئەگەر نەتواندریّ نیزامی پەروەردە و فیركردن لەو كۆمەلگایانەدا پیّ بە ئەمە دروستە ئەم رەوتە بەرەو پیش بچیّ، ئەوە بیّ گومان تووشی شكست دەبیّ.

نیزامی پەروەردە و فیركردنی رەسمی و سوونەتی وەها كۆمەلگاگەلیك جگە لە وەسیلەیەك بۆ تەبلیغی سیاسەت و بۆچوونی كۆنەپەرستانە، هیچی دیكەی تیدا بەستە نیە. كۆنە پاریزی و دواكەوتوویی تایبەتمەندی ئاشكرا و بەرچاوی ئەو نیزامەیە. لە ئاوا نیزامیك دا بە تایبەتی

نیزامـیك لـه چەشـنی كۆمـاری ئیسـلامی ئیران كـه هـیچ بـروایەكی بـه ئـازادی بـیر و باوەر و ئازادی هەلبژاردن نیه و بەرنامەكانی به جۆریكه كه هـەموو ریگایـەك لـه مـندالان و تـازەلاوان بەربەسـت دەكـا كه بتوانن به مەیلی خویان و بەپێی توانا و ئیستعدادیان ریگای خۆیان هەلبژیرن، ئایا دەكـری چـاوەروانی ئـەوە بكـری كـه بـیر و زەیـنی منـدالان به شیوەیەكی مەنتەقی و به شیوەیەك كه لەگەل بیر و بۆچوونەكانی دونیای نوێدا بیتەوە، پەروەردە بكات؟

مـندالان تیـنوی زانسـتی نـوێ و فیربـوون و ناسـینی بـیر و بۆچوونی نوێ و پیشكەوتوو خوازانەن. بەلام نیزامی زال بەسەر كۆمەلگای له چەشنی ئیران دا، كـه بـه هـەموو تواناییانـەوە هـەول دەدەن خۆرافـات و كۆنەپەرەسـتی زیندوو كەنەوە و پەرەی پیبدەن و لەگەل هەر چەشنه بیر و بۆچوونیكی نـوێ و پیشـكەوتنخوازانه دژایەتـیان هەیـه، قـەت نـاتوانن وەلامـدەرەوەی پیداویستییەكانی فیكری و زەینی مندالان و تازەلاوان و به گشتی لاوان بن.

مەدرەسـه كـه بـه شـوینی فیربـوون و پـەروەردە بوونـی ئینسـان ناسـراوە، ئـەركی ئامـادە كردنی تویژی تازە پیگەیشتووی ناو كۆمەلی بۆ بەریوە بـردنی كومـەلگای بەشـەری، لەسـەر شـانه. بۆیـه دەبـی ناسـینی گیروگرفتەكان و ناساندنیان به لاوان له ئەدەبیاتی مندالان دا رەنگ بداتەوە و ئەم ئەدەبیاته دەبی ئاوینەیەك بێ بۆ دەرخستنی راستییەكانی ناو كۆمەل.

ئەمـرۆ كـه مەدرەسـەكانی ژیـر دەسـەلاتی رژیمی كۆمـاری ئیسلامی ئیران، به تەواوی له راستییەكانی ژیانی ئینسانی و پیشكەوتووی سەردەمی ئیسـتا بـه دوورن. سیسـتم و شـیوەیەك كه به ناوی پەروەردە و فیركردن له مەدرەسەكانی ئیران دا بەكار دەهینـدرێ، نه تەنیا جواب دەرەوەی ئاوات و ئارەزووەكـانی ئینسـانی پیشـكەوتووی ئەمـرۆ نـیه و نـاتوانی پێ به پێی ئال و گۆرەكانی دونیای ئەمرۆ هەنگاو هەلینیتەوە، بەلكوو به پیچەوانەوە خۆی هۆی سەرەكی كوشتنی مەیل و ئاواتی دەرونی ئینسانەكانه و كۆسپیكی گەورەیه لەسەر ریگای نوێ خوازی و پیشكەوتوویی.

كاتـیك كـه سـەیری مـندالان دەكـەی، دەبـینی كـه بـه تـەواوی له دەرس و مەدرەسه مـاندوون. منـدالان لەو دەرس و مەدرەسەیەدا شتیكی نوێیان بەرچاو ناكەوێ و ناچارن دنیایەك شتی پووچ و بێ ناوەرۆك كه زیاتر له هەزار سال له عومریان تیپەر بووە، بخەنە میشكیانەوە.

دونـیای كتـیبی مـندالان جۆراوجـۆر و زۆر تایـبەت مەندی بەرچاوی خۆی هەیه. بەلام ناوەرۆكی ئەم دونیایه لاوازە و كەمتر لایەنەكان و باسەكانی تایبەت بـه ژیـانی كۆمەلایـەتی كـه مـندالان و گـەورەكان لەگـەلی بـەرەو روون، دەداته بەر باس و لیكۆلینەوە و تیشك ناخاته سەر چۆنیەتی ژیان كـردن و هۆیـەكانی رۆژ رەشـی و نـەبوونی ژیانـیكی شـیاوی ئینسـانی. ئـەو دونـیایه، دونـیایەك نیه كه پەیام ئاوەری راستەقینەی ژیانیكی شیاو و خـۆش بـۆ گـرنگترین تویـژی نـاو كۆمـەل بـێ. مـندالان گـرنگترین تویـژی نـاو كۆمـەلن. بۆچـی؟ بـه راسـتی بـۆ دەبێ گرنگی به مندال بدرێ و له ئەدەبیـاتی ئـەودا ئـال و گۆر پیك بێ؟ پیش ئەوەی بچینه سەر ئەم باسه، با لایەنه جۆراوجۆرەكان و لاپەرەكانی كتیبی مندالان هەلدەینەوە با بزانین بـه راسـتی چ شـتیك لەنـیو دوو تـیۆی ئـەم كتـیبخانەدا حەشـار دراون و كـام لایەنی ژیانی مندالان و كام ریگای بارهینان، ریبەری و نوینەرایەتی دەكـات. بـا بـاش بۆمـان دەركـەوی كـه بـه راسـتی دام و دەزگـای چەوسـینەری سـەرمایه و حكوومەتـه پاریزەرەكانـیان و بـه تایـبەتی ریكخـراوە ئیسلامییەكان، چۆن چاو له مندال و ئەدەبیات دەكەن و چۆن كەسایەتی ئەوان چاو لێ دەكەن و چۆن لیكی دەدەنەوە.

كتیبی مندالان!

كتـیبی مـندالان یـان بـه واتایەكیـتر كتـیب كەرەسـەیەكه بـۆ یارمـەتیدان لـه شـیوەی بارهیـنان دا. كتـیب ئامرازیكه بۆ گەشەی كۆمەلایەتی مـندالان. كتـیب لەریـزی سـەرجەم ئـەو ئامـرازانه دایـه كـه دەتوانـی رۆلـی گرینگی بێ لەسەر ناساندنی مندال و هەروەها كاریگەری دانان لەسەر میشـك و روحـی مـندالان. بـه گشـتی كتـیب دەتوانـی هـەم بـار بینی، هـەم بناسـینی، هـەم ئـال و گـۆر پـیك بینی، هەم كەسایەتی بدات و ریگا نیشـاندەر بـێ و دەرگـا بكاتـەوە بـەرەو رووی راسـتییەكان . كتـیب عیـلمه، زانسـته و هۆكاری گرنگی روون بوونەوەی میشكەكانه. كتیب دەتوانی لایـەنی لاوازی میشـكی مـندالان بكوتـی و یارمـەتی بـه گەشـه كـردنی میشـكیان بـدات و لـه ریگـا دەربـاز بـوون لـه دواكـەوتوویی و نـەبوونی سـەربەخۆیی، رزگاریـان بكـات. كتـیب تیدەكۆشـی هۆمـید بـدات بـه مـندالان و ئـەوان ریـنوینی بكـات و ببیته ئاوینەی بالانوینی راستییەكانی كۆمەل له پەیوەندی لەگەل مندال و كەسایەتی و ژیانی و مافی كتیب یەكەمین پەیوەندی نیوان نووسەر و خوینەر و كۆمەلگایه.

هیچ شك لەوەدا نیە كە بلێن كتێبی منداڵان، كتێبێكی سیاسی و لە ئەسڵ دا ڕێنوێنی یەك شێوە لە ژیان كردن و بارهێنان و ئامووزشە و ناراستە وخۆ ئاموزشی سیاسی بە منداڵان پێشنیار دەكا.

مەگەر نابینین و نابیستین كە هەر چیرۆكیك بۆ خوێنەرانی، قسە لەسەر ئەرزش و ئیعتبار، بیرورا و تەنانەت شێوەی هەڵس و كەوت دەكا؟

ئەم ئەرزش و ئیعتبار و بیرورا و هەڵس و كەوتە، ناتوانی جیا لە كۆمەڵگا و تەنانەت چینێكی تایبەتیش بێ. ئۆمێدەكان، ئاواتەكان، خواستەكان، پرسیارەكان، لەنێو كتێبەكاندا بە شێوەیەكی گشتی لە چوارچێوەی قەوارەیەكی تایبەت دا، دادەندرین و خۆیان دەبیننەوە كە ناتواندرێ موركی سیاسی و كۆمەلایەتی‌یان لێ نەدرێ.

چون كۆمەڵ بەرەو پێش دەڕوات؟ گیان لەبەران چون ژیان دەكەن؟ لەم كۆمەڵگایەدا منداڵان و بە ساڵاچوان چ هۆمید و ئارەزوویەكیان هەیە؟ چلۆن ئەم ئاوات و ئامانجانە بە سەرەنجام دەگەن؟ ژیان چیە؟ ڕێگای دروستی ژیان كامەیە؟ و بگرە چی وچی هەموویان لەو مەوزوعاتەن كە ناكری مانا و مەفهوومی سیاسیان نەبێ.

كە واتە بێ‌مانا نابێ ئەگەر بلێن:

كتێب دەتوانی ئامرازیك بێ بۆ كردنەوەی دەرگایەك بە ڕووی شتە نوێ‌یەكان بۆ منداڵان. یان بە واتایەكی‌تر كتێب نیشاندەری ڕێگایەكە بۆ دەرباز بوون لە كیشەكان. بۆ گەیشتن بە ئامانجی ڕاستەقینە و فەتح كردنی لوتكەی سەركەوتن و ڕزگاری.

تا دەیەی ٣٠ بەرهەمێكی ئەوتۆ و سەربەخۆ بۆ منداڵان و تازەلاوان، لە ولاتی ئێراندا بەرچاو نەدەكەوت. ئەگەر چی لە گۆشە و كنار كەسانێك بوون كە لەم بوارەدا هەنگاوی جۆراوجۆریان هەلدەهێنایەوە بەلام هیچ كامیان نەیانتوانی ڕیشەی سەرەكی داب و نەریتی كۆن و ڕەنگ دانەوەی لە ئەدەبیاتی منداڵان دا، بكوتن و بیدەنە بەردیدی ڕەخنە. كتێبی لە چەشنی، مشك و پشیلە و چیرۆكی خۆش و باش بۆ منداڵانی چاك و باش، لەریزی ئەو كتێبانەدا بوون كە بۆ منداڵان چاپ كراون، بەلام هیچ كام لەو كتێبانە ئەو ئاستە گرینگەیان نەپێوا كە كۆمەڵی پیشكەوتوو پێویستێتی.

بە شێوەیەكی گشتی ئەدەبیاتی منداڵان لە ئێران ئێستا جم و جۆلێكی سیاسی بە خۆیەوە گرتووە. ئەم شێوەیە بە نۆبەی خۆی ئەگەریش بە كەڵك بووە بەلام زەربەی كاریگەریشی لە ئەەبیاتی منداڵان داوە. نموونەی بەرچوی ئەم خاڵە ئەوەیە كە هەر ئێستا عۆنسۆری شادی كە وشەیەكی باش و بە كەڵك لە ئەدەبیاتی منداڵان دایە، لەو ئەدەبیاتەدا ڕەنگی نەداوەتەوە. نووسەرانی پێشوو و بە تایبەتی ئێستاش لەسەر ئەو باوەڕەن كە وشەی شادی تایبەت بە بنەماڵە ئەشرافیەكانە. لە ئاكام دا لە زۆربەی بەرهەمەكاندا، منداڵان گۆرانی شاد و هەست بزوین ناخوینن، هەڵ ناپەرن، بێ جم و جولن، ناچنە چیژنەكان و بۆنە و موناسبەتەكان، بۆ گەیشتن بە وشیاری و چونە ناو ئەو ئاستەوە، دەبێ گیان بدەن، ئارەق بریژن سەختی بكیشن، برسیەتی بكیشن و لە قۆناغی توورەیی و بەرانبەركی و دلەراوكی و ڕق وبیزاری و كینەیی‌یەوە بگوزەرین.

هاوكات لەگەل ئاڵ و گۆڕەكانی كۆمەڵگا لەسەردەمی شۆڕش دا بە تایبەتی لە ساڵەكانی ٥٧ و ٥٨ دا، ئەدەبیاتی منداڵان گرنگترین ئاستی خۆی پێوا و بە شێوەیەكی بەر بلاو بەرهەمی جۆراوجۆر لەچاپ درا. لەم ساڵانەدا هیچ شێوە لە سانسۆر بەریوە نەدەبردرا و نووسەرانیكی زۆریش هاتنە دونیای ئەدەبیاتی منداڵانەوە و گەلیك ئاستی جۆراوجۆریان لەم بوارەدا بری. دەكرێ لەم پەیوەندێدا ئاماژە بە نووسەرانی لە چەشنی "قودسی قازی نوور"، "سەمەدی بیهرەنگی"، "عەلی ئەشرەف دەرویشیان"، "مەنسوور یاقوتی"، كەسانی‌تر بكرێ. بەلام ئەم دەورەیە زۆر كورت بوو. ئیستاش زۆر شتی گرینگ مابوو كە خۆ بخزینیتە نیو ئەدەبیاتی منداڵانەوە. زۆر كاری‌تری پیویست كە دەبوایە بكرایە. بەلام دەستی چەپەلی بەریوەبەرانی جەهل و خورافە زۆر لەوە تیژتر بوون. ئەم ڕەوتە هەر لەگەل جێ كەوتنی دەسەلات و زاڵ بوونی سیستمی سانسۆر و خەفەقان، لە گەشەكردن وەستا و بەری پێ‌گیرا. كتێبە غەیری ئیسلامی‌یەكان لە كتێبخانە گشتی‌یەكاندا هێندرانە دەرەوە و دوور خرانەوە. نووسەرانی كتێبی منداڵان یان دەستگیر كران یان خۆ دەست بە سەر و مەمنوعەی قەڵەم كران. زۆریش لەو كەسانە كە نەیانتوانی لەوەها دۆخێك دا بمیننەوە، ڕێگای كۆچ كردنیان گرتە بەر و بەرەو ولاتانی ئۆروپایی كەوتنە ڕێ. لەدوای ئەوەش دا ئیجازەی بلاوبوونەوەی سەرجەم نووسینەكان كەوتە ژیر دەسەلاتی ناوەندیك بە ناوی: وەزارەتی فەرهەنگ و ئەرشادی ئیسلامی. ئەم ناوەندە دوای چەند ساڵ و لە ساڵی ١٣٦١ی هەتاوی‌دا یاسایەكی بۆ چاپ و بلاو كردنەوەی كتێبی منداڵان دانا و بە ئاگاداری بیروڕای گشتی گەیاند. ئاكامی بەریوە بردنی ئەم یاسایەش، ئاڵ

و گۆڕ پێکهێنان لە کەمی و کەیفی ئەدەبیاتی منداڵان لە ئێران دا بوو. کۆماری ئیسلامی لەم ڕێگایەوە زۆرێك لە نووسەرانی لە دونیای ئەدەب و هونەردا وەلا دانا و ڕێی بە نووسراوەکانی ئەوان نەدا. وەزارەتی ئەرشاد مەڵبەندێکی دامەزراند کە ئەرکەکەی لێکۆڵینەوە و دوان لەسەر ئەو نووسراوانە بوو کە لە لایەن نووسەرانی جۆراوجۆرەوە نووسرابوو. کار بەدەستانی ئەدەبی و هونەری ڕژیم سەرەنجام بەم ئاکامە گەیشتن کە ئەدەبیاتی تا ئیستای منداڵان هیچ بایەخێکی نەبووە و زۆر بێ ناوەڕۆك بووە و بۆ پەروەردە و بارهێنانی منداڵان دەبێ لە ئەدەبیاتیان دا، ئیسلام بە شێوەیەکی بەرچاو و بەربلاو ڕەنگ بداتەوە. دواتر بەم شێوەیە کتێب گەلی جۆراوجۆر لە چاپ دران کە هەر کامیان لەسەر ڕەنگ دانەوەی ئیسلام لەو ئەدەبیاتانەدا، پێداگریان دەرکرد. تا بەم شێوەیە منداڵ گێژ و گوێ ڕایەڵ باربێنن و واداری بکەن ببێتە بەسیج تابتوانی لە داهاتوودا لەسەر کار دابمەزرێ. سەرجەمی ئەو کتێبانە بۆ پەرەپێدانی ڕەوتێك تێکۆشان کە سەرجەمی ئەم هەنگاوانەی ئەوان دەکرێ بەم شێوەیەی خوارەوە ئاماژەی پی‌بکرێ:

بایەخەکانی ئیسلام و تەبلیغ و خەبات لە پیناو کفردا!

خوێندکاران بەربلاوترین هێزێکن کە کۆماری ئیسلامی لەسەر ئەوان سەرمایەگوزاری کردووە. ئەدەبیاتی ئیسلامی بۆ منداڵان کەبە شێوەیەکی گشتی لە لایەن، "کانوونی پەروەرشی فیکری منداڵان و تازەلاوان"، "دەفتەری نەشرو و فەرهەنگی ئیسلامی"، "حەوزەی ئەندیشە و هونەری ئیسلامی"، " سازمانی تەبلیغاتی ئیسلامی" و هی‌تر بلاو دەبێتەوە کە هەموویان بە تیراژێکی زۆر لە چاپ دەدرێن و بلاو دەکرێنەوە، ئیسلام و ئەرزشی ئەو، لایەنە گرینگەکانی ئەم کتێبانە پێك دێنن. ئەم کتێبانە بە بێ ئەوەی سەرنج بدەنە خەلاقییەتەکان یان زەوقی هونەری، پڕن لە بابەتی دینی و ئەخلاقی و لە ئەساس دا بوونەتە ئامرازێك بۆ پەرەپێدانی خۆرافات. ناوەڕۆکی ئەم کتێبانە هیچ پێویستی و مەسەلەیەکی منداڵانی تێدا لەبەرچاو نەگیراوە و لایەنێکی گرنگی ژیانی ئەوان باس ناکا. سەرجەمی ئەم کتێبانە، یان بە گشتی کتێبە مێژوویی‌یەکان کە بە تەواویتی لەبارەی کاریگەری ئیسلام دان، نە تەنیا مێژووی واقعی گەشە و هەدانی کۆمەڵگا بە منداڵان ناناسێنن، بەڵکوو بە بێ ئەوەی گوی بدەنە ئەو بوارە کۆمەلایەتی‌یانەی کە ڕاستی‌یە مێژوویەکان تێیاندا سەری هەڵداوە، بەدرۆ باسی مێژوو دەکەن و ڕاستی‌یە مێژووییەکان بە پێچەوانەوە نیشان دەدەن و یەك لایەنە تاریفی کسایەتیە مێژوویی‌یەکان دەکەن.

دەبێ بلێین کە بایەخە ئەخلاقی‌یەکانی ئینسان و پیوانە ناسراوەکانی ژیانی کۆمەلایەتی لە نووسراوە ئیسلامیەکاندا شوێنێکیان بۆ نیە. لە بەر ئەوەی کە ئاسۆی ڕوانینی ئەو نووسراوانە زۆر کورت و بەرتەسکە و قارەمانەکانی نێو ئەم جۆرە کتێبانە بە هیچ جۆرێك و لە هیچ ڕیگایەکەوە ناتوانن خاوەنی پەیوەندیکی ساڵم و ئینسانی لەگەل ژیان و کۆمەلگادا بن.

ئەو شتانەی کە لەگەل ئیدئولۆژی ئەوان دا بێتەوە، چاکە و جێگای ڕێز لێ گرتن و پەرەپێدانە، لە غەیری ئەم شێوەیەدا لەلای ئەوان هیچ بایەخێکی نیە و لەدژی ڕادەوەستن. لەلای ئەوان هەرکەسێك لە مەکتەبی ئیسلام دوور بێ، ئینسان کوژ و خوێن ڕێژ و خرابکار و دەروون پیس و جینایەتکارە و لە بەرانبەردا موسلمان لایەنگری ئیسلام و کۆماری ئیسلامی بە دوورە لە هەر چەشنە خراپە و نارەوایی و نموونەی پاکی و چاکی‌یە.

لە ئەدەبیاتی ئیسلام دا کەمتر سەرنج دەدرێتە بارودۆخی ژیانی منداڵان. ئامانجی ئەدەبیاتەکەیان بریتیە لە نواندنی قسە و تئۆری‌یەکانی نووسەر. واتە تەنیا مەبەستیان تەبلیغی ئیسلامە. لەم جۆرە نووسراوانەدا بە کەمی دەتواندرێ فیکر و بیرێکی نوێ و زمانیکی کاریگەر بۆ دۆزینەوەی ڕاستی‌یەکان بدۆزرێتەوە. تەواوی هەوڵی ئیسلام و نووسەرەکانی ئەوەیە کە ئایەتەکانی قورئان لیك بدەنەوە و لە ئەدەبیاتەکەش دا بیگونجێنن. ئیسلام نووسەکان زۆر جار بۆ ئەوەی کە بینوێنن کە خاوەن بیر و هۆشن، لە نووسراوەکانی خۆیاندا ئەوەندە لە وشەی نابەجێ و نامۆ و عەرەبی و قورئان کەڵك وەردەگرن کە لە زۆربەی نووسراوەکاندا ناوەڕۆك و مەسەلە سەرەکی‌یەکە لە بیر دەکری و تەنانەت جاری واشە ون دەکرێ.

لە ڕوانگەی ئەوانەوە و لە ئیسلام نووسی ئەواندا :

هونـەر و ئەدەبیاتی مـنداڵان تەنیا لـە روانگـەی ئیسلامیەوە دەتوانی خۆی بنوێنی و بەس. لە وەها ئەدەبیاتیك دا ژیان هیچ پەیوەندیکی لەگەڵ هۆکارە عەینی و بابەتی‌یەکان و راستی‌یەکان دا نیە.

بەڵام بە راستی نووسەری ئیسلام نووسی کێ‌یە!

زیاتـر لـە دوو دەیەیـە کـە ئیسـلام نووسـی واتـە ئـەو شـیوە ئەدەبی‌یـەی کـە لـە لایـەن رژێمی کۆماری ئیسلامیەوە داهێنراوە، لە لایەن ریبەران و تئوریسیەنەکانی کۆماری ئیسلامی‌یەوە تەبلیغ دەکرێ.

بـە سـەرنج دان بـە دووپـات کـردنەوەی هـەندیك لـەو قسانەی کە لە لایەن تئوریسیەنە ئەدەبی‌یەکانی رژێمەوە کراون، دەتوانین ئەوەی لێ هەڵێنجین کـە قەلـەمی ئیسـلام نووسـەکان دەبی لە خزمەتی فیکر و بیر و باوەرە ئیسلامی‌یەکان دا بیت. جگە لەمە هەر شتیکی دیکە، دژی ئیسلامە و دژی بایەخەکانـە و هـەر بۆیـە بـێ کەڵك و خراپن. لەسەر ئەم بنەمایەیە کە ئیسلامی نووسەکان بە دەوری کۆماری ئیسلامیەوە کۆبوونەتەوە. خۆراکی لێ وەردەگرن و بە مەبەستی خزمەت پێ‌کردنی بوونەتە پاساوچی سیاسەت و فیکر و هەڵس و کەوتەکانی رژیم.

راسـتی‌یەکان لـە زەیـن و فـیکری ئیسـلام نووسـەکاندا تـیکەڵ بـە خەرمانەیـەك لـە رووداوە بێ ئەژمارەکانی دەرەوەی ژیان دەبێ و بە رازاندنەوەی کەلیمەکان دەرخواردی منداڵی ئیمە دەدرێ.

بەڵام با بزانین کە ئیسلام نووسەکان لە پەیوەندی لەگەڵ شیعری منداڵان دا دەڵین چی:

ئەی منالی شۆرشگێر
بگرە بەدەس شمشێر
تۆ هیوا و ئۆمیدی ئیمامی
تۆ هیزی ئیمامی زەمانی
تۆ سەربازی ئیمامی
تۆ دوژمنی سەدامی
رابەرت خومینی‌یە
مەکتەبت حۆسینی‌یە
خودایە، خودایە، تا ئینقلابی مەهدی، خومینی بپاریزە!

بـەم شیوەیە دەبیـنن کـە ئیسـلام نووسـەکان و ئالقـە لـە گوێیـانی رژیـم لە بواری شیعریش دا بەر بە گەشەی فیکری و زەینی منداڵان دەگرن و ناهێلن جیا لە ئەدەبیاتی لەپیش دا داریژراوی ئیسلام شتیکی‌تر فێر بن.

گرفتە سەرەکی‌یەکانی سەر ریگای ئەدەبیاتی منداڵان!

فێـر کـردن و بارهێـنان واتـە ئـاموزش و پـەروەرش یەکیکە لە ناوەندە سەرەکی‌یەکانی گەشە و پەرەپیدانی فەرهەنگی لە کۆمەڵگادا. بەڵام ئیستا ئـەم نـاوەندە لەژێـر چـەتری رژێـمی ئیسـلامی‌دا بوەتـە نـەهاد و سیسـتمیك لـە خزمەت بلاو کردنەوەی خورافاتی مەزهەبی و بە فەساد کیشان و بە لاڕێدابـردنی میشـك و بیری مـنداڵان و تـازەلاوان. لەم سیستمەدا، فێر کردن نە تەنیا زامنی گەشە و پەرەپیدانی فەرهەنگی کۆمەڵگا نیە، بەڵکوو ریك بووەتە لەمپەریك لەم راستایەدا.

بەرتەسـك بوونـی فـەزای ئاموزشـی، فەقری ئابووری، سیاسەتی قانوونی کردن و دروست کردن و پیکهینانی مەدرەسە تایبەتی‌کان واتە مەدرسە غەیـرە ئینـتفاعی‌یەکان، زۆربـەی بـنەماڵە کـریکاری‌یەکان و چـین و تویـژە نـەدار و دەسـت تەنگـەکانی کۆمـەڵگای ناچـار کـردووە کـە نەهـێلن منداڵەکانـیان بچـنە مەدرسـە.هـەروەها جیـاکردنەوەی کچـان لـە کـوران، هـەڵاواردنی جنسـی و مەزهـەبی لە وەرگرتنی دانش ئاموزان و بە کردەوە بـەریوە بـردنی ئـەو سیاسـەتانە لـە مـەدرەسـە و دانشگاکان و شوینەکانی بارهینان و پشکنینی بیرو باوەر و دەیان شتی لەم بابەتە، چەن نموونەیەکن لـەو سیاسـەتانەی کـە مـەدرەسـەکان و شـوینە ئاموزشی‌یەکانی کردووەتە شوینیك بۆ ئازاردانی خویندکاران و بەریوە بردنی ئەم سیاسەتانە کاریکی وای کردوە کە منداڵان و تازەلاوان هەمیشە لە داهاتووی خویان نیگەران بن.

هـیچ شـك لـەوەدا نـیە کـە سـەرجەمی ئـەم هەنگاوانـە کاریگـەری خـراپ دادەنیتە سەر جەستە و رۆحی مـندالان و هەستی فێر بوونیان تێدا لاواز دەکـات. رەنـگ دانـەوەی سـەرجەم سیاسـەتە دژی بەشـەرییەکانی رژیـم لەنیو ئەدەبیاتی مـندالاندا، فەزای سەرجەم ناوەندەکانی بارهێنانی گۆریوە و کـردوونی بـە ئۆرگـان گەلـیك بـۆ پەرەپـیدانی خورافـاتی مەزهەبی. سەرجەمی ئەو شتانەش کە تییاندا ئاموزش دەدرێن لە خومـەت مـندال و ژیانی ئەودا نیە و میشکیان پر دەکری لەشتی بێ کەلك و بێبایەخ.

ئیسلام نووسی و شیوەکانی لە ئەدەبیاتی مندالاندا:

پشـتر ئاماژەمـان بـەوە کـرد کـە زیاتـر لە دوو دەیەیە کە ئیسلام نووسی واتە ئەو شیوە ئەدەبی‌یەی کە لەلایەن رژیمی ئاخووندەکانەوە داهینـدراوە، لـە لایـەن ریـبەران و تئوریسـینەکانی کۆمـاری ئیسـلامی‌یەوە بـە شـیوەیەکی بەربلاو تەبلیغ دەکری. بەلام ئەوەی راستی بێ تا ئیستا هیچ پیوانە و معـیاریك بـۆ ئـەم شـیوەیە نەدراوەتـە دەرەوە و تەعـریف و پیناسـەیەکی تایـبەتی لـێ نەکـراوە. هەرکـەس بە بۆچوونی خۆی هەندیك تایبەتمەندی بۆ دیـاری کـردووە. بـە سـەرنج دان بـەو شـتانەی کـە بـە نـاوی ئەدەبـیاتی مـندالانەوە بـلاو کـراونەتەوە و هـەروەها بە سەرنج دان بە دووپات کردنەوەی هـەندیك لـەو قسـانەی کـە لەلایـەن ئالقـە لە گوێیان و تئوریسیەنە ئەدەبی‌یەکانی رژیمەوە کراون، دەتوانین بلین کە قەلەمی ئیسلام نووسەکان دەبی لە خزمەت فیکر وبیروباوەری ئیسلام دا بێ.

کاتیك راسـتی‌یەکانی ژیـان بـە شـیوەیەکی غەیـرە واقـعی بوتریـنەوە و بیـنە سەر کاغەز، ئاسایی‌یە کە گیروگرفتەکانی ژیانیش ناتوانن خاوەن ریگـا چـارەی تەبیعی بـن. نووسـەرە ئیسـلامیەکان زەیـینی خویـنەر سـواری مـاشینیك دەکەن تا بەرەو ئەو شوینانە بیانبەن کە لە دەرەوەی زەمان و مەکان قەراریان گرتووە. ئەوان لەدەس ژیانی ئاسایی هەلدین و بۆ ئەوەی بتوانن خوینەر بەرەو سەفەری جیهانی خەونەکان رابکیشن.

ئـەوە لـە ئوسـوول و بـنەماکانی ئیسـلامی نووسـیکە، کـە پـەنا بباتە بەر خەون و روحەکان و رووداوە نائاسایی‌یەکان کە وجوودی عەینی‌یان نیە. ئیسـلامی نـووس لەبـەر ئـەوەی کـە نایهـەوی یـان نابـێ ژیان بناسی، پەنا بۆ عەدەم دەبا. سەبارەت بەو جیهانەی کە لە بنەرەتەوە قابیلی ناسین نیە، قەلـەمی وەگـەر دەخـا. ئـەو بـۆ ئـەوەی کـە پـەنا بـۆ مـادییات نەبا چاوی لە ئاست جیهانی دەور و بەریدا دەنووقینی و پەنا بۆ خەون دەبا، بۆ ئەوەی بتوانی حالەتە مـالیخۆلیایی‌یەکانی خۆی بنووسیتەوە و بیاننوینێ.

ئـەم نووسـەرانە گەلـیك هـەولی ئـەوە دەدەن تـا بـە خۆلقـاندن و سازاندنی بەسەر هات و روداوی نائاسایی کە کتوپر و خولقیندراون، دیمەنی سەر سـوور هیـنەر بخولقیـنن. لـەم نووسـراوانەدا ئیسـانەکان نـەك لـە دەروونـی چیرۆکەکەوە بـەلکوو بـە شـیوەیەکی تەسـادوفی دیـنە گـۆری تـا قسـەی نووسـەرەکانیان بلیـنەوە. نووسـەری ئیسـلام نووسـی بـە تایـبەتی لـە کتـیبی مـندالاندا، بـەو مەبەسـتە قەلەم بە دەستەوە دەگری و چیرۆك لە زەینی خـوێدا تـاوتوی دەکـا کـە راسـتی و دروسـتی ئیسلام ئیسپات بکا. هەر لەم ریگایەدایە کە جۆباری خۆین وەری دەخری و خوین و شەهید بوون لیك دەئالین تا ئایینە ئاسمانی‌یەکانی پێ لیك بدەنەوە و ئەو دونیایەی کە ئیستا لەبەر دەس دایە بە هیچ و بێ بایەخی لەقەلەم بدەن.

ئیسـلام نووسـی، بـە قەلەمـیکی ١٤٠٠ سـال لەوە پیشەوە، گرسۆزیك بە دەستەوە و لە دونیای بەرین و ئالۆزی ئیستادا سەرگەردان و وڕ و پێ لە زەوی بـراون. هـەلس و کەوتـەکان و داخوازی‌یـەکان و هـەلوەدایی قارەمـانـانی ئەم چیرۆکانە لە جادەیەك بە دریژایی ١٤٠٠ سال سەرگەردانن. بەرگی شـەری قارەمانـەکانی ١٤٠٠ سـال لەوەپـیش بـە جۆرەهـا شـیوە دەکریـتە بـەر ئینسـانەکان و کەسـایەتی‌یەکانی ئەورۆ، تا رەنگە بەم شیوەیە بتوانن شتیکی نوێ بە ناوی هونەری ئیسلامی پیشکەش بکەن. بە بۆچونی ئەوان، ئەدەبیات بە بێ مـەزهەب جیلوەی نیە و ناتوانی سەرکەوتوو بیت.

دەبـی بلـێین کـە بایەخـە ئەخلاقی‌یـەکانی مندالان و پیوانە ناسراوەکانی ژیانی کۆمەلایەتی ئەوان لە نووسراوە ئیسلامی‌یەکان دا شوینیکیان بۆ نـیە. لەبـەر ئـەوەی کـە ئاسـوی روانینی ئەوان کورتە. لە ئەدەبیاتی ئیسلامی‌دا، کەمتر سەرنج دەدریتە بارودۆخی ژیانی خەلك و کۆمەل بە مەبەستی نواندنیان. ئامانجی ئەدەبیاتەکەیان بریتیە لە نواندنی قسە و تئوری‌یەکانی نووسەر. واتە تەنیا مـەبەستیان تەبلیغی مـەزهەبە.

هـونەر و منـدالان!

بە وتەی کار بە دەستانی رژێم، هونەر تەنیا لە روانگەی ئیسلامەوە دەتوانی خۆی بنوێنی و بەس. لە هونەری ئیسلامی‌دا ژیان هیچ پەیوەندیکی لەگەل هۆکارە عەینی و راستی‌یەکان دا نیە. ئینسان کەسیکی بێ توانایە. کە وایە سروشتی هەموو مەسەلەکان هەر لە هونەرەوە بگرە تا ئابووری و سیاسەت، لە لایەن دەسەلاتیکی نادیارەوە چارەسەر دەکرێن.

هونەر لە بارەگای رژیم دا تا ئاستی تەبلیغات دەهیندریتە خواری و ئەمە رژیمە کە بەرنامە و ئامانج و ناوەرۆکی هونەر، بە لەبەرچاو گرتنی بارودۆخ بوونی خۆی دیاری دەکا.

شەر لەگەل مونافەقین، خەبات لەدژی کوفر و ئامریکا و هی‌تر، کە هەرکام لەمانە بریتی بوون لە نیوەرۆکی نووسینی سەردەمیك لە هونەری ئیسلامی، کە هەر ئیستاش بە شیوازی جۆراوجۆرەوە هەن و بەردەوامن، کاریکی بۆ کراوە کە بە جیگای زۆر شتی زانستی، لە ئەدەبیاتی مندالان دا رەنگ بداتەوە. ئامریکا دژی ئیسلامە، سەدام پیاو خراپە، خاك پیویستی بە پاریزگاری و گیان دانە، ئەمانە و زۆر شتی‌تر ئەو ئەدەبیاتە پیك دینن کە رۆژانە دەخریتە میشکی مندالانەوە.

بە گشتی دەتوانین بلین کە هونەر و ئەدەبیات و پەروەردە و فیر کردن و زال بوونی دەزگای سانسۆر بەسەر ئەدەبیاتی مندالان دا، لە ئوسوول و مەنتەقی خۆی لادراوە و بۆتە وەسیلەی گەیشتن بە پلە و پایەی کۆمەلایەتی. یانی لە یەك کەلام دا شیوەی پەروەردە و فیرکردن و خەلاقی‌یەتەکان بە لاریدا بردراون و لە شیوازیکی‌تر کە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە بۆ ئیسلام و داریژەرانی ئەم سیاسەتە، ریبەری و بەرەو پیش دەچی. مندالان هەر لە سەرەتاوە جۆریك رادەهیندرین و بە گویان دا دەخویندری کە بۆ ئیسلام و مەبەستە درۆینەکانی داهینەرانی ئەم مەکتەبە پیویست بن. دیارە ئەم شیوە لە ئەدەبیات و داهینانانە، لە داهاتوودا کاریگەری یەکجار قورس لەسەر جەستە و روحیاتی مندالە پیگەیشتووەکانی ناو کۆمەل دادەنی و نیشانی دەدا کە مندالان لە دوارۆژدا لە کارە عەمەلی‌یەکان خۆ دەدزنەوە و کاری بەکردەوە زۆر بە کەمتر لە کاری فیکری و نەزەری دەزانن.

ئیسلام نووسی لە چیرۆکی مندالاندا:

چیرۆکی دووکۆتر، دوو پەنجەرە، دوو شیوە لە هەلفرین، لەو چیرۆکانەن کە دەکری ئاماژەیان پێ بکری و سەرنج بدریتە سەر ئەدەبیاتەکانیان.

دووبرای خویندکار کە ئاوەل دوانەن، تەسمیم دەگرن بچن بۆ بەرەکانی شەر. یەکیك لەو دوو برایە، ١ سەعات زووتر لە براکەی‌تری لە دایك بووە و هەروەها یەك سەعات زوتریش دەکوژری. ناوەرۆکی ئەسلی چیرۆکەکە لەسەر ژیان و بەسەرهاتی برا چکۆلەکەیە. برا چکۆلەکە نیگەران و هەست ناسکە و بەردەوام دەچیتە ناو خۆی و فرمیسکەکانی لە چاوانی بەر دەبیتە خوارەوە. هۆیەکەشی ئەوەیە کە ئەم دوو برایە پیکەوە و لە یەك کات و زەمان دا نەکوژراون. برا چکۆلەکە بە برای بێ‌گیانی دەلێ: بۆچی زوو بەجیت هیشتم. تۆ چ بەلینیکت بە خودا دابوو بۆ نەتهیشت شانازی شەهید بوون لەم بوارەدا بەدەست بهینم و روو بکەمە بەهەشت. مەگەر من شیت و شەیدای مردن لە پیناو ئیسلام دا نەبووم؟ مەگەر ناتوانم بمرم؟ مەگەر من پیم خۆش نەبوو سەردانی ئەودیوی کوی زەوی بکەم و میوانی خودا بم؟ مەگەر من نالایەقم؟ مەگەر من دلم بۆ ئاغا تەنگ نەببوو؟! بۆچی تەنیا رۆیشتی؟ براکەم، ئەگەر پیکەوە لەم دونیایە رۆشتبانیایە ئەوە هەردوکمان دەچوینە بەهەشت وە لە نزیکەوە دەمانتوانی لەگەل خودا راز نیاز بکەین و ئاواتەکانمان ئەو ئاواتانەی کە لەم دونیایەدا بۆمان نەهاتە دی، لەوێ یەك لەدوای یەك دەهاتنە دی. دەزانی بۆ چونکە ئیمە بەسیجین و بە بەرگی بەسیجەوە دەمرین...

پاش ماوەیەك و لە ئاکام دا دوای ١ سەعات برا چکۆلەکەش ئاواتەکەی دیتەدی و بە پرێشکەی خومپارە گیانی لەدەس دەدا. نووسەر لیرەدا دەکویتە پیدا هەلکووتنی وەری ئەم دوو مندالە و تیدەکۆشی بە رازاندنەوەی وشەی جۆراوجۆر چیرۆکەکە و قارەمانی چیرۆکەکەی بە خوینەرانی بناسینی و ئەوان بانگهیشت بۆ بەرەکانی شەر بکات و زەین و میشکی ئەوان بەم شتانە خەریك بکات و دلی گەورەکانیشی لە خۆی رازی کردبیت. چۆنکە نەی‌ویستووە شتی‌تر فیری مندالان بکات.

گۆشەیەکی‌تری ئەم چیرۆکە بریتی‌یە لە:

ئەگەر کەسێك بیهەوێ بەختەوەر بژی

ئەگەر کەسێك بیهەوێ بە ئاواتەکانی خۆی بگات

ئەگەر کەسێك بیهەوی بە دەرەجەی شەهادەت بگات

ئەگەر کەسێك بیهەوی خودا لی رازی بێ

ئەوا دەبی فێری خودا پەرەستی و چاکە بێ و لەو پێناوەش دا تێبکۆشی و هەول بدات ئەوەی ئیسلام دەیهەوی بە ئەنجامی بگەیەنی.

ئەم کتێبە هەروەك لە ناوەکەی‌دا دیارە، دەیهەوی ئەلف و بێ فێری مندالان بکات و تایبەت بە مندالانی دەورەکانی سەرەتایی‌یە. ئێستا سەرەنج بدەنە ئەو وشە و کەلیماتانەی کە بە شێوازی جۆراوجۆر لەم کتێبانەدا بەکار بردراون و رازاونەتەوە:

هەلەت بەر، تانك، تەور، چەقۆ، شەمشێر، سەنگەر، سەرباز، ماشینی گەورە،مزگەوت، سەرنیزە، حیجاب، چارشێو، نوێژ کردن، رۆژو گرتن، دەزنوێژهەلگرتن.

مندالانی ئێران هەر لە سالەکانی سەرەتای خوێندنەوە دەبی شێوەی نوێژ کردن فێربن و گوێ بۆ پەند و ئامۆژگاری پێغەمبەران و ئیمامان شل کەن و لەگەل ئەخلاقی ئەوان ئاشنا بن و چاو لە ئەوان کەن. کچان دەبی فێری ئەوە بن کە چۆن لەگەل جنسی دووهەم بوون و بێ‌مافی بێ‌ئەم لاو و ئەولای بەکەم دانان و خۆ بەکەم زانین رابێن کە کتێبی ئاسمانی بۆی بە دیاری هێناون. دەبی فێری ئەوە بن کە قژیان بە مەقنەعە داپۆشن. دەبی فێری ئەوە بن کە نەکا تالیك لە موی سەریان وەدیار کەوێ. دەبی فێری ئەوە بن کە پێش بە هەموو هەستە دەروونی‌یەکانی خۆیان بگرن تەنانەت کاتی پێکەنین دەبی بەر بە خۆیان بگرن نەکا ببنە هۆی بزواندنی هەستی پیاوان و لاوانی کورٍ. وشیارترین و لیوەشاوەترین خوێندکار دەبی ببێتە حافزی قورئان.

شەر و شەهید بوون!

ئیسلام نووسەکان شەر وەك نیعمەتێکی گەورە و گرنگ چاو لێ دەکەن. نیعمەتێك کە دەبێتە هۆی شەفافتر بوونی هونەر و ئەدەبیات.

لە پێشوودا وتمان کە لە سالەکانی پێش راپەرینی ٥٧ بەرهەمێکی ئەوتۆی سەربەخۆ بۆ مندالان بلاو نەکرایەوە. دیارە لەم پەیوەندی‌یەدا بەرهەمی جۆراوجۆر کە هی نووسەرانی پێشوو بوون، خۆیان نیشان دا، بەلام هیچکامیان نەیانتوانی ئەدەبیاتی مندالان بیننە ئەو ئاستەی کە کۆمەل پێویستیتی. لە دوای شۆرشی سالی ٥٧یش، ئەدەبیاتی مندالان بە هۆی گۆرانکاری‌یە شۆرشگێرانەکان بە تایبەت لە سالەکانی ٥٧ و ٥٨ دا بە شێوەیەکی بەرین بلاو دەکرایەوە. بەهۆی ئەوەی لەم سالانەدا هیچ سانسۆر و یاسایەك لەسەر کار نەبوو، ژمارەیەکی زۆر لە نووسەران، ئەدیبان و بیرمەندان موتەرجیمان روویان کردە ئەدەبیاتی مندالان. بەلام لە دوای سالەکانی ٥٧ و ٥٨ و لەگەل هاتنە سەرکاری ئۆرگانی سەرکوتگەر لە چەشنی وەزارەتی ئیرشادی ئیسلامی، سەرجەمی ئەم هەلسوورانانە بەریان پێ‌گیرا و بەرتەسك کرانەوە و بوون بە ئەدەبیاتێکی ئیسلامی و سەرجەمی ئەدەبیاتەکانی‌تر لە چاوان دوور خرانەوە. هاوکات لەگەل دەست پێکردنی شەری کۆنەپەرستانەی ئێران و عێراق، ئەدەبیاتی مندالان چوە ناو عەرسەیەکی‌تر لە بەربەستەکانی خۆیەوە سەرجەمی نووسەرە ئیسلامی‌یەکان بە تایبەتی ئەوانەی وا کاریان لەسەر ئەدەبیاتی مندالان دەکرد، تەنیا کاریان ئەوە بوو کە "شەر و ژیان و مردن" پێکەوە گرێ بدەن و مێشکی سەرجەم توێژەکانی ناو کۆمەل بەرەو سەنگەرەکانی شەر رابکێشن. دیارە بۆ ئەم مەبەستەش بە هێنانەوەی ئایاتی جۆراوجۆری قورئان، نەقلی قەول لە ئیمامەکان، ئەدەبیاتی خۆیان رازاندەوە و بەرهەمێکی تازەی کاتی شەر دەرخواردی کۆمەلانی رەنج دیتوی ئێران درا.

کتێبەکان ئابەم شێوەیە دەدوێن:

"پێویستە بۆ دەرباز بوون لە کێشەکان، بۆ پارێزگاری لە خاك و ولات، بۆ دەرهێنانی خاك و ولات لە چەنگی داگیرکەران، بە دەرەجەی هەرە سەرەوەی شەهادەت بگەین".

هاوکات لەگەل دەست پێکردنی شەری نێوان عێراق و ئێران، هیچ وشەیەك بە ئەندازەی شەهید و گیان بەخشین مانایەکی بەرزی نەبوو. هەر کوێیەك دەچوی باس باسی ئەم وشەیە بوو. راگەینە گشتی‌یەکان، کتێبەکان، شیعرەکان، تلویزیون، رادیۆ، کوچە و کۆلانەکان هەموویان بە وشەی گیان بەخشین رازابونەوە. سەرجەمی ئەدەبیاتی ئەو دەورانی مندالان پر بوون لە شەر و کیشەکانی ئەو کاتی نێوان دوو ولاتی ئێران و عێراق. لە پاش ئەوەش دا باس لە حەماسە، فیداکاری، شەهادەت و هەروەها گیرانەوەی چیرۆکەکانی تایبەت بە شەر.

لەگەل دەست پێکردنی شەر، کانوونی پەروەرشی فیکری مندالان و تازەلاوان دەستی کرد بە چاپ کردنی کتیب گەلی لە چەشنی کۆکردنەوەی هەنگاوەکانی پێ‌بەپێی شەر. هۆی سەرەکی ئەم کارەش کۆکردنەوەی بەسیج و راکیشانی سەرنجی لاوان و تازەلاوان بوو بۆ مەیدانەکانی شەر.

ئیسلام نووسی عاشقی شەرە، هەربۆیە لە کتێبی مندالان دا بە تایبەتی ئەو کتێبانەی تایبەتن بە گیرانەوەی شەرەکانی ئێران و عێراق دەلێ:

سەر و دەمانێك مـن رۆژنامـە نووس بووم، راپۆرتی جۆراوجۆرم لەم پەیوەندی‌یەدا ئامادە دەکرد، شتی جۆراوجۆر و بابەتی جۆراوجۆرم دەنووسی، سەفەرم دەکرد، ئاخ چەندە خۆش بوو...!

بەلام بړواتان بێ هەر لە سەرەتاوە خولیای شەر بووم. هەر بۆیە دەتوانم بلیم:

شەر ئایەیەکی ئاسمانی و لە هەمان حال دا دیاریەکی بە نرخە کە دەبی بپاریزرێ.

ئیسلام نووسەکان بەوەی کە لە ماوەی دوو دەیەی رابردوودا خولقاندویانە، دژی سولح و ئارامشن، دژی موبەلیغانی سەرەکی ئەم ریگایەشن. ئەوان تەنانەت لەگەل راگەیاندنی جیهانی مافی مندالان ناکۆکی‌یان هەیە. ئەوان پێ‌یان وایە کە مندال تەنیا لە چوارچیوەی دینی ئیسلام دا دەبی مافی بپاریزرێ. تازە لەم پەیوەندیش دا بە هیچ جۆریك لایەنگری لە سەرجەم چین و توێژەکان و رەگەزەکانی ناو کۆمەل ناکەن و تەنیا پەیرەوانی خویان پێ ئینسانە.

ئاشتی و هەلاواردنی رەگەزی و مەزهەبی، لەم راگەیاندنەدا کە جیگای رەخنەی ئیسلام نووسەکانە بە ئاشکرا رای دەگەینن کە لەگەل ئەو بەندەی راگەیاندنی جیهانی مافی مندالان، کە تیدا هاتووە: نیوەی دانیشتوانی دنیا مندالان پیکی دەهینن، دژایەتی‌یان هەیە. ئەوان نانیان دەوێ، ئاموزشیان دەوێ، ئاشتیان دەوێ، ئەوان هاوار دەکەن: ئەوەیە هاواری ئیمە، ئەوەیە ئاوات و خوزگەی ئیمە، ئاشتی لە تەواوی دنیا.

بەلام بە داخەوە بە جیگای بەدیهینانی سەرجەم ئەو داوایانە ئەوان بەدەس برسیەتی‌یە و هەژاری و دەربەدەری‌یەوە دەنالینن. ئەوان مەرگ و میر و شەر و ئاژاوە و بێ‌سەرپەنایی یار و یاوەریانە. ئەمەیە کە رۆژانە دەیان و سەدان تراژیدیای دلتەزین لیرە و لەوێ روو دەدا کە واتە با هەموومان یەك دەنگ و یەك بروا بروین بەرەو لوتکەی رزگاری و وەرچەرخانیکی گەورە لە ئەدەبیاتی مندالاندا.

تێبینی: ئەم بابەتە بە شیوەیەکی ئازاد وەرگێردراوەتە سەر زمانی کوردی

کۆمەڵە شیعری "باران و دڵۆپە" و خوێندنەوەیەک

ن: یونس. م

"باران و دلوپە" ناوی یەکەمین کۆمەلە شیعری چاپکراوی هاوڕێی شاعیر "سەعیدی ئەمانی"یە کە بە ریکەوتی مانگی گولانی ١٣٨٢ی هەتاوی لەلایەن ئینتشاراتی ناوەندی کۆمەلەوە چاپ و بلاو کراوەتەوە.

سەرتا ئەوە بلێیم کە مەبەستی من لە نووسینی ئەم بابەتە ئەوە نیە کە بێم شیعرەکانی شاعیر لەبواری تکنیك و زمان و پیکهاتەی شیعریەوە لیك بدەمەوە. ئەمە بۆ خۆی بەحسیکی ئاوەلاتر و بەربلاوترە کە هیوادارم لەداهاتودا بتوانم خۆی لی بدەم. مەبەستی من لیکدانەوەی چەند شیعریکی و دەبرینی دید و بوچوونی خۆمە سەبارەت بەم کومەلە شیعرە.

هەر کەسیك کە تەنیا جاریك و بەچاوی مشتەری و شیعر خوشەویسیەوە، ئەم کۆمەلە شیعرە بخوینیتەوە بەوە دەگات کە سەرجەمی ئەو شیعرانەی کە لەم کتێبەدا چاپ و بلاو کراونەتەوە هەلقولاوی دوو دەورەی تایبەت و لە هەمان کاتیش دا هەلینجینراوی قوناغی یەکەم لەژیانی شاعیرن.

ئەمانە چەند تایبەتمەندین کە خوینەری مشتەری زۆر زوو دەتوانی هەستی پی بکات.

دەوری یەکەم: ئەو شیعرانە لەخۆ دەگرێ کە شاعیر با ئەوەی کە خاوەنی بیروباوەر و ئیدئولوژیکی سیاسی تایبەتە و قاچاخە بەلام لەنیو کۆمەل دا ژیانی ئاسایی دەباتە سەرو سەرەرای ئەوەی کە خەریکی کاری ئاگاهکەرانە و سیاسیە، بەلام بە ناچاری زۆر ئاساییانە دریژەی بە ژیانی خۆی و شیعری دەدات. چونکە دوان لە راستی و باسی ئاوات و ئارمان باسی سەرەومەرگی بە دواوەیە. شاعیر ناچارە پەنا بەرێتە بەر زمانیکی تایبەت و میعمارانە و هەستی خۆی و راستی دلی بە کۆمەلیك ئیستلاحی تایبەت و کارناسانە دەردەبری.

دەوری دووهەم: ئەو شیعرانە لە خۆدەگرێ کە شاعیر هەروەك خۆی دەلێ بەهۆی چالاکی سیاسی بۆتە میوانی کۆماری ئیسلامی و بۆ ماوەی ٥ سال لە زیندانە تاریك و شێدارەکانی ئەم رژیمە جنایەتکارەدا و لەژیر گریی قەمچی ئەو ملهورانەدا ژیانی بەسەر بردووە. ئەم شیعرانەش رەنگ و بۆی تایبەت بە خۆیان هەیە، کە دواتر دەچینە سەریان.

قوناغی یەکەمی شیعر و ژیان: ئەم قوناغە بریتیە لە ژیانی شیعری شاعیر لەو کاتەوە کە هەستی شاعیری تیدا چەکەرە دەکات تا ئەو کاتەی کە ئیران بەجی دیلی و هەروەك خۆشی دەلێ: "بۆ ئەوەی جاریکی دیکە زەحمەتی میوانداری نەخەینەوە سەرشانی کۆماری ئیسلامی بە ناچاری سەری خۆم و مال و مندالم هەلگرتووە و لە باوەشی "زرگویز"دا داگیر ماوینەتەوە".

لەو کاتەوە قوناغی دووهەمی ژیانی شیعری شاعیر دەست پیی دەکات، ئیتر ناچار نیە وەك پیشو بە ئیستلاح و بە کەنایەوە قسە بکات و بە زمانیکی راست و رەوان هەستی دەرونی دەردەبری و لە بواری زمانیشەوە ئال و گور لە شاعیردا پیك دێ.

هاورێی شاعیر هەول دەدات کە شیعرەکانی رەنگدانەوەی و دەرد و ئازارەکانی نیو کۆمەلگا بێ. هەول دەدات هەلویستی خۆی بە شیعر لە ئاست ئەو سیستمە زالمانەیە دەرببرێ. شاعیر لە وەزعی مەوجود نارازیە، پەیوەندیەکانی نیو کۆمەلگا ئەهۆنی ناکەنەوە. شاعیر "ریبوار"ێکە بەسەر شەقام و شوستەکانی ژیاندا رێ دەکات لە شاخ و هەلدیر و تاریکستان هەلدەکات و چرستانی ژیانی ژیردەستەیی بە هەنگاوی ئارەزو دەپێوی. هیچ کام لەو بەناو شادی و خۆشیانە و هیچ لەو گروتینانەی کە گوایە بەپێی فەلسەفەی نیزامی لەسەر کار بۆ ژیان کردن پیویستن گەرمی ناکاتەوە. ئەوە تا خۆی لە یەکەمین شیعری ئەم نامیلکەیەدا ئاوا دەلێ:

سۆڵەی گڕی
ئەم سۆبانە
ناتوانن گەرمم کەنەوە.
ئەم گلۆپە بچکۆلانە
ڕووناکی تەواو نابەخشن
کوا ئەم کۆیرە ڕێگایەنە
ئەو شارێیەن
من دەمەوێ؟

❊ ❊ ❊

هاوار ... هاوار
لەم شەوگارە زستانیەدا
کەسیرە بووم.
ڕێبواریکم
تا ئەو کاتەی
باڵە فڕەی مەلی ویستم
بە هەودایەك
کەزیەی زەردی
خۆرەتاوێ دەبەستمەوە
ڕێگە دەبڕم.

❊ ❊ ❊

دەستت بێنە
بیاخە ناو دەستمەوە

سۆڵەی گڕی ئەم سۆیانە

ناتوانن گەرمم کەنەوە.

هـەروەك وتمـان شاعیر، مرۆڤێکی نارازی بە هەموو ئەو شتانەیە کە لەناو کۆمەڵگادا باون و هەر ڕۆژەش تەبلیغیان بۆ دەکرێ، شـاعیر تاکێکـە لەناو ئەو کۆمەڵگایەدا کە بۆتە ڕیبواریکی هەلوەدای ژیانیك کە ئاوات و ئارەزوەکانی دامرکێنیتەوە. بەدوای دەستیك دا دەگـەری، ئـەم دەسـتە ژیانـیکی نوێیـە، دەیهـەوی ئـەو ژیانـە نوێیـە بیت و بیخاتە گەڕاوەی کامەرانی. ئەمە ئەم ژیانەیـە کـە شـاعیر بەپـێی ئـەوەی کە خوازیارێتی قاچاخ دەبێ و زیندانی دەکرێ و چونکە داوای دەکات دەبێ تەرەبێ و ژیانی پیشـمەرگانە بگریـتە بـەر و شیعرەکانی چەکی لە شانیەتی بە جانتایەکی پر لە هیواوە لەشاخی ئەستەم و چری ژیان هەڵدەبێ و بۆ ژیانی دلخوازی خۆی و هاچارەنووسانی تیدەکوشی.

شـیعری "ڕێـبوار" دەتوانـی ناسـنامەیەکی کـورت و لـە هـەمان حالـیش دا دیدیکـی هەمەلایەنـەی شاعیر بیت لە ژیان. ئەو شـیعرە لەزمانی شاعیرە دەلی من ئەو کەسەم و بۆ ئاوا ئامانج و بیروباوەریك خەبات دەکەم. ئەو جار کە بەو شیعرە شاعیرمان ناسـی و بـە بـیوگرافی کورتـی دیـد و بۆچـونەکانیدا هاتینە خوار دەگەینە شیعری "شیعر چی‌یە". ئەم شیعرە نە تەنیا دید و ڕوانگـەی شاعیر نیسبەت بە شیعر، بەڵکو لە کولییەتی خۆیدا ڕوانگەی ئەو بە نیسبەت ئەدەبیاتی سەردەمی ئیمە دەردەخات. دیـارە ئـەو دیـدە خـۆی لـە قالبی ئەو شیعرەدا کونجاندوە. هەر شاعیر و نووسەر و شیعرناسیك دیدی تایبەت بە خۆی هەیە بۆ شـیعر و بەپـیی لـیکدانەوەی خۆی شیعر پیناسە دەکات. یانی ئەوە لە ڕوانگەی هاورێ "سەعید" یشەوە ڕاستە ئەویش لەسەر ئەو قەناعەتەیە، چونکە بۆ خۆشی دەلێ:

شێعر چی‌یە؟

خڕکە بەردی

ئەم پرسیارە

گەلێك جاران

گۆی بیری ئەو کەسانەی

هێشتا شێعریان نەناسیوە

هەژاندوە.

شێعر چی‌یە؟

ئەم قامچیە

پشتی ئەسپی لێکدانەوەی

زۆر کەسانی

تەزاندووە.

لـە ڕوانگـەی شـاعیرەوە ئـەو کەسـانەی کـە ئـاوا بـیر دەکەنەوە و هیشتا بەو قەناعەتە نەگەیشتون کە دەبی شیعر وەك بواریکی ئـەدەبی و هونەری دەبی لە خزمەت بەرژەوەندی‌یەکی دیاری کراوی ئیدئولوژیکی‌دا بی. شاعیر لەم ڕوانگەوە بۆ ئەرکی شیعری سـەردەم دەچـی و وەك تاکـیك لـە چـینیکی جیـهانی کـە چینی کریکار بێ پیی‌وایە بۆ ئیمە وەك چینی کریکار کە خۆمـان بە

خاوەنی فەرهەنگ و ئەدەبی پیشرەو و کریکاری دەزانین، پێمان وایە ئەدەبیات و شیعریش وەك بواریکی ئەدەبی چەکی مەعنەوی چینەکەمانەوە، دەبێ بێ پەردە و رەسا دەرخەری راستییەکانی کۆمەلگای مرۆڤایەتی بێ. دەبی تووی هیواداری لە نیو دلی جەماوەردا بچنێ، دەبی رەنگدانەوەی خواست و ئاوات و قوناغە جۆراجۆرەکانی خەباتی چینی کریکار بیت، کە خولقینەری هەموو ناز و نیعمەتەکانی جیهانی بیپانتاییە. هاورێی شاعیر قۆلی لی هەلمالیوە و بەو دید و بۆچونەوە خۆی هاویشتوتە ناو ساحەی زۆرەوانی شیعر. ئەوەتا بۆ خۆی بە ئاشکرا دەلێ:

شێعر:

ماسی نیگای مرۆڤێکی بێ ئەنوایە

لەنێو گۆمی

ئارەقی شەرمی ئەندامی

ژێر زەوینێکی

شێدارا مەلە دەکات

لای من شێعر

وردە هەنگاوی ڕاوکەری

چیای ژینە

بەشوێن جێگا پێی کەروێشکی

سرکی نانا!!

ئەم شیعرە مانیفیستی شیعرەکانی شاعیرە و بەو دیدەوە تا هاتووە دەرگای شیعری کوتاوە. شیعرەکانی لە دەرد و ئازار دەوین و لە کۆتایش دا وەك کەسیکی شورشگیر ئالترناتیوی خۆی هەیە. باس لەو ریگایانە دەکات، کە هەر کەسیکی نارازی لە وەزعی مەوجود بۆ رزگار بوون پیویستە بۆ رویشتن هەلیانبژیرێ.

بیشك ئاوا روانگە و ئامانجیك دەبی بیروباوەرێکی لە پشت بی. شاعیر بەهۆی ئەم بیروباوەرە و هەلسوورانی سیاسی چەند جاریك لەلایەن پاریزەرانی سەرمایە قولبەست و راکیشی بەندیخانە دەکری و دەکەویتە بەر ئازار و ئەشکەنجەی روحی و جسمی و ئەو جار لە شەوانی تاریك و چاو نەبینا لەگەل میلەکانی زیندان دەست لە ملان دەبن وپیکەوە دینە قسە. شاعیر لە زیندانیش دا هەروەها هاورێی شیعر دەمینیتەوە و لەریگای شیعرەوە باس لەو ئازار و ئەشکەنجانە دەکات کە لەسەری بە تاقی کراوەتەو. شەوانە و بە دوور لە چاوانی پاسەوانان و بەدوور لە چاوانی سیخورەکانی هاوبەندی کاغەزە شرەیەك یا خوت پاکەتە کۆنیکی جگەرە دەر دێنی و هەستی لەگەل قەلەمیکی بالا کورت لەسەر کاغەز دەستەملان دەبن. لەگەل هەر چاوپیکەوتنیك دا شیعرەکانی لەبال دەدات بۆ دەرەوەی زیندان.

هەر وەك پیشتریش وتمان ئەو شیعرانەی کە لەو دەورەیەدا وتراون رەنگ و بۆی تایبەت بەخۆیان هەیە. چونکە دەرد و ئازار یا خود دوری لە ژن و منال و دوری لە فوئاد[1] دەبێتە هەستیکی قاچاخ و لە قالیی شیعردا خۆی دەنوێنی.

---

[1] **فوئاد ناوی کورە گەورەی شاعیرە**

شاعیر زۆر شەو و رۆژ لەگەڵ لانکەی بە دەسرازە تەنراو کە نێوی سلولیان لێناوە دەباتە سەر. ئاشنای هەموو شتەکانی سلولە و سلولیش هەمیشە ئاگای لە شاعیر بووە کە ئەشکەنجە و ئازار دراوە.

ئەوەتا خۆی ئاوا دەڵێ:

من و سلول

دوو ناسیاوی لە مێژینەین

من شارەزای

ڕازەکانی نێو دەروونی و

ئەویش ئاگای

لە ئەشکەنجە و ئازارمە.

شاعیر باش دەزانی کە لەسەر چی گیراوە و بۆ چی بەندیخانە بۆتە مالی، شاعیر بە پێچەوانەی نیزامی دەسەلاتدار رێ دەکات، ئەوەش بۆ خۆی حوکمی مەرگی بە دواوەیە. جەللادان پێیان وایە بە گیران و لێدان و ئازاردان هاورێی شاعیر دیتە سەر ئەو ریگایەی کە ئەوان هەلیان بژاردوە و بەراستی دەزانن، جەللادان داوای هەلگەرانەوە و توبەی لێ دەکەن، بەلام ئایا شاعیر تەسلیم دەبێ و پشت لەبیروباوەری خۆی دەکات. ئەوەتا شاعیر بۆ خۆی بەو شیعرە ولامی پرسیارەکەمان داوەتەوە.

چیان دەوێ؟

دەیانەوێ

ماسی سرکی شێعرەکانم

لە تالاوی

ئەم سلولە بەرتەسکەدا

بتاسێنن.

دەیانهەوێ

دانی ترس بڕێژنە بەر

پەڕەسیلکەی شێعرەکانم

هەر بەدوای کەلەپچەکەم

بیانگرن.

دەیانەوێ

هیلکەی قەلی سەر نەواندن

بنێنە بەر

هەڵۆی کورکی هونراوەم و

خۆیم و نووسراوەم پێکەوە

بە سێدارەی

سەر شۆڕیدا هەڵبواسن.
شاعیر دەزانی کە ئەو بە تەنیا نیە و هاوبیر و بڕوای زۆرە. لە مەبەستەکانی دوژمن بە باشی تیگەیشتووە. دەیانهەوی بەلاریدا بەرن. دەیانهەوی لەو ریگایەی کە هەلیبژاردوە پاشەگەزی بکەنەوە. و بەجۆرە لەنیو خەلکدا ریسوای بکەن. مەبەستی شاعیر لە "سیدارەی سەر شۆری" ریسوا بوون لەنیو خەلکدایە. بۆیە شاعیر تەسلیمی فەرهەنگی دەستە و نەزەر نابێ و ناتوانی خۆی فریو بدات و بە هونراوە خزمەت بە مانەوەی ئەو نیزامە بکات. بۆیە مل نادات و ئازار و ئەشکەنجە بەسەر ئەو ژیانەدا تەرجیح دەدات.
بەلام با بزانین تەواوی ئەو هەول و تیکۆشان و خۆراگرییەی هاوری "سەعید" بۆ چیە. بە چ شتیك پشت ئەستورە کە ئاوا لە بەرانبەر ئازار و ئەشکەنجەدا رادەوستی. یا خود هاوریی شاعیر هیوای بە چ شتیکە.
شاعیر پشت ئەستوورە بە کاروانیك کە لە ناخی ئاوات و ئارمانەکانیدا ملی ریگای گرتوتە بەر.
مەبەست لە کاروان بزووتنەوەیەکی بەهیزی کۆمەلایەتییە. بزووتنەوەی چینی کریکاری کوردستان. دیارە ریبەری ئەم بزووتنەوەیە یا خود بە قەولی شاعیر سەر قافلەی ئەم کاروانە کۆمەلەیە.
ئەم بزووتنەوەیە شتیکی عەینی و هەست پیکراوە و خاوەنی پیگەیەکی بەهیزی کۆمەلایەتییە. ئەم بزووتنەوەیە لە کاتی سەر هەلدانیەوە تا ئیستا گەلیك هەوراز و نشیوی جۆراوجۆری بریوە بەلام هیچ کات لەو کەند و کۆسپە عەمەلیانەی کە بۆیان پیك هیناوە نەسلەمیوەتەوە و بە بی گویدان بەو گرفتاریانە دریژەی بە رەوتی بەرەوپیش چوونی خۆی داوە، چونکە بزووتنەوەیەکە پشت ئەستور بە خواست و داواکارییەکانی چینیکی زیندووی ناو کۆمەلە. چینیك کە خواست و سیاسەتی خۆی و دیاری کراوی هیەیە و بەلاریدا ناروا. ئەم کاروانە هەروەك وتم بزووتنەوەی خەلکی کریکار و زەحمەتکیشە دیارە ریبەرەکەشی کۆمەلەیە و ناتوانین لیکیان جیا بکەینەوە. شاعیر لەو شیعرەدا باس لەو دەرد و بەلا و نەهامەتیانە دەکات کە دوژمنانی بەسەر بزووتنەوەکە و ریبەرەکەیاندا هیناوە، بەلام ئەم بزووتنەوە ئەوەندە پتەوە کە بە دریژایی میژووی خۆی توشی نوشستی نەهاتووە و هەروا ری دەکات. شاعیر لە شیعری "ریبوار"دا خۆی وەك تاك دەبینی و بەرەو ئاواتەکانی هەنگاو دەنی گەلیك سەختی و دژواری دەبینێ و لە گەلیك شاخی ئەستەم و قەلای لە گیران نەهاتو دەدات. دەگیری، زیندانی دەکرێ، ئازار و ئەشکەنجە دەدری و داوای تۆبەی لی دەکری. ئەم ری رۆیشتنە بەردەوامە تا دەگاتە شیعری "کاروان" و ئەوجار دەبیتە تاکیك لە بزووتنەوەیەکی گەورەتر و زیندوو و بەهیزتر. شاعیر کانییەکی تەقاوەی چکولەیەکە تەمایەتی لە هەموو هیز و رند و هەلدیر و شاخیك تیپەری تا دەگات بە بەحری دایکی. لەو ریگایەشدا هەر چەشنە ئازاریك بەگیان دەکری. پال پشتی هاوری سەعید ئەم بزووتنەوەیە کە زیاتر لە سێ دەیەیە لە کوردستان لە ئارادایە و سەدان کانیلەی وەك ئەوی تیکەل بووە.
کاروان
دەنگی زەنگی
کاروانێکم دێتە بن گۆی
لە پێدەشتی ئاواتە دێرینەکانما
هێدی هێدی
دێ و دەئاژوێ.

ئەم کاروانە
ڕووبارێکە بە دەیان جار
سەدی لەبەر بەستراوە و
کە چی هەروا بەرێوەیە.
ئەم کاروانە
ڕێبوارێکی شاری خۆرە
سەدان ساڵە بەرێوەیە و ماندوو نەبوە.
خوینەری ئازیز!

بە بروای من یەکیکیتر لەو خالە بەهیزانەی کۆمەلە شیعری باران و دلوپەی هاوری سەعیدی ئەمانی کە بایەخی شیعرەکانی هەروەها کاری شاعیری ئەم هاورێیەی چەند قات زیاتر کردەوە و خوینەر هان دەدا هەموو شیعرەکانی بخوێنێتەوە پیشەکی ئەم کتێبەیە کە شاعیر ناوی پیناسەیەکی کورتی لەسەر داناوە و لەراستیدا بیوگرافیکی کورتی ژیانی شاعیرە. ئەوەش ئەوەیە کە شاعیر بەدریژایی تەمەنی لەبەر نەبوونی و هەژاری بنەماڵەکەی نەیتوانیوە بچیتە مەدرەسە و بەرەسمی فیری خویندن و نووسین بێ. ئەوە داخیکی گەورە بۆە بۆ شاعیر بە دریژایی ٤٣ سال لە تەمەنی لەسەر دلی قورسایی کردەوە فرمیسکی حەسەرەتی بۆ بیبەش بوون لە نیعمەتی خویندن هەلرشتوە. ئەوەتا خۆی لەم بارەیەوە دەڵێ:" خۆلیای خویندن و چونە قوتابخانە هەر لە منالییەوە بۆتە گریمانەیەك و تا ئیستاش لەسەر دلم بە قەدەر کیوی ئاسمان بلاغی قورسایی دەکات و بارە".

بەلام شاعیر هەر لە منالییەوە هۆگری کتیب بوە خوشی دەڵێ: ئەو کاتانەی کە شوان یان کاردار بوە کتیبی لەناو تورەکەی نان و پیخورەکەیدا هەبوە و بی ئەوەی کە بتوانی بیخونیدەوە. بەلام خۆ بیگومان شاعیر لەو سەردەمەدا دنیایەکی لەگەل رەسم و وینەی ناو ئەو کتیبانە بردوتە سەر و خۆی بۆتە پالەوانی وانەکان و کاتیکیش سەری گیژی لەسەر کتیبەکە هەلکرتوە پر بە سینە و بە قەد دنیا ئاخیکی هەلکیشاوە. شاعیر بە یارمەتی مامی فیری خویندن و نووسین دەبی و ئەو جار دەزانی کە بۆ چی دەبی هەمیشە هاورێ گیانی بە گیانی کتیب بی و دەبنە دەزگیرانی یەکتر و هەمیشە یەکتر دەخوینەوە.

بەلام ئەوە چ شتیکە کە دەبیتە هۆی ئەوە کە ئەم هاورییە ببیت بە شاعیر و بەمجۆرە ئازارەکانی دەربری. پەیوەندییەکانی زالمانەی نەزمی مەوجود بەجۆریك کاریگەری لەسەر ئەم شاعیرە داناوە کە بۆ دەربرینی ئاخ و خوزگە و ئاوات و تاسەکانی پەنا دەباتە بەر قەلەم و قەلەمی شیعری لە مەملەکەتی هەست و لە گورەپانی لاپەرە تاو دەدات و هەر کام لە شیعرەکانیشی جلەوی ئازاریکی کۆمەلایەتییان پییە و بەرەو لەبانگ دانی بە ئاشکرای دبات. "سابیر بویاخچی" کە سوژەی یەکیك لە شیعرەکانیەتی بیگومان لە هەناوی خۆیدا باس لە ئازار و چاوەروانی تەنیا یەك سابیر ناکات. سابیر نوینەری ئەو هەموو مندالیە کە لە مەملەکەتی شاعیر خەریکی واکسی لیدان و چاوەرین ریبواریك بێت و کەوشەکانی بویاخ یا خود واکسی لی بدات. یان شیعری "لاوین" ناتوانی بە تەنیا سەنەدەکەی هی ئەو کچە لاوە تەونکەرە بێ. لاوین بە تەنیا یەك کەسە بۆتە پالەوانی ئەم شیعرە بەلام بە هەزاران لاوین هەن کە لە دیوە تاریك و تونوکەکاندا خەریکی فەرش کردن و دلیان بەندە بە لیدانی کارتەك لیدانی فەرش. زۆرن ئەو لاوینانە کە تال بە تالی زۆلفیان تیکەل بە تان و پوی فەرشەکە دەکەن و لەبەرانبەر حەقدەستیکی کەمدا زەرە زەرە دەتوینەوە دەبنە نیگاری فەرشی بە دەیان لاوینیتر.

هـەم سـابیر و هـەم لاویـن لەگەل ژیانی سەردەمی شاعیر "رۆحی و جسمی" هاوئاهەنگ و شایەدیش فلاشبەگیك بن لە ژیانی شـاعیر، بۆیـە لـەبواری رۆحـی و رەوانی‌یـەوە شـاعیر هەسـت بـە هاوبەشـی دەکـات. بـە دیـتنی ئـەم دیمەنانە ئاخیك و شیعریکی چاوگەشی لی لە دایك دەبێ.

خوینەری بەرێز!

بەبـروای مـن لـیکدانەوەی یەکـە بە یەکەی شیعرەکانی هاورێی شاعیر "سەعیدی ئەمانی" وەختی زۆری دەوی کە هیوادارم لە مەجالیتردا کەسانیتر و رەخنەگران و تویژینەرە شیعریکان ئەو کارە بکەن.

سـەرەرای هـەموو ئـەم خالـە بە هیزانە کە ئەم کتیبە هەیەتی بی‌شك بی‌بەری لە کەم و کۆری تایبەت بەخۆشی نیە. یەکیك لەو خالە لاوازانەی ئەم کتیبە کە من پیم وایە جیگای رەخنەگرتنە، بە کارهینانی هیندیك وشەی ناوچەیی لە شیعرەکانی‌دایە.

هـەروەها هیـندیك وشـەی سـەقیلی کوردیش لـە شـیعرەکانی‌دا بەرچـاو دەکـەون کـە ئەمـە دەبیتە هۆی ئەوەی کە خوینەرانی ناوچـەکانی‌تر توشـی بـی‌وازی و ماندوویـەتی بکـات. بـە بـروای مـن شـاعیر نـابی ئەرکی ئەوە بی کە وشەی رەسەنایەتی زیندوو کاتـەوە چـونکە ئەوە کاری کەسانی‌ترە، شاعیر دەبی بە زمـانیکی رەوان و بە تەسویر گەلیك کە قابلی هەزم بن لـەگەل خوینـەرانی خـۆی قسـە بکـات و دەرد و ئازار و ئالترناتیڤەکانی خۆی مونعەکس بکات. شاعیر بۆ ئەوەی کە پەیوەندیکی قول لە نیوان خۆی و خوینـەرانی‌دا پـیك بیـنی دەبـی ئـەم زمـانی شیعری‌یە بگریتە بەر. ئەگەر لەبواری ئیدئولوژیکش بۆ مەسەلەکە بچین کە ئەمە خـۆی قسەی زۆر هەلدەگری هەر ئەوە دروستە. بە زمـانیکی پاراو و رەوان لە ئامانجی چینەکەیی و شۆرشی کریکاری. دەبی ئەمە ئامانجی شیعریی یان خود مانیفستی شیعری هەر هاوری‌یەکی شاعیری کریکار بیت.

لـە کۆتـایی‌دا پیروزبـایی چـاپ کـردنی ئەم کۆمەلە شیعرە لە هاورێی شاعیر دەکەم و هیوادارم دوبارە باخی هەستم بە بارانی شیعری شیعرەکانی‌تری پاراو بیت.

خوێنەری هێژا!

لایەنگری هونەر و ئەدەبیاتی پێشرەو و کرێکاری

گۆڤاری پێشەنگ بۆ بەرەو پێش بردنی ئەرکەکانی خۆی پێویستی بە یارمەتی ماڵی ئێوە هەیە . بە هەر رادەیک و بە هەر شیوەیەک بۆتان دەکرێ یارمەتی ماڵی بدەن.

بلووری شیێعری فرووغ و هەڵوەدایییەکانی ژیانی

مەنسووری پویان

و: سەعیدی ئەمانی

شیێعرەکانی فرووغ، بێسنوور و بێباك، رەنگ دانەوەی قوولبوونەوە و دیقەتە فیکری و خەباتە دەروونییەکانین لەدەورەی ژیانی کورتیدا. ئەو لە مەیدانی ژیاندا، و لە دەرخستنی خویدا هەر ئەو شیوەیەی کە بوو بیری دەکردەوە ئازایەتی و کردارگەلی تازەی لە خۆی نیشان دەدا. رەفتار و روحیاتی ژنیکی سوننەتی لەخۆی دەرنەدەخست. هەر لیرەوەیە کە شیعرەکانی سەمیمیەت، بێریایی و بێباکی ئەو بە روونی دەردەخەن. خۆی وەکوو هەیە دەردەخات و لەم راگەیاندنە ئازادەدا، دامینی گومان و دل نگەرانی گشت پیش هاتەکان رزگار دەکات. بە شیوە ژیانی کراوە و راستگۆیانەی خۆی، نەریتی زال بەسەر ژندا کە رووپۆشیك لە نەهینیکاری و کرداری ناراستەقینە گیان و دنیای ئەوی دادەپۆشی، تیپەراند تا خۆی لە کوت و بەندی پیاوسالاری و رەت کردنەوەی سەربەخویی و نەبوونی ماف

بەدەست هێنان رزگار بکات. ئەو نەتەنیا لە شیعردا بەڵکو لە دابین کردنی مافی بەرابەر و ریفورمی کۆمەڵایەتیدا، نوینەری مۆدێرنیتە و ریبواری تازەگەرییە. بایەخی ئەدەبی شیعرەکانی فرووغ، کە لە جوانی واژەکان و لە داهێنانی روالەت و مانا تازەکاندا خۆی دەنوێنێ، لە بنەرەتدا لە پەیوەند لەگەڵ ئەم راستگۆیی و سەداقەتی ئەو دایە و قەرزداری کەسایەتی نوێخواز و نەریت شکێنی ئەوە. روانینی نوی و ئازاد ئەندێشی ئەو لەمپەرەکانی سنووری کۆمەڵایەتی، حوکم و زۆر و تایبەتمەندی بنەماڵەیی و جەخت و گوشارەکانی خۆشبەختی بە ئاکام گەیشتنی خێزان قبوول ناکات. خۆپشکنینەکانی مرۆڤی باوەرمەندی ئەو هەڵوەدای خۆ دۆزینەوەی ژنێکە، کە لە هەڵچوون و داچوونێکی گیان تاویندا، تێدەکۆشی بەدیهێنانێکی نوی لەخوی، لەناخی نائارامی جیهانی بووندا بە کردەوە دەربیبنی و بخولقێنی.

شیعرەکانی سەمەرەی ئەم هەوڵ و گەرانە نوی خوازانەیە. خۆی ئەڵێت:"زمان و شیوەی خۆم و دنیای فکری خۆم نەدۆزیبۆوە. لەنێو شوێنێکی تەسك و چکۆلەدا بووم کە نیوی دەنێم ژیانی بنەماڵە. دواتر بە یەکجاری خۆم لەم قسە و باسانە داتەکاند.

شوێنەکەی خۆم گۆری، یانی بەناچار و بە شیوەی سروشتی گۆرا.

"دیوار" و "عصیان" لە راستیدا پەلەقاژەیەکی بێهیوایانەیە لە بەینی دوو دەورەی ژیاندا. ئاخرین هەناسەدانی پیش شیوەیەك رزگار بوونە."

ئەو وەکو ژنێك، راساو و دژبە قورسایی باری گرانی ئەو زوڵم و سووکایەتی پیکردنەی کە لە قووڵایی ویژدان و ئیحساسی خۆیدا هەستی پیدەکات، شیعر وەك ریگا دەرباز بوونێك چاو لیدەکات بۆ رەواندنەوەی تەمی ئەو جەخت و گوشار و خەمە زۆرەی ئەویان گەمارۆ داوە. ئەو نارازی لە هەل و مەرجی ئیستا، قارەمانانە دەروون و جیهانی خۆی دەپشکنی تا هێزی پیویست بۆ جیابوونەوە لە بەند و داوی سووکایەتی و گومان لە خویدا کۆبکاتەوە. ئەم پرۆژەیە لە "لەدایك بوونێکیتر"دا دەبیتە هۆی راسانی دژ بە حجلەنشینی "دیوی تایبەتی بووك و زاوا" ئەو ئیستاش ژنێکی غەمگینە بەلام ئیتر خۆی وەك نیوەیەکی ون بوو ناناسینیت. بە رزگار کردنی خۆی لە بۆچوونە موومیایی کراوەکانی فەرهەنگ و نەریت، ئیستا فرووغ ریگاگەلی تازەیتر بۆ تاقی کردنەوە و ناساندنی خۆی دەگریتە بەر.

شیعری فرووغ، شیلەی ئیحساساتیکی سەرچاوە گرتوو لە پیشیل کرانی ئاوات و ئارەزووەکانە. ئەو راساو و راپەریویکی دژ بە "منی میژوویی" خۆیەتی کە حەد و سنوور بۆ شەیدایی و هەڵوەدا بوون بە شوین ئاواتەکاندا دەکیشی، بە شوین بەدەست هینانی پیناسەیەکی ئازاد لە پانتایی جیهانی مۆدیرن دایە.

فرووغ رۆلی نیرینەی خۆی دینیتە گۆر و سەرزەنش دەکات تا لە "لە دایك بوونیکیتردا" دەستی بگاتە پلەی ئازادی خۆنیشان دان. ئەو دوای پەلەقاژەیەکی زۆر، پلەی رزگار بوونی رۆحی خۆی بەدەست هینا و بە کەسایەتی سەربەخۆ و ئازاد ئەندیشی خۆی گەیشت.

ژیانی ئەو، جیا لە شیعرەکانی، بۆ خۆی تەرحیکی نوی لەژیانی ژنیك دایە. هەر وەکو چۆن ریبازی شیعری فرووغ، بۆخۆی تایبەتی و تاقانەیە و کردەوەیەکی بێبایەخ نموونە سازی لە کرداری کۆمەلایەتی، خووخدەکان، و ژیانی فرووغ دا و چارەیەکە لەرێ پشکنینەکانی ژنانی ئازاد ئەندیش و نوی خوازی ئەمرودا. رەوش و کردار و داستانی فرووغ، مانا و هەستی شاراوەی ئەو لە شیعرەکانیدا بە باشی دەردەخات. شیعرەکانی دەبی لەناخی ئەو ئەزموون و دەرکانەدا کە ئەو، لە مەودای تەمەنی کورتی

خۆیدا، لەنیویاندا رووا‌وە و بالای کردوە حالی بین و لیکدەینەوە. بێهاوتایی و راشکاوی شیعرەکانی لە بەرانبەر بە شویندا چوونی ناسنامەی پر لە ترس و دلەراوکیی کەسایەتی ئەودا، نیشانەی سەرکەوتنی لە روالەت و ناوەروك دایە. لە پیشەکییەکدا کە بۆ هەلبژاردەیەك لە شیعرەکانی نووسیوە دەلێ:

"...باوەرم بە شتیکی دیکەش هەیە و ئەویش "شاعیر بوون"ە لەگشت ساتەکانی ژیاندا. شاعیر بوون یانی ئینسان بوون.

هیندیك کەس دەناسم کە کردەوەی رۆژانەیان هیچ پەیوەندییەکی بە شیعریانەوە نیە.

واتە تەنیا کاتی شیعر وتن شاعیرن. ئیتر دوایە تەواو دەبیت.

دەبنەوە کەسیکی ئاسایی چاو چنۆك و سەگ لەوەرێن و زالم و تەنگ نەزەری بەرچاو تەنگ و بێبایەخ."

"لەدایك بوونیکیتر" و دواهاتەکانی نیشاندەری دەست پیکردنی فەسلیکی نوین لەژیانی فرووغ دا. چروپری روالەت و ناوەرۆك لەم شیعرانەدا بە مانای بالا دەستی ئەون بەسەر بێ بروایی بە خۆ و ئەو دوو دلیانەی کە لە ئۆلگووە کۆنە زالەکانەوە سەرچاوە دەگرن. فرووغ ژنیکی بە شوین داگەر و نوێخواز و تاقی کەرەوەیە کە لە پیشخانی سیسالەیی تەمەنیدا و لە کاتی نووسینی شیعری "لە دایك بوونیکیتر"دا پیی وایە کە "دەبێ بە زانیاری شعوورەوە ژیان بەسەر بەرێت" دەلیت کە شیعر لە سفرەی ژیاندا رەوتیکە کە ناتوانی لە چوارچیوەیەکی جواندا رابوەستی و بمینیتەوە. هەروەها دەلی:

"من هەمیشە بروای پترم بە دواین شیعرمە و لەوانی

پیشتر زیاترم باوەر پێیەتی. دەورانی ئەم باوەر

پێ بوونەش زۆر کورتە، و زوو لیی وەرز دەبم و هەموو

شتیك سادە و ساویلکانە دیتە بەر چاوم."

دەوری زمان و کیش لە ساختاری شیعری فرووغ دا

شیعری نوی هاوکات لەگەل لە دایك بوونی تاکەکەس و دورست بوونی کەسایەتی ئینسانی مودیرن، لەگەل نیمادا لە ئیران دەست پیدەکات. بە گۆرانی مانا و فەلسەفەی شیعر، زمانی شیعریش دەبوو خۆی لەگەل ئال و گۆرە تازەکان و پیداویستییەکانی جوانی ناسی دەورەی مۆدیرنیتەدا ریك بخات. نەریتی شیعری کە لە دوای قالب و کیشی عەروزیدا و هەروەها تایبەتمەندییە دەستووریەکاندا گیری خواردبوو گۆرانی بەسەر دابیت بۆ ئەوەی بناغەیەکی نوی، گونجاو لەگەل هەل و مەرجی تازە لە بواری کۆمەلایەتیدا، بە تایبەت لە بەرانبەر پیکهینانی کەسایەتی تاکی ئیستادا دابریژرێ.

فرووغ بە نۆبەی خۆی، پانتایی واژەی شیعری بەرینتر کردەوە و هەستیکی نویی بە بەر شیعردا کرد. لە شیعرەکانی فرووغ دا واژەگەلی نامۆ و دوورە پەریز لە مەیدانی شیعردا وەك: تەقینەوە، قرتالە، گسك، لیوان، موسەلسەل، لکاتە، ئودکلون، گلوپ و ... وەها لە هۆنینەوەی شیعردا جوان تەنراون کە لە کاتی خویندنەوەدا هیچ جۆرە لەرزە و لیك ترازانیك هەست پیناکەی.

فرووغ لەسەر ئەو باوەرە بوو کە مرۆڤی کۆمەلگای مۆدیرن، گیروگرفت و کیشەگەلی تازە و تایبەت بە مرۆی هەیە و یەخەی پێگرتوە کە دیارە بە کەرسەی کیش و ریتم گەلی تیکراری، نەگۆر و شیعری کۆن ناتوانی بەرنگاریان ببیتەوە. کە وابو دەست کەوت و تاقی کراوەکانی شیعری نوی پیویستە لەگەل ئاواز و نەغمەی تایبەت بە خویدا لیکبدریت و برۆنە پیش. لە ئەساسدا گشت بەیانیکی شیعری پیویستە ئاواز و سازەی تایبەت بە خۆی هەبیت. و ئەو ناوەرۆکی شیعری چەندە دەتوانی بەرین و بێسنوور بیت، ئاواز و ریتمیش دەکریت گشت سنووریك ببەزینی. فرووغ خۆی دەلیت:

"دەبێ کیشی زەمان بدۆزرێتەوە. ماناگەلی ئەمرۆیی
لەو کیشە کۆنانەدا دەکوژرین. ئەم کیشانە شایەد لەگەڵ
ئاهەنگی ژیانی ئەو رۆژانەدا دەهاتنەوە، شاعیری ئەم دەورەیە
دەبێ ئەم هەستەی تێیدا بێت کە بتوانی ریتمی سەردەمەکەی بناسێ.
من دەمەوی قسە لە کیشەکانی رۆژانەی خۆمان بکەم، وەکو مرۆڤێکی
ئەمرۆیی بە گشت تایبەتمەندی‌یەکانی زمانی‌یەوە، لەگەڵ هەموو شتێکدا و
بە واژەکانی ژیانی ئەمرۆ بدوێم."

زمان وەك وەسیلەیەکی بیر و هزر و یان وەکو کە وینگشتاین دەڵی وەك هۆی بەدیهێنانی تەفەکور ناتوانی نەگۆر و وەك خۆی بمێنیتەوە. روانگەگەلی نوی، زمان و دەستگای وت و وێژ و دۆزینەوەی سەربەخۆی دەویت. شاعیریکی کە روانگە و باوەری لە چوارچێوەی بۆچوونە کۆن و قەدیمیەکاندا گیری خواردبێ، لە زەمینەی زاراوە و ساختار و حوکمە شیعرییەکانیشدا بە شێوەی کەسیکی سوننەتی و بونیاد گەرا دەمینیتەوە.

فرووغ لەو شاعیرانەیە کە گۆرانە فیکرییەکەی لەگەڵ "لە دایك بوونیکی‌تر"دا توانایی پەرەپیدانی زمانی شیعری، بەرین کردنەوەی دید و بۆچوونەکانی لە زەمینەی تان و پۆد و ئاهەنگ و هەروەها توانایی بە وجود هینانی مانا و مەفهووم و داهینانی نوی لە تەسویر سازی دای پیبەخشێ. ئەو نوی ئەندیش و هەڵوەدای تاقی کردنەوە بوو وە هەر لەم بارەوە کارەکانی دەچوونە خانەی نویگەری داهینانی تازەوە. هەڵخرینە دەروونیەکان و سەر هەڵدانی ئەندیشەی نویی فرووغ لە شیعردا لەسەر سەبك و دەربرینی رۆشن و راستە و خۆ، بە بێ هیچ رووکەش و پەردە پۆشیەك بینا کراوە. فرووغ فنوونی بەلاغەت و رەوانی شیعری کۆن وەلا دەنی تا زمانیکی خاوەنی جوولاندن، نەرمی و پاراو وەدی بینی، ئەو بۆ دۆزینەوەی شتە ون و نەناسراوەکانی و پرۆژ جیهان پشکنەکانی زمانیکی ساکار و سەمیمی درووست دەکات. هەر بەم زمانەش باسی ئازارەکانی و مانا فەلسەفی و دەولەمەندییە فکرییەی کە لە رووداوەکانی ژیانی ئەم سەردەمەوە سەرچاوەی گرتوە، بە چەشنی رەوان و رۆشن ئەدوی کە مرۆڤە ئاساییەکانیش بە ئاسانی دەتوانن لەگەڵ شیعرەکانیدا پەیوەندی پیك بینن، کاردانەوەکانی لە دەروونی خۆیاندا راستە و خۆ تاقی بکەنەوە.

وشە لای فرووغ جیگا و شوینیکی تایبەتی بوو. بۆ ئەو، کەلیمە تایبەتمەندی هەوای بوو وە پیداویستیەکی گرینگ بوو. وشە بە لای فرووغەوە بەشیلەی میهربانی دەخەملین و لە قوولایی باوەریەوە سەرچاوەیان دەگرت. لای ئەو، نیگاداری لە وشە لە ئاستی فۆرمالیسمی ساختاری یان ئاستی دانش و زانیاری‌یەکان و دەربرینی لوتف و بەخششەکاندا نەدەمایەوە. لەویوە کە فرووغ بە راشکاوی و بە بێ‌پەروا لە دەرك و هەستی خۆی دەدویت، هەر بەم پێیە کەلام و قسەکانی خاوەنی سەمیمیەت و راستگۆییەکی سەر سوور هینەرن. هیچ کات خۆی و ناسنامەکەی سانسۆر ناکات. ئەو ناچیتە ژیر فەرمانی خوو‌خدە و بایەخگەلیکی زاڵ بەسەر کۆمەڵگادا و خویان بە دەستەوە نادات. تیدەکۆشا راستی‌یەکانی بوونی خۆی راستگۆیانە دەربخات و لە بایکوت کردن و تانە و تەشەرە باوەکان نەدەترسا. هەر بەم هۆیەوەیە کە کەلام و زمانی فرووغ ترسەنۆکانە و پسك نییە.

وشـەکانی شـەفافیەت و روونـیان لـیدەباری و زایەلـەی ژیـان تییاندا دەنگ دەداتەوە. وشە و تەسویرەکانی تیشك داوین. ئەوان گـیان و رۆحـیان هەیە و ژیان بەسەر دەبەن. هەر لیرەوەیە کە بە خویندنەوەی چەند دیر لە شیعرەکانی، فەورەن فەزایەکی بێکەران و پر رەمز و رازت بە روودا دەکریتەوە.

ناسینی فرووغ لەسەر ئەساسی نەخشە خەیالیەکان:

شـیعری فـرووغ شـیلەی راسـتەقینەی وجـوودی ئـەو بوو. ژیانی لە شیعردا و شیعری لە ژیاندا تیکەلاو دەدریت. لە ساتەکانی شـیعریدا دەژیا. لە بیری فەن ئاوەری و ریك و پیك کردنی شیعر و تەدارەکی دروست کردنی دیواندا نەبوو تا لە بازاری ریاکاری سەناعەت و کێبەرکێدا جیگا پێیەك بۆخۆی بدۆزیتەوە. ئەگەر ئەم تاریفە یا ئەم بۆچوونەی لێ قەبوول بکەین کە دەلێ:

"شیعر بریتیە لە یەك وشە یان هەستیك، ئەلبەتە نە هەستیکی روالەتی، بەلکو هەستیکی قوول و تاقی کراوە."

کـە وابـوو شـیعر نـاتوانی بـە ئـیرادە یـان بـە داخـوازی کەسیك بهوندریتەوە. شیعر لە دەروونی هەستی شاعیر و لە ساتەکانی هەلچـوون وگـرژی و کـردەوەی سەرچـاوە دەگریـت و هـەلدەقولی. شـیعر بەشـیك لـە ئەندیشـە و عـاتـیفەی مـرۆڤە کە بە شیوەی سەرشـار و لـە قالبـیکی گونجـاودا، کـە بـتوانی راگەیەنـەر و شـاهید و دەرخـەری تەجروبەکان بیت، دەردەکەوی. ئەلبەتە بە هەر ئـەندازە ئـەم تەجـروبانە نەحیسـیکی گشـتی بـەلکوو قـوول و خـزۆك بیـت هەر بەو رادەیەش پلە و بایەخی شیعرییەکەی دەچیتە سەرەوە.

بـەم پییـە پـەیوەندی شیعر لەگـەل ژیاندا پەیوەندییەکی راستە و خۆ و دەروونیە. شاعیر کەسیکە کە شیعرەکەی تیکەل ژیانی کـردوە و لەگـەلی ژیـاوە و هـەر لـەویوە سەرچـاوەی گـرتوە. شـیعر بـە واتای جوانی ناسی، لە پەنا و پەسیودا ژیان بەسەر نابات بـەلکوو لـە هـەل و مـەرج و شـوینی کۆمەلایـەتی و بـە تایـبەتی تەئسـیراتی تاکـە کەسـیەوە سـەر هـەلدەدا. بـەم واتایـە شـیعر نووسـینیکی لـەرووی ئیشـتیاوە نـیە. شـیعر دابـین کـەری پیداویسـتیەکی گریـنگی دەروونـیە کـە شـاعیر و خویـنەر لـەدەوری تەجروبەیەك و تیشـکیکی تایـبەت نـەك گشـتی کـۆ دەکاتـەوە. تاقی کراوەیەکی دیاری کراو و تەنیا بە شیوەی تایبەت بە تاکە کـەس و بێویـنە لەنـەخش و ئـیجازدا دەتوانـی روالـەتی شیعری بە خۆیەوە بگری. ئەوە بەدیهینانی شاعیرە کە هەستیکی دیاری کـراو بـەلام تیـپەر، لـەو پـەری خیرایـی تیـپەر بوونـدا و بـە چەشـنیکی تـازە، لـە شـیوە و قەوارەیـەکی گونجـاو و ئاهـەنگین دا تەجەسـومیکی عـەینی پـێ دەبەخشـی. بـۆ ئـەوەی زمانی شیعری سەمیمانە و نە وەکوو فازلانە بیت، پیویستە ریتم و ئاهەنگی شـیعرەکە بـۆ خـەلکی ئـەو سـەردەمەش هەسـت پێبکرێ. بە چەشنیکی کە بە بێ دلدار کە هەست بکری و تەجروبەشی بکەن و فەزایـەکی گونجـاو لەگـەل نـاوەرۆك و تەسویرەکانیدا دروست بکری. بەم واتایە کەرەسەی کیش و زمان لەگەل ئەساسی ناوەرۆك و تەسـویر لەو جیگایەدا کە لە پەیوەندی و تیکەلاویەکی ئۆرگانیك دا قەرار دەگرن، بلووری شیعرە دەچیتە خانەی پەرداخکراوی و شـەفافیەتیکی بـەرزەوە. لـەویوە کـە گـیان و جیـهانی فـرووغ لە بەرانبەرکی لەگەل کیش مەکیشە دەروونی و دەرەکیەکاندا بوو،

شیعرەکانی هەڵگر هەستێکی قووڵ و غەم و ئازارێکی زۆرن. ئەم هێزە کێش مەکیشانە هیچ کات نەیانهیشت ئاسوودە دابنیشی. فرووغ لەسەر ئەساسی لێکدرانی ئەم هێزانە، تووشی ترس و دلەراوکێیە. لە داهاتوویەکی کە لیل و نارۆشن ئەترسیت و وەحشەتی سبەینیش کە "گومانی رمانی لیدەکرێ" هەموو وجوودی داگرتوە. ژیانی بە شیوەیەکی بێسەمەر و داتەکا و لەهەر چەشنە ئامانج و مەبەستێك دیتە بەر چاو و لە وەها دنیایەدا کە بناغەکەی لەسەر بێسەمەری داندرابێ، ناتوانی پیداویستی رولیك بۆخۆی لەبەر چاو بگری. غەم و نیگەرانی سەرچاوە گرتوو لە بێئاکامی و نیگەرانی لە داهاتوویەکی نارۆشن، دەبیتە هۆی ئەوە جارجارە پەنا بەریتەوە بەر رۆژەکانی پر لە خاتراتی خۆشی مندالی.

لە بەشی ئاخرینی ژیانی فرووغ دا و لە "لە دایك بوونیکیتر"دا لە خۆ گرتنەوەی توانا دەروونی و کێش مەکیشەکانیدا گۆرانیکی بە خیرایی لە حالی شکل گرتن دایە. فرووغ گیرۆدەی شیوەیەکی بێهوودە لە ژیانە و لە ئارمانیك بۆ ژیان بردنە سەر نزیك دەبیتەوە.

ئەو لە رووبەروو بوونەوە لەگەل کێش مەکیشە دەروونیەکاندا، پەی بە هونەر و جیگا و شوینی هونەر لە ژیاندا دەبات و ئەوە ئەو شوینەیە کە دەیەوی حەقیقەتی وجوودی خۆی تیدا بدۆزیتەوە.

فرووغ دوای "لە دایك بوونیکیتر" گەرا گەرای ئارمان خوازیەکیتی کە ئیتر مەینەتیەکانی هەل و مەرجی ئیستا و ئاکامەکانی داهاتوو، رۆحی ئازار نادات. ئەو کە بە تەرحیکیتر لە داهاتووی بەشەری باوەر و ئیمانی هیناوە، پیوایە دەکری بۆ وەدەست هینانی هەولبدری و هیزی بۆ کۆبکریتەوە. بە چ رادەیەك فرووغ بەرەو هونەر رۆیشت و ژیانی لە شیعر و ئارمانەکەیدا دیت، هەر بەو رادەیەش لە ئازار و مزاحیمەتی هیزە بەرگرەکان دوور کەوتەوە و بای بالی خۆشتر بوو. هەر لەم بەشەی کۆتایی دایە کە مادەی بیر و هەدەفمەندی لە ژیان و شیعرەکانیدا خۆ نیشان دەدات و ئەو بێ لایەنی و بێ ئاکامیانە هیندیك کال دەبنەوە.

شیعرە غەناییەکانی فرووغ لە راستیدا قسە و تەجروبیاتی تایبەتی و رەنج و ئازارەکانی خۆین لە تویی خەرمانەیەك تەمی عاتفەدا. شیعری کۆمەلایەتی و روو لە ئاواتی خۆی بەشیکی کەم لە شیعرەکانی پیکدینن. شیعری فرووغ بە شیوەی گشتی، لە کیش مەکیشە قوولە دەروونیەکانەوە سەریان هەلداوە. لەم رووە وە، شیعری فرووغ هەر ئاوا کیشاوی و نیگەرانی و غەماوی دەمیننەوە.

ئیرسییەی فرووغ و شیعری ژیانی

فرووغ لە دەورەی میژوویی خۆیدا، زۆر بەرین تر لە سنوورەکانی ژنێکی ئاسایی ئیرانی بیری دەکردەوە و ئازایانە هاواری دەروونی خۆی بە ئازادی دەردەبری و بوونی خۆی رادەگەیاند. دنیای ئەو واوەتر لە سنوورەکانی رۆحی، عاتفی ژنیکی ئاسایی ئیرانیە و بەم پێیە، غەم و ئازارەکانی کاریتر و بە شیدەت ترن. ئەبعادی عاتفە و ئەندیشەی شیعری و ژیانی، هیچ نزیکایەتی و تیکەلاوییەکی لەگەل مەشغەلەکانی ژنیکی کەیبانووی سونەتیدا نیە. کەسایەتی و شیعری ئەو نیشانەی ریزی تایبەت بۆ ئازادی و رزگاری ژن، سەربەخۆیی خوازی و بەرابەری مافی ژنە. ئەو هەر ئەو جۆرەی کە لە رەفتاری کۆمەلایەتی و ژیانی فەردیدا پەرژینەکانی سوننەت و رەسمە کۆنەکان دەبەزینی، لە شاریشدا بۆ ژنان، ئازادی عاتفی و سەربەخۆیی کەسایەتی بە

دیـاری دینیـت. هـەم لـە شـار و هەم لە ژیاندا قاعیدە شکێن بوو. ئەگەر نیما داهێنەری شیعری نوێ وەکو ساختاریکی گونجاو و لەگـەل ئـال و گـۆڕە کۆمـەلایـەتی، ئابووری ڕوو بە ئاشکرا بوون بوو، شیعری فرووغ بانگەوازی ڕزگاری و سەربەخۆی تاکە کەس، بـە تایبـەتی ئـازادی و سـەربەخۆیی عـاتفی ژن لـە دەورانـی تـازە و هـەل و مەرجی بەرین بوونەوەی بەرهەم هێنانی کەل و پەلی مۆدێـرن دایـە. شـیعری فـرووغ لـەم ڕوانگـەوە لەگـەل شـیعری پـەروین ئیعتسامی، کە مل کەچی یاسا و ڕسوومە کۆنەکانە، لە دژایـەتی دایـە. ئـەم جیاوازییە چـۆنایەتی و بنەڕەتیـە نـە تەنیـا لـە شـیعردا بـەلکو لـە کەسـایەتی و جـیهان بـینی ئـەم دوو هونەرمـەندەدا بـە ڕوونی بەرچاو دەکەوێ. شیعر و ژیانی پەروین بە میراس داری حەیا و شەرەفە کۆنەکان و لە پەیڕەوی لە تەقدیر و قـەراردادەکان دایـە. لـە کاتـیکدا فـرووغ لـە ژیان و لە شیعردا، هەلوەدا، تاقی کرەوە و نوێخوازە، لە ڕێگای وەدست هێنانی ئـازادی و کەسـایەتی خۆیدا دەرد و ئازاریکی زۆری بوە بەلام هیچ کاتیك کۆلی نەداوە.بیر و ئەندیشە و ساتە عـاتفیەکانی بە بێ هیچ چەشنە سەرکوت و بەربەستیك، ئاشکرا دەکات، مەودای بەربەرەکانێی پی دەبەخشێ.

شـیعر و ژیـانی فـرووغ پـیش قـەراولانی ئـازادی عـاتفـە و خوازیـاری سـەربەخۆیی و کەسایەتی خۆی وەك ژن و لە بنەڕەتدا بۆ مرۆڤایەتیـە. شـیعری فرووغ ڕینوێنیکی باشە بۆ دزەکردنە ناخی دەروون و دۆزینەوەی حالات و تاقی کراوە عـاتفیە خزۆك و بێ سـوباتەکانی ڕۆحی بەشـەری. شـیعری فـرووغ یارمـەتیدەری ئینسـانە بـۆ دەرکـی دنـیای ڕۆحـی خـۆی و هێـنانە بەر زەینی. لە کۆتـاییدا، شـیعری فـرووغ غـەم و ماتـەم وهـەروەها شـکایەت و شـادی مـرۆڤی دەسـتە و ئـەژنۆی ئـەم سەردەمە نوێیەی تێدا ڕەنگدەداتەوە.

سەرچاوە: گوڤاری "آفتاب" ژمارە ٣٣ و ٣٤

"سریال عشق سالهای جنگ" و کێشەی کورد لە کوردستانی ئێران

ن: وارگا ٥٤

"عشـق سـالهای جنگ" سریالیکی شەبەکە ٣ی رژیمە کە لە روالەت دا شەری نیوان پیشمەرگە و حکومەتە. ئەم فیـلمە لـە ناوچـەی کرماشـان و کامـیاران دا بـازی کـراوە. ئەو کەسانەی کە بە ناوی پیشمەرگەوە دەور دەگیرن، لە قسـەکانیان دا دەردەکـەوی کە پیشمەرگەی کۆمەلە بن، ئەگینا لەناو فیلمەکەدا ناو لەهیچ حیزبیکی تایبەت نایە. بـەلام ئـەوەی کـە دەورگیرانی ئەم فیلمە بە تایبەت ئەوانەی کە لە جل و بەرگی پیشمەرگەدا دەور دەگیرن، لایەنگری لـە چینی زەحمەتکیش و بێ داهات دەکەن، قسە لە ئازادی وەرزێران و کریکاران دەکەن، قسە لە ئازادی خەلکی کـورد دەکـەن، سـەرەرای ئەوانەش کچی پیشمەرگەیان لەگەلە، تەنانەت یەکیك لە ئەوان دەوری جیگری فەرمـاندەی هەیە، هەمووی ئەمـانە بە بینەر نیشان دەدەن کە مەبەستی رژیم پیشمەرگەی کۆمەلە بیت.

لـە مـاوەی یـەك دوو سـالی رابـردوودا ئـەوە سـیهەمین سـریالە کە دەولەت لەدژی نەیارانی کوردی خۆی، ئەویش سازمـانیکی دیـاری کـراوی وەك کۆمەلـە لـە تلویـزیون دا بـلاوی دەکاتـەوە. بـەلام رژیـم بـە نیشـان دانـی ئـەم جـۆرە سریالانە بە شوین کام مەبەستەوەیە؟

"عشـق سـالهای جنگ" لە نووسینی "حوسەینی فەتاحی" و لە دەرهینانی "عەلی بەهادوری"یە "حوسەین فەتاحی" یەکیك لـە بەسیجە وەفادارەکـانی رژیمـە کـە بـە دریژایـی تەمـەنی نووسینی جگە لە نووسینی سفارشی شتیکیتری نەنووسیوە ناوبراو پیشـتریش، رۆمـانی لـەم چەشـنەی نووسـیوە کـە "راهـزنان" "ریگران" یەکیکیتر لەو رۆمانانەیە کە ناوەرۆکیکی وەك سریالی عیشـقی سـالهای جـەنگی هەیـە. بەسـەر هاتەکـە لـەوەوە دەس پـیدەکا کـە هـادی و حەمـید و نەرگیز لە قەسری شیرینەوە بەرەو کرماشـان دیـن، هـەتا حەمـید نەرگـیز نیشـانە بکـا. لـە لایەکیتریشـەوە نەرگـیز ولامـی نـای بە پورزاکەی خۆی، واتا دۆکتۆر ئـەردەلان داوەتـەوە. لـە عـەمەلیاتـیك دا لـە ناوچەی کامیاران کەسیك بە ناوی رەشید دەستگیر دەکەن. حەمید هەر لە سەرەتاوە بەلـینی پـێدەدا کـە ئازادی بکات، هەربۆیە دواتر دەبیتە سیخوری پاسدارەکان. هەلبەت رەشید ئاوا ببوە پیشمەرگە کە بە وتەی نووسـەری رۆمـانەکـە، یاخیەکان براکەی ئەویان کوشتبوو، پاشان سەریشیان بریبوو، تەحویلی مـالی بابیان دابۆوە. رەشیدیش کە ئـەو کـات مـەعـلـیم بـوو کاتـیك ئـەوەی دیتـبوو، چـووبووە گـەلێ روسـتەم بـەگ و جەماعـەتەکەی لە دەرگیریەکیتردا کە هەر لە ناوچـەی کامیرانـە، حەمـید و هاوریکـەی هـادی لـە لایـەن روسـتەم بـەگ و ئەوانەوە دەستگیر دەکرین. هەلبەت بەرلە حەمیدیش دەسـتەیەکیتر بـە دیلـی کەوتـبوونە دەسـتی رۆسـتەم بـەگ و دار و دەسـتەکەی. رۆسـتەم بـەگ دەمانچـەکەی حەمید نادۆزیتەوە،

هەربۆیـە حەمـید زۆر بـە ئاسـانی دەتوانـی ڕۆسـتەم بـەگ و هاوڕێکـەی بکوژێ و خۆی و هادی ڕزگار بکات. هادی و حەمـید کە بەلـەدی ڕیگا نین، شوانیك ڕینمایان دەکات. دۆکتور ئەردەلان شوینی کاری خۆی لە کرماشانەوە بۆ ورمێ دەگویزیتەوە. حەمید لـە ڕیگـای ڕەشـیدەوە شـوینی یاخیـەکان شناسـایی دەکا و لە درەگیرییەك دا حەمید بریندار دەبی و بۆ سنە و پاشان بۆ ورمێ رایدەگویـزن. سـەرەرای ئـەوەی کـە دەم و چـاوی هـەموو بریـنداره، بەلام دکتور ئەردەلان هەر دەیناسیتەوە و هەول دەدا کە داخی خۆی پـێ بـریژی. حەمید دەستیك و چاویکی لەدەست دەدا و نەرگیزیش کە لە مولاقاتی حەمید دەگەریتەوە، تەسادوف دەکا و هەلدەدیـردری. نـاوەرۆکی ئـەم ڕۆمانـە دەگەریـتەوە بـۆ سالەکانی پیش دەست پیکردنی شەری مال ویرانکەری ٨ سالەی ئیران و عـیراق و باسـی شـەری پیشـمەرگە و دەولەت دەکا. نووسراوەکەی حوسەین فەتاحی لە ڕوالەت دا بە شیوەی ڕۆمـانە، بەلام دلنیام هـەر لەبـەر بەسـەرهاتەکان نـاوی ڕۆمـانی لەسـەر نـاوە، ئەگینـا تەنانـەت لایەنەکانی ڕۆمانیکی سونەتیشی لەبەر چاو نەگرتوە. چـونکە نووسـراوەکەی فەتاحی لە زۆر جیگەدا ڕوالەتی وتاریکی ڕۆژنامەوانی هەیە کە یەکبار مەسرەفن، دیالوگ و قسە کردنی کەسەکانی ناو نووسراوەکە حالەتیکی ئاساییيان نیە و زۆر بە ئاسانی هەست بە مەسنووعی بوونی ئاکاریان دەکەی.

چـونگە نووسـراوەکە نووسـراوەیەکی سفارشـییە، نووسـەر لـە بەیەکـەوە لکـاندنی فەسـلەکان چـونیەتی کردەوەی قارەمـانەکان تووشـی هەلـە و سـەر لـێ شـیواوی هـاتووە. ئـەو لـە جیگەیەك دا لـە وەسفی یەکیك لە قارەمـانەکانی دەلێ کە نەیاران چاویان دەرهیـناوە، بـەلام دواتـر لـە لاپـەرەی ٣٧٧دا دەنووسی: دەی دیت کە شەو زرینگاوەتەوە، بەلام ئەو هەر نەخەوتووە، لەسەر پشت ڕاکشـاوە و چـاوی بـریوەتە بن میچی ژوورەکە و بیر دەکاتەوە. پرسیار ئەوەیە کەسیك کە چاویان دەرهینابی چون دەتوانی چاو لە بـن مـیچ بـبری و بیر بکاتەوە؟ یان ئەوەیە دوکتور ئەردەلان لە داخی حەمـید شوینی کاری خۆی دەگویزیتەوە بۆ ورمێ، بەلام زۆر بـە هەلکـەوت حەمـیدیش کـە بریـندار دەبـی، دەیـبەن بـۆ ورمـێ و دەچـیتە ژیـر دەسـتی دوکـتور ئـەردەلان، کـە ئەمـە هەمان مەسـنووعی بوونـی نووسـراوەکە دەگەیـەنی. لـە شـوینیکیتریش حەمـید و هاوڕیکـەی هـادی لـە لایـەن ڕوسـتەم بەگەوە بەدیل دەگیریـن، بـەلام ڕۆسـتەم بـەگ بـازدیدی گیانـیان ناکـا و حەمـید دەمانچـەکەی لـە کاتی دیلیش دا هەر پێیە، هەر بۆیە زۆر بە ئاسـانی ڕۆسـتەم بـەگ و هاوڕیکەی دەکوژێ. ئەوە لە حالیکدایە کە لە شوینەکانیتر ڕۆستەم بەگ بە شەرلاتان و یاخی لە قەلەم دەدا و ناوچەیەکی شیواندوە.

لـە لایەکیتریشـەوە چوارچـیوەی نووسراوەکە، بۆ ئەوەی کە وا نیشان بدا کە حالەتیکی حەماسی هەیە لە کتیبە حەماسیەکان و لەوانـە شـانامەی فیردەوسـی کـەلکی وەرگـرتووە و لاسایی کردنەوەیەکی کویر کویرانەی کردووە. بەلام بە پیچەوانەی شانامەی فیردەوسـی، ئیحساسـاتی مـەزهـەبی دەمـاری نووسـەری عشـق سالهای جنگ گرتووە و تەنانەت لە ناوی ئیرانی سل دەکا و ناوی عەرەبی لەسەر پاسدار و بەسیجەکان دادەنێ وەك: حەمید، هادی، عەلی و ...

نـەیاران و ئـەو کەسـانەی کـە ڕۆلـی مەنفیشـیان هەیە، ناوی کۆنی ئیرانیان لەسەر دادەنێ وەك: ڕۆستەم بەگ، ئەردەلان، تارا و ...

نووسـەری ئـەو ڕۆمانـە و هـەروەها فیـلم سـازەکەی، واتـە "عـەلی بـەهادوری" بەجیێی ئـەوەی کـە باسـی گیروگرفـتەکانی ناو کۆمـەلگای کـوردەواری بکەن و بە شیوەیەکی هونەرمەندانە بیهینە سەر شانۆ و لایەنە ڕەهەندییەکانی ئەو کۆمەلگایە بخەنە بەر بـاس و لیکولیـنەوە، هـەتا بیـنەریش لـە کارەکـەی خۆیان دا بەشدار بکەن، ئیحساسات دەیانگری و بەرلەوەی کە سەرەنج بدەنە سـەر لایـەنی هونـەری ڕۆمـان و فیـلمەکە، هەول دەدەن کە ئەمە بسەلینن کە کیشەی کورد، هەر ئەوەیە کە چەند کەسی نەزان و

شـەرلاتان وەشاخی کەوتوون و ریگری و چەتەیی دەکەن. هەر بۆیە ئەم فیلمە، وەك فیلمەکانیتر و بگرە زۆرتر لەوانیش پیناسە و کەسـایەتی گـەلی چەوسـاوەی کـوردی بـردۆتە ژێـر پرسیارەوە. ئەم سریالە هەر بەو نیەت و زهنیەتەوە ساز کراوە کە گەلی کورد گەلـیکی بیـڕەحم و بێشارسـتانیەتە و شـەر و هـەلا و هەنگەمـەی پـێ خۆشـە. لـەم سـریالەدا چـەند کەس دەورگێری سەرەکین و هـەرکام لەوانـە نمـادی لایـەن و گەلیکی دیاری کراون. لە لایەك چەند کەس بە ناوی پیشمەرگەوە دەور دەگێرن، ئەوان کەسانیکی بـێ ماهـیەت، سـەرکەش و سـاویلکە و بێفکـرن. شـیوازی شـەر کـردن و تەنانـەت ئەسـلەحە گرتنیشـیان زۆر نامەربووتـە و فـەرماندەکان وەك ئاغـا و کەسـانی سادەتریش وەك رەعیەت هەلس و کەوت دەکەن. کەسە سادەکان لە لایەن فەرماندەکانیانەوە قەولـیان پـێدراوە هـەر کامـەیان پاسداریك بەدیل بگرێ، ٣٠ هەزار تمەنیان وەك جایزە پێ بدەن. هەر بۆیە زۆرجار سەربازە گوم نامـەکانی ئیسـلام!!، لـە کەمیـنەکان دا گـیانی سـلامەت دەر دەبـەن. هـەروەها ئـەو کەسانەی کە وەك پیشمەرگە دەور دەگێرن، ئـەوەندە بـێ ئـەزموون و فەقیرۆکـەن کـە کـاتی دیلـەکان دەگـرن، تەنانـەت گیانـیان ناگـەڕێن، هەربۆیە، سەربازە گوم نامەکانی ئیسـلام بـە دیلـیش هـەر موسـەلەحن و زۆر جـار نیگابانەکان دەکوژن و هەلدین. یا ئەوەی کە ئەوەندە لەسەر بیر وباوەری خۆیان سـوورن، تەنانـەت لـەناو زیندانـیش دا هـەر بەربـەرەکانی لەگـەل کەسـانی بـەناو پیشـمەرگە دەکـەن. هـێزی بەرانـبەری ئـەوەش پیشـمەرگەکانن، کـاتی دەگیریـن، هـەر زۆر زوو لـە کـردەوەی خۆیـان پاشگەز دەبنەوە و دەبنە لایەنگر و سیخوری رژیم. هەروەك وتمـان چـەند کەس دەورگێری سەرەکین: حەمید کە تارانییە و فەرماندەیە و خویندکاری سالی ئاخری زانکۆیە. هادی کە پاسدارە و خـەلکی کرماشـانە. نیرگـیز خـەلکی کرماشـانە و دۆسـت و دەسـگیرانی حەمـیدە. دۆکتور ئەردەلان کە دۆکتوری بیمارستانە، کرماشـانییە، و لـە روالـەت دا هاوکـاری ئـەو کەسـانەیە کـە بە ناوی پیشمەرگەوە دەور دەگێرن. ئەو کەسیکی سوکە تەبیعەت و عاشـقیلەیە هـادیش کـە کرماشـانییە ئینسـانیکی فشـەمەزاج و ویـل و پەرتـە. هەربۆیـە حەمـید کـە تارانییـە ئینسـانیکی لەسـەرخۆیە و قسـە و ئاخـا وتـنەکانی هـەمووی لەرووی عـەقل و مەنتقەوەیە، بەسەریدا دێ و نەسیحەتی هادی دەکا. نیرگیز کە نمـادی بـەرەی نوێی کوردانە، بە کوردی قسە ناکا و تەنانەت لەهجەشی نیە. خەلکی ئاوایش بە گشتی سیخۆری بۆ رژیم دەکەن و وەك ئـەوەی کـە وەحشـی و کـیوی بـن، بیجگە لە پاسدارەکان لە هەموو شتیك دەسلمێنەوە. بەلام بە ورد و درشتەوە پاسدارەکان ریـنمایی دەکـەن و یارمــەتییان دەدەن. واتـە جگـە لـەو چـەند کەسـە کـە یـاخی بوون و مەبەستی سەرەکیان چەند کاری ماجەرا جویانـەی وەك مامەلـەی دۆلار عـەیش و نوش کردنە شتیك بە ناوی پیشمەرگەوە بوونی نیە. یا بە گشتی شتیك بە ناوی کیشەی کـورد وجـوودی نـیە. ئـەوە لـە حالـیکدایە کـە کوردسـتان ئیسـتاش هـەر میلیـتاریزەیە و بۆتـە پادگانـیکی گـەورە. ئیسـتاش ئەمنیـەتـیکی تـەواو بـۆ خـەلك بـە تایـبەتی شـارۆمەندانی کـورد مسـۆگەر نـیە. ئەوەیە کە دەولەت بە چنگ و ددان هەول دەدا مەسـەلەی کـورد کەم رەنگ نیشان بدا. بەلام کێ هەیە نەزانی کە خەلکی زەحمەتکیشی کورد لە هەموو هەلیك کەلك وەردەگری و نارەزایـەتی لـەدژی نـەیارانی خـۆی کـە مـال و حالـیان لێ کردوونە پادگانیکی گەورە، دەرنەبڕن. نموونەی زۆر ئاشکرای ئەوانە جـەژنی نەورۆزانەیـە کـە مـاوەی دووسـێ سـالە دەولـەت لـە کوردسـتان لەگـەل تەزاهورات و ئیعترازی خەلك رووبەروو دەبیتەوە. دەولـەت کـە لـە وەها هەل و مەرجیك هەست بە مەترسی دەکا لە رووی ناچاریشەوە بیت لانی کەم دار و دەستەی خۆی بەم جۆرە فیـلمانە سـەرگەرم دەکـا، هەربۆیـە ئاکـامی فیلمەکە هەر لە ئەوەلین بەشیەوە بۆ هەموو کەس ئاشکرا بوو، شتیك بە ناوی نەیار نـابی بوونـی هـەبی. ئەمـە یاسـای هـەموو دیکـتاتۆریکە. هەربۆیـە کـاری هونەری کە سفارش و کار کردنە بۆ پوولی تیدا بوو، هونـەر فرۆشـتن لـە پیـناو پول دا، ئاکامەکەشی دیارە کە لاواز و لە بواری هونەریەوە بێبایەخ دەبیت، هەروەك ئەم سریالە کە لە

بـواری هونەریـەوە، ناتوانی خۆی لە مێژووی فیلم دا سەبت بکا. ئەلبەت ئەوە نە بەو مـانایە کە ئیحساسات مـنی گرتبێ و لەبەر ئـەوەی کـە پێشـمەرگە لـەو سـریالەدا شکەسـت دەخـۆن بـە سریالیکی لاوازی بزانم. بەلام چۆن دەورگیرەکان لەپیناو پوول دا ئەم دەورگیرانـە قـەبوول دەکـەن و لـەم جۆرەکارانەدا تەنیا مادیات مەبەستە، لە ئاکام دا بەرهەمەکەش شتیکی ساتی و سفارشی لێ دەر دێ. ئەگینـا سریالی "خاك سرخ" لە دەرهینانی "ئیبراهیمی حاتەمی کیا" هەرچەند سەبارەت بە شەری ئیران و عیراق بوو، بـەلام چـونکە دەرهیـنـەرەکە کەسـیکی سـەربەخۆتر لـە عـەلی بەهادوری‌یە، سریالەکەی لە بواری هونەری‌دا قابلی بەراوەرد کردن لەگەل ئەم سریالە نەبوو.

لـە کۆتـایی‌دا رژیـم لـەو سـریالەش هـەروەك سـریالەکانی‌تری لەم چەشنە بە مەبەستی خۆی هیچ کە نەگەیشت، بەلکوو رق و توورەیـی خـەلکی زیاتـر کـرد. خـەلك لـە کـۆر و کۆبوونـەوەکان دا باسی ئەم فیلمە و مەبەستی رژیم لە بلاوکردنەوەی ئەم جۆرە فیـلمانە دەکـەن. بەلام لیرەدا شیاوی ئاماژەپیکردنە کە گرفتی سەرەکی ئەوەیە کە هیچ کەس حازر نیە باسی کیشە و گرفتەکانی گـەلانی ئـیران و لەوانـە گـەلی چەوساوەی کورد بکا، چونکە دلنیایە هینانە سەر شانۆی ئەم جۆرە فیلمانە کار بە جیگای باریك دەکیشـی، جـا لـەوەها حالەتـیك دا مەیدان بۆ کەسانی وەك فەتاحی و بەهادۆری چۆل دەبێ و هونەرنەمـایی خۆیان دەکەن. ئەمە لـە حالـیکدایە کـە دەنـگ و رەنگـی کۆمـاری ئیسـلامی پشـتیوانی مـادی و مەعـنەوی لـەم جـۆرە فیـلمە ناهونەریانـە دەکا و خاوەنەکانـیان خـەلات دەکـا. هەر لەبەر ئەوەیە کە نووسەر و دەرهینەری ئەم فیلمە کاریان بە راستی و ناراستی رووداوەکان نیە و لەسـەر خـەلاتی خۆیـانن. بـەلام دلنـیام کـە ئەگـەر نووسەر و دەرهینەری ئەم فیلمە خۆیان لە خانەی ئەدەبی و هونەری‌دا دیباوە، هـەروەك نووسـەران و هونەرمەندانی‌تـر خۆیـان لـە قـەرەی ئـەم کـارە ناهورنەیانـە نـەدەدا، ئەوە لە حالیکدایە کە نووسەری شانۆ تەنانـەت لـە دەورانـی باسـتانیش دا ئـەوەندە شـارەزایانە ئاگـایی و زانیاری تراژیدیان بە شانۆکانی خۆیان تەزریق دەکرد، کە نە تەنـیا بیـنەرانی خۆیـان لەگـەل شـانۆکە بەشـدار دەکـرد و، وە جم و جۆل دەخست، بەلکوو بە تەواوی مانا، ئال و گۆریان بەسەر بینەران دێنا.

وەگەر خستنی سەنعەتی سینەما

ن: عەلی ئەمینی   و: سمکۆ محەممەدی

تەنیا چەند ساڵیك پاش شۆرش، ئاكامی كار و كردەوەی كۆماری ئیسلامی لە بواری سینەما تووشی قەیرانیكی هەمەلایەنە ببوو وە سینەماله سەر لیواری هەلدیرگەی نەمان قەراری گرتبوو. بەرهەم هینانی فیلم بارودۆخیكی دژواری هەبوو وە بینەران روویان لە سالۆنەكانی سینەما نەدەكرد.

گۆڕانی لە ناكاو و ناسروشتیانەی پەیوەندییەكانی دروست كردنی فیلم فەزایەكی ئالۆزی خولقاندبوو كە كار و تیكوشانی سینەمای دژوارتر دەكرد. بێ بروایی لە رادەبەدەری كار بەدەستانی دەولەتی بەرانبەر بە بەریوەبەران و هەلسوورینەرانی پسپۆری سینەما هەل و مەرجەكەی بە جۆریك ئالودە و ناهیمنانە كردبوو، كە هەر هەنگاویك و هەر هەولیك بێ ئاكام دەهاتە بەرچاو. زۆربەی ئامادەكاران و پسپۆر و بە ئەزموونەكان دەستیان لە كاری سینەما كیشابۆوە. ئاستەنگ و توندوتیژییەكان هەتا ئاستی دۆزینەوەی بیانوو و مل نەدان بۆكار خۆی دەر دەخست و ئەو كەسانەی لەبواری سینەما كاریان دەكرد تووشی ناهۆمیدی و سەرلێ شیواوی هاتبوون. تەنانەت بەرهەم هینەرانیكی سازشكار كە حازر بوون بە لە بەرچاو گرتنی تەواوی "پێوانە و رێ و شوینە ئیسلامییەكان" فیلم دروست بكەن خۆیان لە قەتیس مانەوە و گەیشتن بە خالی كۆتاییدا دەدۆزیەوە، چونكە هیچ سەرمەشقیكی دیاری كراو و رێنوێنیكی ئاشكرایان لەبەردەم دا نەبوو.

بەهۆی نائارامی و ناسەقامگرتوویی هەل و مەرجی سیاسی، بەرپرسانی بواری سینەما كە بۆچوون و شیوازی كاری جیاوازیان هەبوو، بەردەوام جێگۆركێیان پیدەكرا و بیجگە لە بە فیرۆدانی كات لە ریگای ئەم سیاسەتە هەلەیەوە هیچ كاریكیان بۆ نەدەكرا. دریژەی ژیان و بوونی سینەما بە گۆرانیكی بنەرەتیانەی بۆچوونەكانی كار بەدەستانەوە بەسترا بۆوە.

پیویست بوو ئەوەی لێ تێبگەم كە تەنانەت بۆ وەگەرخستنی سینەمایەكی سەر بە نیزام، پیویستیان بە بناغە گونجاوەكانی ماددی و پیشەیی و فەرهەنگی هەیە. دەبوو كار بەدەستانی فەرهەنگی ئەوە قەبوول بكەن كە بەر لە هەر شتیك سینەما پیشەیەكی مۆدیرنە، كە لەسەر بنەمای ئەرك دانیكی ئیدئولۆژیكی و بە ریبوارانی ئالقە لە گوێ جێبەجێ ناكرێ، بەلكو لەسەر بنەمایەكی پتەوی ماددی و لە ریگای ئەركناسانی پیشەیی و پسپۆرەوە وەگەر دەكەوێ.

كردەوەكانی رژیم لە پیناو هینانەدی ئارەزووی "سینەمای ئیسلامی" بە ئاشكرا بێئاكام مایەوە. پاش بە فیرۆدانی ئیمكاناتیكی لەبران نەهاتوو و بەرهەم هینانی دەیان فیلمی بێ كەلك، ئیتر خودی كار بەدەستان دانیان لەسەر داگرت كە "لە چەند سالی رابردوودا بیجگە لە ٤ یا ٥ فیلمی سینەمایی بە ناوەرۆكی داستانییەوە كە لە بایەخیكی هونەری باش بەرخوردارن، لە بواری فیلمی سینەماییدا سەركەوتوو نەبووین" ژمارەیەكیشیان هەستیان بەو خالە حەساسە كردبوو كە سینەمای ئیدئولوژیك بە چ شیوەیەكی ئاسان دەتوانی لەدژی خۆی سەربەرز كاتەوە "گەلیك فیلمی فەرهەنگی ئیسلامی بێ غەل و غەشمان بینی كە كاتیك دیتمانن بیجگە لە تیكدان و شیواندنی ناوەرۆكە ئیسلامیەكان، بەرهەمیكیتری نەبووە."

لـه هـاوینی سـالی ١٣٦٢ دەوڵـەت سـینەمایەکی نوێـی ڕاگـەیاند کـە هـەڵقوڵاویك بـوو لـە کیشمەکیشـە ناوخۆیی‌کـانی دەسـەلاتدارەتی و وەرچـەرخانیکی ئاشـکرای ئـەو ڕوانگـا کە پێشتر سەقام گرتنیان مسۆگەر بوو، دەری دەخست. هەل و مەرج و پیویسـتی‌یەکانی کۆمـەلگا تـا ڕادەیـەك سـەرنجی درایـە و سـینەمـای ئیسـلامی بە داهاتوویەکی دوور سپێردرا. خالی نوێی ئەو بەرنامەیـە بـریتی بـوو لـەوەی کـە پـروپاگەندە و هـەلاَ و هەنگامە تەنیا ئەرکی سینەما نەبێ، بەلکو سەرنج بداتە سەرگەرمی و کـاری تەفـریحی. هـاشمی ڕەفسـەنجانی کـە وەك کـار بەدەستیکی بە نفوز دەناسرا، لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە "ئەوە ڕاستە کە دەبێ فیـلم هەلگـری پەیام بێ، بەلاَم ئەوە بەو مانایە نیە کە لایەنە تەفریحی‌یەکانی لەبەر چاو نەگرین. کۆمەلگا پیویستی بە تەفریح و خۆش گوزەرانی هەیە."

محەمـەدی خاڵـەقی کـە ڕوحانی‌یـەکی مـیانەڕەو وەك وەزیری ئیرشادی ئیسلامی بەئاشکرا لە ڕوانگەی سوننەتی ڕوحانیەت دور کەوتـبووەوە:" بەبـڕوای مـن سینـەما مـزگەوت نـیە" کـە بـەزوور شتیکی بەسەردا دەسەپیندری یان ئەوەی کاتی فەراغەتی بۆتە کاتی کارکردن، بەو کارەمان کۆمەلگامان لەحالەتی سروشتی خۆی دەرهێناوە".

ئـەبدوللای ئـەنواری و محەمـەدی بەهەشـتی بەڕیوەبەرانی تازەی بەشی سینەمایی وەزارەتی ئیرشاد کە بەڕیوەبردنی ئەم سیاسەتە تازەیـان لـە ئەسـتۆ گرتـبوو ڕایانگـەیاند لەپـیش هەر کاریك دا دەیانهەوی سەنعەتی سینەما لەو هەلدێرگە و لەناوچوونە ڕزگار بکـەن. ڕیبازی ئـەوان بـریتی بـوو لـە: "چـاوەدیری – ڕێـنوینی – پشـتگیری" کە هەولیان دەدا تا دەست تی‌وەردانی توندوتیژ چاوەدیریەکی یـەك لایەنـە، لـە بەرهەم هینانی فیلم دابە هاوکاری و ڕیك کەوتن لەگەل بەرهەم هینەرانی فیلم سەقامگیر بکەن. دەوڵـەت بـەو ئاکامـە گەیشـتبوو کـە بەرنامـەی وەریخسـتنی سـەنعەتی سـینەما تەنـیا بـە گەرانـەوەی بەرهەم هینەرە سەرکوت کراوەکان و سەرمایە دوور خراوەکان لە پروسەی بەرهەم هینان دا دەتواندری وەری بخرێ.

بەرنامەی وەزارەتی ئیرشاد بۆ چەند مەبەستی دیاری کراو بوو:

١) بـردنە سـەری بەرهـەم هیـنانی فیـلم بـە ڕادەی لـە هـەر سـالیك دا شەسـت فیلمی سینەمایی. لە پیناو دابین کردنی پیویستی‌یە ناوخۆیی‌یەکان و کۆتایش بینی بە پاڵپشتی کالایی و کەلتوری ئیران بە ولاتانی‌تر.

٢) بەرگری لە هاتنی ئەو فیلمانەی کە لەگەل کەلتوری ئیسلامی‌دا ناگونیجن.

٣) بوار ڕەخساندن بۆ پیشکەوتنی ماددی و فەننی "سەنعەتی سینەما بۆ گەیشتن بە سەربەخۆیی و بی‌نیازی".

٤) بەرهـەم هیـنانی فیلمی سەرەنج ڕاکیش و بەنرخ هەتا بە ناردنی ئەوان بۆ دەرەوەی ولات لەپیناو شورشی ئیسلامی لە جیهاندا هەنگاو هەلبگری.

٥) دۆزیـنەوەی لاوانی لیهاتوو، و بارهینانیان و دارشتنی بناغەی سینەمای ئیسلامی، مانگ نامەی فیلم کە لە کەش و هەوایـەکی ئـالۆزدا بـە هیـمەتی چـەند ڕەخـنەگریکی سـینەمایی، دەردەچـوو. بـە ڕوانگـەی ئیسلاح خوازیەوە هاتە مەیدان و بـەخیرایی لـە ئاستیکی بەریندا بلاو بووە. ئەم گوڤارە کە پشتیوانی لە سیاسەتەکانی سینەمایی نوێ دەکرد. دوو سال دواتر لە گوزارشیکی چروپردا ئاکامی ئەو سیاسەتەی باش هەلسەنگاند.

٦) ئـەو پیشـکەوتنە بـە هەلگرتنی ئەم هەنگاوانەی ژیرەوە مسۆگەر بوو: دامەزراندنی " ناوەندی سینەمایی فارابی" کە ئورگـانی بەڕیوەبـەری بەشـی سـینەمای ئیرشـاد بـوو ڕاگـەیاندنی پەیـرەویکی ڕون و ئاشـکرا بـۆ چـاوەدیری بەسـەر فـیلمە

سینەماییەکاندا بۆ ئەوەی بەرهەم هینەرانی سینەمایی هەرچەند کەم و کورت بەلام ناسییاویان بێت لەسەر کەندوکۆسپە یاساییەکان.

- باشتر کردنی ریزی ئیدارەی چاوەدیری بۆ ئەوەی بەبێ بەکار هینانی سەلیقەی تاقە کەسی، بەرهەم هینەران پەیرەو و یاسای دیاری کراو لەبەرچاو بکرن، رادەی چاوەدیرەکانیش زیاتر کران تا کاری لیکولینەوەی فیلمەکان بە ریك و پیکی و خیراییەوە بچیتە پێش.
- دامەزراندنی ناوەند و راویژکاری و رینوینی لە وەزارەتی ئیرشاد بەرهەم هینەرانی رادینا کە چوون دەتوان مەترسی سانسور یا گرتن و راگیرانیان لەسەر خۆیان دور بکەنەوە. راویژکاران بۆ گەلالە و سنیاریوکانی ئەو فیلمانەی گیروگرفتیان هەیە. شێوازی رەوا پیشنیار بکەن.
- کردنەوەی ژمارەیەك دانشکەدە و خویندنی بەرز لە پیناو راهینانی سینەمایی. لە ماوەیەکی کەمدا زۆر فیرگەی سینەمایی، لە بەشی تایبەتی و دەولەتی دەستیان بەکار کرد. هەلبەت لەئاستی چونایەتیدا جیاوازیکی زور هەیە. دەولەت رایەلەی ناردنە دەرەوەی فیلمی زیاتر هان دا، بەلام بەو هۆیەی چونە ناو بازارە نیونەتەوەییکان کاریکی زۆر دژوار بوو. وەزارەتی ئیرشاد چارەی لە بەشداری هەلسووراوانە لە فستیوالە دەورەبییەکاندا دەدیتەوە کە لە لایەن بونیادی فارابیەوە هەولی شیلگیرانەی بۆ دەدرا.

بەلام گرینگ ترین ئیسلاح بەهیزتر کردنی بناغەکانی ئابووری سینەما بوو. بەرهەم هینەرانی فیلمی سینەمایی لە رەوتی شورش و لەدوای ئەودا زەرەری وەهایان کردبوو کە بە بی یارمەتیدانی دەولەت، ئیدامەدان بە کاریان ئیمکانی نەبوو. ئەو یارمەتیانەش لە چەند ریگای راستەخو و ناراستەخۆوە دەگەیشت بە دەست بەرهەم هینەران. لە یەکەم هەنگاودا بانگەکان پییان سپیردرا تا وامی دریژماوە و بی بەهرە بدەن بە فیلمی سینەمایی. بۆ کەلك وەرگرتن لە ئیعتبارە مالیەکان بەرهەم هینەرانی فیلمی سنەمایی لەسەرو هەموانەوە بوون. هەنگاوەکەیتر یارمەتی مالی بوو. بەرلەوەی خەرجی زور و عەوارزی قورس ببوە هۆی ئەوەی کە تەنیا یەك لە سێی پۆلی فروشی فیلم بگا بە بەرهەم هینەر. دەولەت هەولیدا ئەو بەشە زیاد کا و بیکا بە نیوە. ئەوەش بە تیبینی دوبارە لە وەرگرتنی مالیاتدا دەهاتە دیّ. بیست لە سەدی فرۆشی هەموو فیلمەکان دەدرا بە شارەوانی. بەلام بە پیی یاسای نۆی ئەو ئەوارزەی شارەوانییەکان وەریان دەگرت" بۆ فیلمی ئیرانی لە بیست لە سەدەوە بۆ بە پینج دەرسەد و بۆ فرۆشی فیلمە دەرەوەبییەکان بۆ بە بیست و پینج لە سەد. ئەو داهاتە زیادیەی مالیات راستەوخۆ دەدرا بە بەرهەم هینەران. هەر لەو بابەتەدا: نرخی بلیتەکانی سینەما کە زۆر لە خواری بوو چوە سەری و هاوئاهەنگ بوو لەگەل نرخی گرانی. گرفتیتر کەم بوونی کەرەس و ئامیرە فەننیەکان بوو. دامەزراوەکانی بەرهەم هینانی فیلم، جیا لە کەرەسەی کۆن و عەیبدار هیچ شتیکیتریان نەبوو.ئەو فیلمە خامانەش کە زۆربەیان تاریخی کەلك لی وەرگرتنیان تیپەریبوو لە بازارە رەشەکاندا بەنرخیکی یەکجار زۆر دەفرۆشران. ئەو کالا سینەماییانەی لەبەر دەست وەزارەتی ئیرشاددا بوون. لە دانی سودی بازرگانی مەعاف بوون. "فارابی" پێی سپیردرا هەتا کەرەسە و کالا پیویستییەکان لە دەرەوەی ولات بکرێ و بە قیمەتیکی شیاو بینیتە ئیختیاری بەرهەم هینەران. دواتریش ئەو ئیجازەیە بە بەشی خسوسی درا هەتا کەرەسە و کالای سینەمایی بێنێتە ناوەوە. ئەو ئیسلاحاتانەش بوونە هۆی گەشەکردنی سەنعەتی سینەما. ئەو فیلمانەی لەسالی ١٣٦٤بەرهە هاتبوون لە ٤٠ فیلم تیپەری واتە دوو بەرابەری سالی ١٣٦٢ هەر لەو کاتەشدا رادەی بینەرانی فیلم تا دوو بەرابەر روو لە زیادبوون بوو.

زیاد بوونی فیلمە سینەماییەکان کە لە سالانی دواتردا گەیشتە زیاتر لە ٥٠ فلیم، توانی تا رادەیەك بازاری ناوخۆیی وەدەست بێنێ. بەریوەبەرانی وەزارەتی ئیرشاد ئەو پیشکەوتنەیان بە بنەمایەکی ماددی باش دەزانی بۆ گەیشتن بە مەبەستە سەرەکیەکەیان واتە رینوینی کردنی سینەمای ئیران لە راستای ئامانجە ئیدئولوژیەکانی رژیم دا. بریك لە کەسانی بانفوزی حاکمیەت و دەوروبەری رەخنەیان دەگرت و دەیان وت سیاسەتی سینەمایی تازە تەنیا لایەنە ئابووری و چەنددایەتیەکانی لەبەرچاو گرتوە و بۆتە هۆی پەرەپیدانی بۆچونە دژی مەزهەبیەکان لە حالیکدا دەبی ئەو فیلمانە دروست بکەن کە دەبیتە هۆی گەورەیی و ئیعتباری نیزامی ئیسلامی لە سەراسەری جیهاندا. بەلام بۆ ئەو رەخنانە هیچ گوێبیستیك پەیدا نەدەبوو. ئەوە رون و ئاشکرا بوو کە سینەمای حرفەیی بەشیوەیەکی بێ گەرانەوە لەو خەیالاتە دوور دەکەوتەوە. پروژەی سەنعەتی سینەما لە ئاکام دا تەنیا بەرهەم هینەرە تایبەتیەکانی بەهیزتر کرد. هەلدان و گەشە کردنی کۆمەلگاش بە گشتی بۆ لایەك دەروەیی کە وەدیهاتنی خەون و خەیالاتی سینەمای ئیسلامی هەرچی زیاتر دوور دەخستەوە.

بەشیك لە کتێبی "روا و ناروا در سینمای ایران"

تیبینی: ئەم بابەتە بە شیوەیەکی ئازاد وەرگیردراوەتە سەر زمانی کوردی

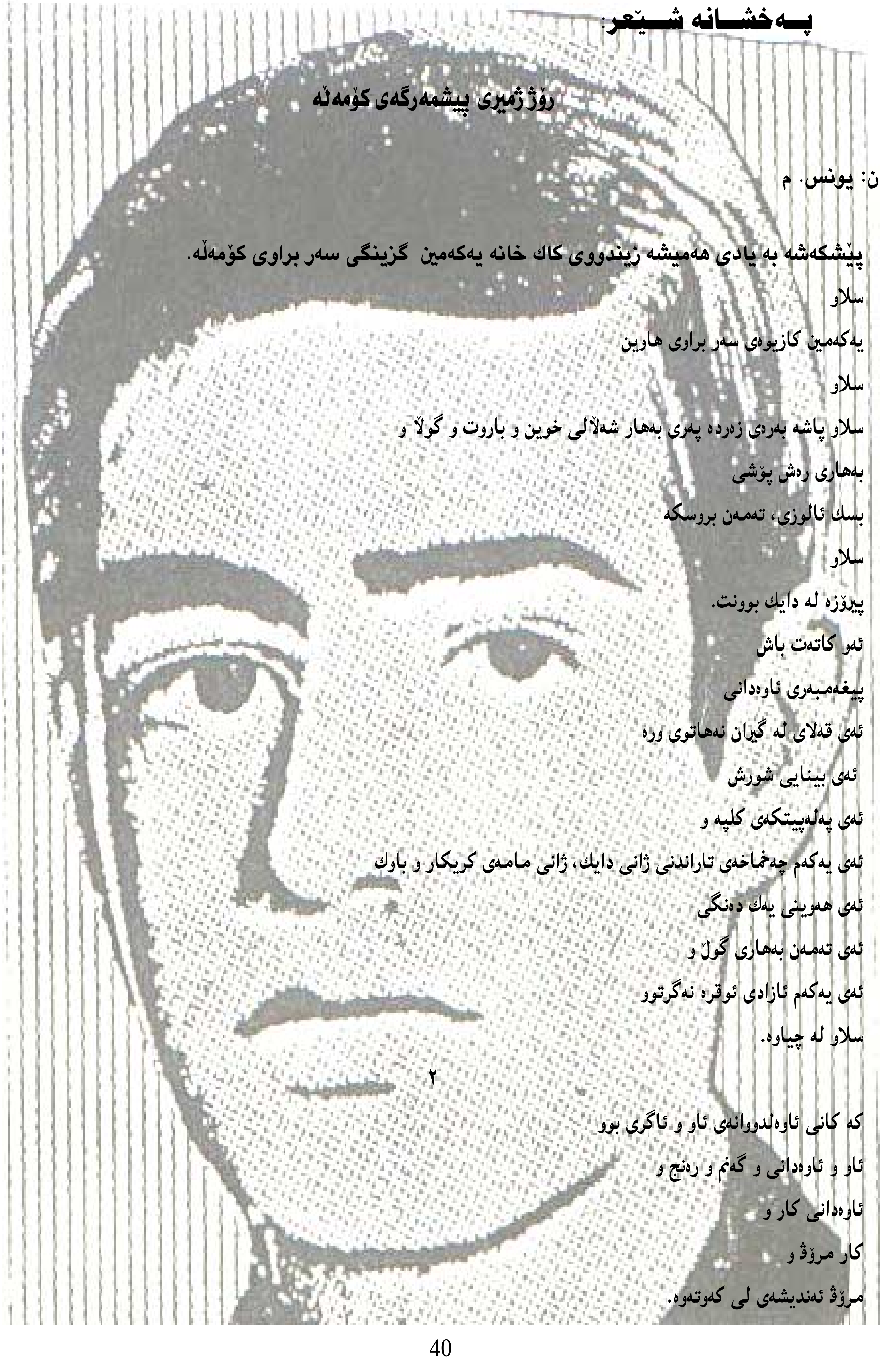

پـەخشـانە شـێعر:

رۆژمێری پێشمەرگەی کۆمەڵە

ن: یونس. م

پێشکەشە بە یادی هەمیشە زیندووی کاك خانە یەکەمین گزینگی سەر براوی کۆمەڵە.

سلاو

یەکەمین کازیوەی سەر براوی هاوین

سلاو

سلاو پاشە بەرەی زەردە پەری بەهار شەڵاڵی خوین و باروت و گوڵا و

بەهاری رەش پۆشی

بسك ئالوزی، تەمەن بروسکە

سلاو

پیرۆزە لە دایك بوونت.

ئەو کاتەت باش

پیغەمبەری ئاوەدانی

ئەی قەلای لە گیران نەهاتوی ورە

ئەی بینایی شورش

ئەی پەلەپیتکەی کلپە و

ئەی یەکەم چەخماخەی تاراندنی ژانی دایك، ژانی مامەی کریکار و باوك

ئەی هەوینی یەك دەنگی

ئەی تەمەن بەهاری گوڵ و

ئەی یەکەم ئازادی ئوقرە نەگرتوو

سلاو لە چیاوە.

٢

کە کانی ئاوەلدووانەی ئاو و ئاگری بوو

ئاو و ئاوەدانی و گەنم و رەنج و

ئاوەدانی کار و

کار مرۆڤ و

مرۆڤ ئەندیشەی لی کەوتەوە.

كە ئاگر گوڵ و

گوڵ

ئالای سوور و

ئالای سوور شۆرش و

شۆرش پێشمەرگەی لێ کەوتەوە.

پێشمەرگەش خانەی شەهیدی لێ لە دایك بوو.

٣

بەیانییەکی بسك پەرێشانی خەوالوویە

شۆرش بە دەم ژانەوە دەتلێتەوە.

بۆ چەند ساتێك بێدەنگییەکی نەزۆك و گۆ نەکرد و

زیکەیەك

پێشەنگێکی چاو سەوزی باڵا چڵاك

لەژێر تاقە مەمکە قیتەکەی زاوا بووك

خۆی خزاندە دەرەوە

پێشمەرگە ژیانت باش.

٤

کرێکاری پێشمەرگە

گلێنەی چاوەکانی دایکمە

نوێنەری ئازادی باوکمە.

چەپکە گوڵی رواوەی سەر ناو چەوانی تاشە بەردی ئەستەمی ژیانە

هاودەمی شەوە زەنگ و هەتاوی هاوین و شاخی باڵا بەرز و چەکی بە رۆژ و مامزی تیژڕەو و شاری پێتەختی شۆرشە.

دەرختێکی چوار وەرز سەوز و بە بەر و بوومە

کرێکاری پێشمەرگە

هەگبەیەکی پڕ لە ئەوین و ئەوینێکی پڕاوپڕ لە ورە و جەر بەزەیە.

بڕبڕە پشتی چەخماخەی ئازادی و سەلای شۆرشی دایکمە

شاخێکی سەر و چاو ئالوزی بە تەمەن گەردن سەوزی پڕ لە سەنگەرە

کرێکاری پێشمەرگە

رۆخ و

هەڵوی هەرگیز لە پێ نەکەوتوویە.

گۆرانی قاچاخ و

بەستەی ئازادی و
پشتی خەلکە.
کریکاری پیشمەرگە
دەزگیرانی ئازادییە.

٥

بابەت:
بیرەوەرییەکی مەند و خەیالاوی
ئیوارانی ئەم بەهارە زك سووتاوە
لەگەل خانەی پی گرتوو بەرەو رەوی شورش
لە ژوانگەی کانی و درەخت
زەردە پەر و لیلایی
ژوانگەی کاکە جەمال و گورانی
لە بانی میکائیلی پارا و لە خوین
تاسەی دیتنی
لە بزماری دەدام
لە ناکاو بە پریاسکەیەکی پر لە کتیب و هەوال
ئاسۆگی دا.
پینج پەنجەکەی لەشمان
خۆ دەخزینە ناو لەمپەری یەکتر و
یەکتر بە توندی لە باوش دەگرن
ئامیزمان سەنگەریکە و
بە دوو ماچی ئەم لاوئەولای یەکتر
تاسەمان لە بال دەدا و
بۆ چەند ساتیك بە تەنیا
بە جیمان دیلی.
خانەی کرچ و کال
پریاسکەی هاوری والا دەکا
بۆکان:
خەلکی میراوا نانی برشاوی دەخۆن
کامیاران:

خەلکی ماراو تەمەنی زاڵم دەسکەنە دەکەن

مەریوان:

کاك فوئاد هەروا لە زیندانە

سنە:

ئاویەر دووگیانە

مەهاباد:

خونچەی شورش خەریکە لەسەر شەقامەکان دەپشکوێ.

بۆ چەند ساتیکیتر

پەنجەکانمان میوانی یەکتر دەبن و

ئیتر مالئاوا.

ئیستا من بە رەشکینی میژوو چاوم لیەیە.

شەو درەنگان

لەشەوی پر لە چەق و لوورەی گورگانی در و سەگانی بەرەلا خانەی

رۆح سەوزی گەنم رەنگ

بە هەگبەی پر لە نان و کتیب و

پر لە ئەوین و سوز و خۆشەویستی و ئاوەدانیەوە

لە رەوەزان سەر دەکەوەی

هۆ هۆ!

خانەی پشوو سواری ریگای چەخماخە و گڕکان

ئەم کاتەت باش.

تۆ هەتاو

بینە بەر چاوی خۆت کە کۆمەلی هەوری پیری بە ئەزمونی سەر و ریش ماش و برینجی گەمارۆیان دابی

یان

لیشاوە هەوریکی لاوی توورەی سەرخۆش لە ژینی نیو چاوان ترشاوی

گللیرکەی بەرویدا کەن

بەلام هەتاو

سەر و ملی هەلدەبری و

لە درزی کۆنە دەرزی ئاسای رەشی و قات و قری

سۆز و خۆشەویستی و چاوداگرتن و نانی کردبیتە دیاری بۆ دلدارانی

خانە ئاوا بوو.

تۆ ئاربابای

گەردن پڕ لە خرخالی گوڵ و ڕەز و

پڕ لە سەنگەر بینە بەرچاوی خۆت

کە دیۆەزمەی بومە لەرزە و

خواری ڕەشە باو

لیزمەی بارانی خەست و بە لیشاو و

پەنجەی قورسی شیرە بەفرینە و

لەشکری ڕنووی باوەش پڕ لە فرمێسک

نەیانتوانیبێ بیلەرزێنن و

ڕۆژو بە زمانی بشکینن و

لە ژیانی بخەن

خانە ئاوا برو.

تۆ ئاویەر بێنە بەر چاوی خۆت

کە چامانەی بەفری لەسەر کردبی و

لە دامینەوە ریشالەی ئاوی

بە دەم دار هەناریکی ساواوە

پی بکەنی و

گولینگی گریاشانی ئەم چامانە بەفرینە

خەلکی سنە بە حەزەوە بینۆشی

خانە ئاوا برو.

تۆ

مەلیکی لانەوازی

دەست و پەنجە خەناوی

بالاریك

بێنە بەرچاوی خۆت

کە هەموو بەیانییەك لە شەقەی بال دەدا و

ئیواران بە سواری ئەسپی شنە بایەکی دەروون پاك قەمچی لە پشتی ڕەورەوەی میژوو دەدا و

پر بە گەرووی، ئاوەدانی

برژینیتە دەرونی ئینسانەوە

کاك خانە ئاوا برو.

خانە

جانتایەکی پر لە هیوا و خوراگری و یادی دایك و چەك و ئالای سوور بوو.

٦

ناسنامەی چەند پیشمەرگەیەکی کۆمەلە:

دوینی دەمەو ئیوارە

دەنگی گری مجیوری مزگەوت

کە لە منارەوە هاواری دەکرد:

جووتیك پۆستالی شینی

قەیتان سپی شیوە بووی

منالیکی دەم و چاو داروشاوی مام کریکار ون بووە

هەر کەس دیویتییەوە بیبات بۆ ئەو منالە هەناسە ساردە گەریدەی کەلاوە کۆنەکان،

گەرەکی هەژاند

ئیستا ئەم منالە لە چیایە و

زامار کردنی دەستی قەلشیوی مام کریکار

مانیفیستیتی.

لە هەوالەکانی دوینی نیوەرۆی رادیوکەمان دا هات منالیکی بی دایك و باوکی

خوشك سەربراوی شەهید

لە نەخوشخانەی سەنگەر کەوتووە

پیویستی بە خوینی لە جۆری شورشە

هەر کەس لەخۆی رادەبینی با رزگاری بکات

کرێکارێك

لە چیاوە جوگەلەی خوینی براکەی بۆ هەلبەست

ئەو منالە ئەمرۆ بالای هیندی شاهویە و لە چیایە و بە چەکی لەشانی و

کولەپشتی پر لە خوینی لە جۆری شورش

منالان لە مردن رزگار دەکا.

دوو رۆژ لەمەوبەر رۆژنامەی خەلك نووسی:

کوریکی بە لال فروشی بۆکان

منالیکی راوچی لە زریباری مەریوان

کچیکی نان فروشی مەهاباد

منالیکی دەست فروشی سەقز و

منالیکی بۆیاخچی شاری سنه

شەوانە لە برسان و لە تینوان ئەنگوستی گەورەی دەستیان دەکروژن و ئاوی چاوی پشیلەکەی هاوریيان دەخونەوە

بۆ ئەوەی لە برسان نەمرن، بەدزی و بە دور لە چاوانی خوا کولیرە چەورەی مانگ دەخۆن

ئەمرۆ

ئەم پێنج منالە لە چیان و

دەستیکن و پاروی رزگار بوون بە دەم منالانی ئەم کوردستانەوە دەکەن.

ئەمرۆ

راوچی بی نیچیر و

نان فروشی دەروون سووتاو و

بۆیاخچی تی هەلدراو و

دەست فروشی بی تاوان و

بەلال فروشی مشتەری نەدیو

لە چیان و

لە سەنگەری کۆمەلەدا گەرەلاوژەی تەقەیانە و پر بە دەمیان کلۆ کلۆ هیوا دەجاری.

٧

ئەوەی کە لەگەل یەکەمین ساتی زیرە و شانی خوری شورشەوە کەوتە رێ و لەگەل ماندوبوون نامۆیە و هەرواری دەکا،

ئەوەی هەموو سەحەریك بانگی ئازادیيە بە گوێی کریکاردا دەدا و دەست نویژی رزگار بوون بە ئاواتی زەحمەتکیشان دەشوا و لەسەر تاتە بەردی بەرابەری نویژی مەرگی سەرمایە دەکا،

ئەوەی لانکەی چاوی چاوەروانی کریکاری کوردستانی بە پەنجەی شورش راژەنی،

ئەوەی تەختی بەختی ئاغا و زالم و زۆرداری وەرگیرا و تەلاری هەزار رەنگی سەرمایەی کردە گوریچەی خوایان،

ئەوەی میحرابی مزگەوتی کردە قەبری بیری دارزیوو،

ئەوەی مزگینی گەنم و بارانی نانی دا بە دایکی ژیلەموی شورش و باوکی ریبواری نەسرەوتووی ژیانی هەدانەدای ئیستاش بە مەنزلگە نەگەیشتوو،

ئەوەی خەمی نانی بە قەزا نەدا و،

ئەوەی برسیەتی بە ژیی شورش رەواندەوە و،

ئەوەی کانی وشك کردوی شورشی کردستانی تەقاندەوە و پیدەشتی ئاوات و تاسەکان و خۆزگەکانی کریکاری ئەم مەلبەندەی پی پاراو کرد،

ئەوەی بە راوەستاوی لە سەنگەردا راوەستا و لورەی گورگی درِ نەیترساند و لە ئاوی مەندیدا،

ئەوەی لە فرمیسکی گەورە کچانی بیوەژن و بیوەژنانی مەمك تەقیو زیی رق و تورەیی لە دژی زالم و چارەنووس هەلبەست،

ئـەوەی لـە شەوی تاریك و پر لە لوورە لووری گورگی در و چەقەڵی برسی‌دا وەك مومێك لە رووی کریکاردا داگیرسا و هیوای وەبەر رەورەوەی خەبات و تیکوشان نا،

ئـەوەی گولـی سـووری هـیوای لـە گـویٚ سوانی مـالی هەموو کریکارانی دەست قەلشیو، دایکیکی لەش شیتالەوە بووی بەر قەمچی دەستی رۆژگار دا،

ئـەوەی بـە چـانتای پر لە هەوال و هەوالی ژیان و گیانبەخت کردن و سەنگەری پر لە گولالەی سوور لە تاریکی شەقامی ترس و دیوەزمە و ئیعدام دا تراکتی شورش و چەکی چەسپاند،

ئەوەی قەندیلی دەستەموو

تەرەغەی ئاوەدان و

کیلەشینی راژەنی و

گولە گەنمی لە سەر قولّقولاّخ رواند و ئاریز راستە شەقامی شورشی بوو،

ئەو ژنەی بەروی بەختی رەشی‌دا تەقیوە،

ئەو کچەی چەکی لە ئامیز گرت وئاوات و حەزەکانی کردە پیخەفی،

ئەو کچەی توز و خۆلی سەر ریگای شورش کرمەك و ئارەقەی بەر قرچەی هەتاوی هاوین گولاوی بوو،

ئـەوەی چـاوانی زیـتی سـیخور و، مـیٚز و چـەپکە گولـی بـەردەم دیـپلومات و ژیـانی هـەزار رەنگـی ئـەو دیـوی کەوشـەنە دەستکردەکان نەیتوانی هەلیفریوینی و بەرچاوی لیل بکات و هەتاوی لی تەم گرتوو بکات،

ئـەری، ئـەری ئـەوە پیشـمەرگەی کۆمەلـە بـوو، سـلاوت لـی بی ئەی پیشمەرگەی کۆمەلە، سلاوت لی بی ئەی کریکاری چەك لەشان، سلاوت لی بی.

هیـــوا

ن: هەژێر نینا

لە ناخی ئەوینی ئەوانەوە
رێت گرتەوە بەر
ئەی بەرزە ئاواتی
ئیستای چەوساوەکان
چاوەکانت
کێشکچی رێگای ژیانێکە
بەختەوەری ئینسانەکانی
تیا سەوز ئەبیت
هۆ
مێژووەکەم
تاجی سەری ماڵ بە ماڵی هەژارەکان
لە کرێوەی
بێوچانی کام دوورە دێ
وچانێك و، کوڕێك و
گەرمی هەناسەتیان میوان دەکەی

خۆشەویستیت
ئاواتێکە
هەموو رۆژێ کرێکارێك خۆزگەی دەخوا
بۆ:
خەرمانی
نیۆ دەغلودان
خەمی تۆیە بۆ جوتیاران
وەرزەکانی ساڵانی چەوسانەوەش دەگۆری
کات ژمێری مانگرتنی
نێو کارگەکان دەوەستینی.
هۆ:

حەماسەکەی نێو سەنگەری چینایەتی

کامە لووتکە چاوەرێتە

شان بە شانی

ئەستێرەکان

بێ پشوودان

بۆ سەرئەچی

ئیستاش

پێنووسەکەت

هەڵگری

پەنجەی شێعری تازەن

لە ئاوێنەی

ئاسۆی قۆتابخانەی کۆمەڵەن

لێرە

سەوزە دەستەکانت

لەوێ سوورە لەسەر گڵکۆی چاوەکانت

هەموو رۆژێ

هەموو ساڵێ

دڵم ئەدەم بە چیاکان

دەستم ئەدەم

بە بەژنی دارستان و

لە ئاوێنەی کانیەکانا

شێعری باڵات ئەهۆنمەوە

ئەمشەو

نیگام ئەدەم بە ئەستێرە و

خۆم بە سروودی ئاڵاکەت ئەسپێرم

ئەی شۆرە شێعری

لای بارانی ئەختەرەکان

تراژدیای

چیرۆکی کام رۆمان دەخۆڵقێنی؟

لێرە

مەیدان

لێرە هەڵمەت

لەوێ زیندان

لەوێ شەلاق

خامەی خوێنی

پشتی قەڵەم

لە ژوری ژانی نەردەکان

نهینیمان پێ فێر دەکا

کاك خالیدی بابا حاجیان

رچە شکێنە لەنێو سەهول

پێشرەوەکەی

کاك حەمە حوسەین

هاورێ عومەری فەیزی

ئووستوورەکەی کرێکارانی کوردستان.

راوەســـتان

لەپشت

دەلاقەی دیویکی تاریك و چاو نەبینا

پرسیار لەدوای پرسیار

نێوی نهینی قاچاخم

لێ دەپرسن

هەموو رۆژی قفلی ئازار

بە ژەهرەوە بە رووم دا دەکەنەوە

گەرچی بە ژەهری ژانەوە دەتلیمەوە

بەڵام هەرگیز بۆ ئەوان

بۆ راوچیانی ئازادی

مەلی وەڵام لە باڵ نادەم

لێت دوورم

ن: کەیوان

ئێستا کە لێت دورم،

ژیانم ئەدەم بە دەم شنەی بە سۆزی گەرانەوە

چونکە ژیان بە بێ تۆ

نامۆیە

ئەفسانەیە، غەریبە، بێگانەیە.

بێ تۆ ئەی مەلی خۆشەویستیم

خۆری ژیانم تەم گرتوویە

شەپۆلی خەیاڵم

لۆتکەی حەز و تاسەم

بەرەو دورترین کەناری نائومێدی ڕادەکێشی و

ئارام ئارام

لەنگەری تەنیایی دەگرێ

من لەناو لەپی ئێوارانا

لەناو قژی زەردی دەم کەلا

تۆ دەبینم

لەو بەری زێی خۆشەویستیما

راوەستاوی و

شنەیەك بسکی ئاڵ و والأت

تێکەڵ بە ملوانکەی زێرینی گەردەنی کیوەکانی

هەستم دەکات و

دەستی گەرمی گەرانەوە بەرەو من رادەکێشێ
لە ئامێزی خۆشەویستیتا گرموله دەبم و تویش
ئارام ئارام
دەتویتەوە

بەرهەمی هونەری

شیعر، چیرۆك، شانۆگەری، وێنە، کاریکاتورو ... بۆ پیشەنگ بنێرن.

شـــانـۆ

ژیـــان پێناســـەیە!

ن: باران

شانگەی یەکەم

پەردە لادەدریت. ئازادە لە گۆشەیەکی سەحنەکەوە دیتە پیشەوە و روو بە بینەران قسە دەکات.

ئازادە: ئێوە بلین ئەوە ژیانە خەلك هەیانە؟ ئەمە بوو ئاکامی "مەرك بۆ شا" وتنی خەلك؟

ولامـم بـدەوە، تـو ئـەو کەسەی کە لیباسی سوورت لەبەر دایە؟ یان تو، تۆیەك کە موی سەرت شانە کردوە! چوونە ناو دەریای خۆشەویستی لەزەتی هەیە! دەزانی؟

بۆ کەس ولامم ناداتەوە؟ ببورن نەمزانی لە ولاتی نامۆیی قسەکردنی بی دەربەست قەدەغەیە. لیم گەرین.

لیرەدا پارچەیەك موزیك دی

ئازادە بە گریانەوە دەچێتەوە گوشەی زیندان.

شانگەی دووهەم

جۆامیر بە نالەنال دیتە سەر سەحنە

جوامیر: خۆزگە دەمزانی سلولی دەستی راست و چەپم کێیان تیدایە.

خۆ بە دیواری زیندانەکەدا دەدات. ئازاری هەیە

روو لەلای راست دەکات و دەلی:

کەسێك گوێی لەمنە یان نا، ولامم دەوە؟

روو لەلای چەپ دەکات و دەلێ:

جوامیر: کەسیك گویی لە منە یان نا تکایە ولامم دەوە.

هاوار دەکات: ولامم، ولامم.

ئازادە: مەگەر نازانی هاوار کردن تاوانە. هەناسە هەلکیشان تاوانە. بلی بزانم تۆ کیی و چیت دەوی.

جوامیر: کەسیکی ئاسایی، یان بە قەولی خوایانی سەرزەوی کەسیکی نائاساییم

ئازادە: نائاسایی یانی چی؟ روونتر قسە بکە با بزانم.

جوامیر: پرسیاریك، ئیوە نێوتان چییە؟!

ئازادە: نیوی منت بۆ چییە؟ لەم سەردەمەدا ئینسانەکان بەنیو، رەنگ، زمان، ناناسنەوە. ئینسانەکان ژیانیان پیناسەیانە.

جوامێر: ئیوه شاعیرن بەریز! قسەکانتان هەست بزوینن.

ئازادە: ژیانی هەرکام لە ئیمە بۆخۆی قەسیدەیەکی خەماوییە.

جوامێر: شکم نیە کە ئەگەر شاعیر نەبن بێشك نوسەرن

ئازادە: جا کار و نیوی من چ شتیك لەژیانی تۆ دەگۆرێ لیی گەری تاوانی ئیوه چییە.

جوامێر: زانیم ئیوه نوسەرن بەلام نوسەریکی کەم تەرخەم.

ئازادە: چۆن؟

جوامێر: ئەگەر نووسەریکی باش بوایەی لەسەرتاوە دەتزانی کە من چکارەم و تاوانم چیە، من کەسیکی ئازادی خوازم.

"لەم بەشەدا، جوامێر و ئازادە بێدەنگن جوامێر دەلیٚ"

جوامێر: بۆ بێدەنگی. بیر لە چ شتیك دەکەیەوە. لەبیری نووسینی چیرۆکیکی تازەدای.

ئازادە: چیرۆك! ئەویش لەنیو زیندان دا.

جوامێر: بۆ ماوەی ٢ هەفتە دەتگرن و دواتریش...

ئازادە: وا دیارە حالتان باش نەبی. لەم ولاتەدا هەناسە هەلکیشان تاوانە، چ بگات بە نوسینی.

جوامێر: چووزانم وتم رەنگە تۆ کەسیکی وەك نازم حیکمەت، وەك برتولت بریشتی.

ئازادە: ئاغا دەبی بزانی کە ئەوە ژیانی راستەقینەی ئینسانەکانە کە ناو و ناوبانگی ئەوان دیاری دەکات.

جوامێر: زۆر باشە ئیوه نیشانتان دا کە کەسیکی ئاساییٖن.

ئازادە: وادیارە ئیوەش کەسیکی باش بن.

جوامێر: چۆن

ئازادە: لەوەی کە نیوی نووسەرانی چەپ دەزانی. دەزانم کە کەسیکی ئاسایی نین. هەر بۆیە ئیستا لەگەل میلەکانی زیندان هاودەمی.

جوامێر: من هەمیشە پیم خۆش بو، هەر لیٚ گەرێ.

ئازادە: دەی پاشماوەکەی

جوامێر: پاشماوەی چی؟

ئازادە: ئاواتەکەت

جوامێر: من تا ئیستا هیچ ئاواتیکم نەبووه، بەلام لە ئیستاوه هەمە.

ئازادە: ئاواتەکەت چییە بیلیٚ با بزانم.

جوامێر: ئاواتم ئەوەیە بۆ جاریکیش تۆ لەبەرامبەر خۆم ببینم.

ئازادە: من! من بۆچی.

جوامێر: ئەرێ تۆ، تۆ کە هەر نەبی قسەم لەگەل دەکەی نازانم لەم بیدەنگییەدا بیر لە رابردوو و داهاتوو و ئیستا بکەمەوه یان ناهومید بم.

بە پێچەوانە هیوادار بم. لیگەری، ئەرێ وتت تاوانی تۆ چی‌یە، نوسەری، بی‌سەر پەرستی، لەش فرۆشی. باشە من بۆ لەگەل تۆ قسە دەکەم.

شایەد تۆ مەئموور بی و بت هەوێ قسەم لێ دەرکیشی.

ئازادە: چاو لەم بکە، وام دەزانی لەگەل کەسیکی ماقول هاو زیندانیم. هەلەیەکی گەورەم کردوە.

جوامێر: نا هەلەت نەکردوە. تۆ خۆت لە جیگای من دانی. ئەو جار شك لە دار و دیوار دەکەی. خانم ئیوە چکارەن هەر نەت وت.

ئازادە: من نوسەرم

جوامێر: چ دەنووسی، چیرۆك، شیعر، رۆمان، چ شتیك...

ئازادە: من چیرۆك نووسم.

جوامێر: منیش شیعرەکانی چاپمەن و ئاهەنگەکانی ویکتۆر خارام زۆر پێ خۆشە.

جوامێر دەنگ هەلدینی و دەلی:

"بۆ ئازیزم[۲]

دوو هەفتە لە زیندانیکی ویرجینیادا

بۆ ئازیزم، بۆ ئازیزم

بیست هەزار دولار زەمانەت

بۆ ئازیزم، بۆ ئازیزم

عالەمیش پێی وایە گەوجم

بەلام ئەوان خۆ لە عیشقت هیچیان لی حالی نەبووە

ئیمە بۆ عیشق کاری وامان نەکردوە

من، پیویست با، هەلدەگەرام بە کیویك دا

گیانیشم دەنا پیناو گەیشتن بە تۆ

تو، تو، تو

هەموو رۆژی ناخم دەپشکنن.

بۆ ئازیزم، بۆ ئازیزم

وەرەز و جارزم دەکەن، منیش درویان بۆ دەکەم

لەبەر خاتری ئازیزم

من کەوتومە شوین دلم

کەللەیشم داناوە کەوا بە وردی لەم عیشقە بگا

کەس ناتوانی هەلم بوێرێ

یەکیك لە گورانی‌یەکانی ترسی چاپمەن

من کەوتومە شوێن دڵم

میشکیشم داناوە پرشەوق و شەیدا

لە ئەرزشی ئەم عیشقە و ئەم فیداکاری‌یەی من بگا".

جوامێر: شتێکی جوانە مەگەر نا

ئازادە: تۆ پێت وایە تاوانی ئەو جۆرە کەسانە چی‌یە

جوامێر: ئەگەر ئازاد بی هەر چیرۆك دەنوسی

ئازادە: مەعلومە سوژەیەکی باشیشم هەیە

جوامێر: حەتمەن چیرۆکێك دەنووسی لە چەشنی عیشقی شیرین و فەرهاد

ئازادە: نانا. قارەمانی چیرۆکەکەم کەسێکە کە هاودەمی میلەکانی زیندانە. کەسێکی نائاسایی‌یە.

جوامێر: قارەمانی لەم جۆرە زۆرن لێ گەرێ.

ئازادە: نا قارەمانی ئەم جارەم کەسێکی‌ترە.

جوامێر: باشە پێم بلی کی‌یە، مەترسە قارەمانەکەت ئاشکرا ناکەم ئیمە بەم زوویە ئازاد نابین.

ئازادە: من ترسم لەوە نیە کە قارەمانی چیرۆکەکەم ئاشکرا بێ ترسم لەوەیە کە تو یارمەتیم نەدەی.

جوامێر: من! جا زۆر باشە ئەگەر بە من بێ بەسەر چاو.

ئازادە: قەولت دا باشە.

جوامێر: باشە ئیستا پێم بلی کێ‌یە

ئازادە: قارەمانی چیرۆکەکەم تۆی تو!

جوامێر: من

ئازادە: لێ گەری دەبی ئیستا شەو بێ یان رۆژ.

جوامێر: بۆ زیندانی شەو و رۆژ هیچ مانایەکی نیە.

ئازادە: چۆن

جوامێر: چونکە یەکسەرە هەر شەوە و تاریك. بەلام هیوادار بە. هەتاوی ئیمەش هەلدی دەی واز بینە تا کاتێکی‌تر مال ئاوا.

ئازادە: چاوم لێ بکە. تۆ قەولت پی داوم یارمەتیم بکەی.

ئاغا، شیتە، ئاغا، قارەمانی چیرۆکەکەی تۆ قەولت داوە.

"ئازادە دەکەویتە سەر زەوی و تاریکی"

بەرهـــەمی هونـــەری خۆتـــان و کەسانیترمان بۆ بنێرن.
نامـــە، بـــیرورا، پێشـــنیار و رەخنەکانی خۆتـان بـۆ ئێمە بنێرن تـــا لـــەم رێگایـــەوە پێشـــەنگ دەوڵەمەندتر بێت.

مـــوسـيقا

ن: عەباسی سەماکار

و: سەعیدی ئەمانی

مۆسـیقا نەغمـە و ئـاوازێکی ئینسـانیە کـە ئـەوین و ئازارەکـانی خـۆی، بەزمانـیکی غـەریـب پـێ دەردەبڕێـت، زمانـیکی شـیوە نـالین و لالآنـەوەی کـە لـە گـەرووی مرۆڤـیکی بێقسـە و لـە تاریکـایی هەزارە کۆنە کانەوە بەرز دەبێتەوە.

مۆسـیقا ئـاوازێکی فـەرد و بێمانـای (نـت) وەکـوو ئەلفبا هەلدەبژێری و بە نووسینەوەی مەشقی ئاهەنگەکەی، دەبێتە دەنگیکی جیـی سـەرنج و سـەرکەوتووی ئـەم دنـیایە. بـەلام پیکهاتە و ئاهەنگی نەغمە سەرەتاییەکانی مۆسـیقاش، هـەروەکوو بـاقی بەشـەکانی بێمانایە، تەنیا شتیك لەم بەینەدا هەیە، وئەویش پیکهینانی هەستیکی تایـبەت لـە گویگـردا کـە بـەهوی ئـەم ئاویـتە بوونانـەوە خوی دەنوینیی. وە هەرئەمەشە کەهەستیك لەبوونی مانا. لەزەینی بیسەردا شکل دەگریت.

ئـەم هەسـتە، زیاتـر تـاقی کـردنەوەیە، پالاوتـە و رەسـەن. ئەم هەستە، ئەگەر، بە هوی سیستمیکی هەلسەنگاندنی موسیقاوە، نەزمـیك بەخویـەوە نەگـری ولـەری و رەسمـی تایـبەتی لـیکدانەوەپەیرەوی نـەکات، هەسـتیکە کـە بەپـیی زانسـت و ئـەزموون و فەرهـەنگ و خوخدەی کە سەکانەوە دەتوانی شکل و شیوەی تایبەت بە خویەوە بگری: شکلیکی کە زور جیاوازی بنەرەتی لەگەل شـکل و شیوەکانیتر و هەستەکانیتردا، بەنیسبەت شوینەواریکەوە دەبیت. مەسەلەن: بیستنی موسیقای کلاسیکی روژئاوایی، لـەلای کەسـیك کـە کەمتری بەرگوی کەوتبیت. هەستیکی جیاواز لەهەستی کەسیکی شارەزای ئەم موسیقایەی تیدا پیك دینی.

لـە کاتـیك دا کـە لـە ڕووبـەڕوو بوونـەوە لەگـەڵ هونەرەکانیتـردا "مەسـەلەن: سـینەما" بـەم شـیوەیە نیە و بەم ڕادەیە جیاوازی بەرداشـت و تیگەیشتن لە شوینەواریکی هونەری لە لای کەسەکان بەرچاو ناکەوێ. دەتوانین مۆسیقا تا ڕادەیەك لەگەڵ ئەدەبیاتی شیعریدا بـەراوەرد کـەین. نـزیکایەتی ئـەم دوانـە لـە دوو شـت دایە. لە تەنیایی دەرهینان، و دابرینە کوت و پرەکانی زمانی و بایـەخ نـەدان بـە مەنـتقی زەمـان و مـەکان. لـە بـەراورد لەگـەڵ ئەدەبیات دا کـە لەسـەر بناغەی زەینیەت داندراوە، ئەگەر چی مۆسـیقا بـنەمایەکی مـاددی هەیـە، بـەلام لـە ڕوانگـەی مانـاوە، هەسـتیك بـە وجـود دیـنی کە دەرك کردنی، وەکو ئەدەبیات ناڕاسـتەوخۆیە. مۆسـیقا ئامـاژە بـە ئەمـریکی تایـبەت ناکـات. بـەلکو شـیوەیەك گـەران و پشـکنین لـەناو مەبەسـت و وەرگرە هەستییەکان دایە. ئاهەنگیك مانا و ئاماژە گەلی دەروونی و وشیاری لیك دانەوەی زۆری تیدایە.

هـەروەها مۆسـیقا، لەگـەڵ ئیـتزاعی بوونـی کـە عادەتـەن دەبـی تایـبەتمەندی یەگانـە بـوون و غەیـرە ناوچـەیی پـێبدری، بـە شـیوەیەکی بەرچـاو ناوچـەیی، مـیللی و خۆمالـیانەیە. ئـەم دەرهیـنانە بە پیچەوانەی ئەدەبیات، گیرۆدەی مادییەت یان گیرۆدەی دەنگـە. هـەر ئـەم گیرۆدەییـە ئـەو لەشـیوەی دەرهیـنانی ئـەدەبی، لەسەربەخۆیی بە دوور دەگریت و ئاویتەی سروشت و "حزووری ناوچە"یی دەکات. لە حالیکدا ئەدەبیات لەبەر ئەوەی گیرۆدەی مادە نیە، مجرد " و غەیرە حزووری"یە.

ئایـا مۆسـیقا لـەبارەی شـتیکەوە دەدویـت یـان سـاغ کـردنەوەی بەشـیك لـە ژیانە؟ لە داستان دا ئیدە و پەیام دەخولقی و لە مۆسـیقادا ئـیدە و پـەیام تەنـیا تـاریف دەکـرین و لـیك دەدرینەوە. لەم ڕووەوە "تەفسیری مۆسیقا" خۆی زانستیکی تایبەتییە. چـونکو مۆسـیقا خـۆی، خـۆی تـاریف و تەفسـیر ناکـات. مۆسـیقا زمانـیکی نزیك و گونجاو لەگەڵ عەینیەتەکانی ژیانیدا نیە. بـەلکو بەپـێی خووخـدەی بەشـەری عـادەت و ئایـنەکان، مانـا دەکریـتەوە. ئـەم لـیك دانەوەیـە سەربەخۆ لەلایەن ئاهەنگ ساز و بیسـەرەوە هـەر دوو ڕوو دەدات. یـانی ئاهـەنگ سـاز بەپـێی نـیازیك شـوینەوارەکەی دەخوڵقـینی و ئەم مەبەستە شایەد نە تەنیا لەگـەڵ بەرداشـتی بیسـەری شـوینەوارەکە جـیاوازی هەیـە، بگـرە هیـندیك جـار شـیوەیەکی بە تەواوی جیاواز بە خۆیەوە دەگرێ. هونەرەکانیتـر تـا ئەم ڕادەیە شیاوی تەفسیر و لیك دانەوە نین. هونەرەکانیتر، بۆ تەفسیری خۆیان، سنووری دیاری کراو دادەنێن. ئـەم سـنوورە هـەر ئـەم بـەراوەرد کـردنە ناوەرۆکییانـەی ئـەوان لەگـەڵ ئـەو شـتانەیە کە عەین و نموونەی بە کەماڵ نەگەیشتو وە ناهونەریانەیە کە لە ژیاندا دینە ئەژمار.

ڕاسـتەقینەی نـاوەوەی هونـەرەکان، زمـانی شـیاوی هەسـت پیکردنـیان، لـە پیکهیـنانی ئـەم سـنوورە و یارمـەتی ڕادەی هەلسـەنگاندنیان دەکـات. بـەلام نۆتـەکان و بگـرە مـیلۆدیەکانی مۆسیقاش لەهیچ شوینیکی سروشت دا ناتوانێ بدۆزیتەوە. و ئەگـەریش شـتیکی وا ئـیمکانی بێ دیاردەیەکـە کـە لـە خـودی سروشـتیش دا گیرۆدەی ناڕوشن و نادیارە. مەسەلەن هیچ کەس مانـای چەهچـەهەی بولـبول نـازانی و یان ناتوانیت لیك دانەوەیەکی بۆ خورەی ئاو هەبی. کە وایە سەرەڕای هەموو سیستمیکی مۆسیقا دەتواندری بەپێی دلخواز لیك بدریتەوە و تاریف یان زەم بکریت.

ئانـتۆی برجیس دەلیـت: "چـونکە مۆسـیقا لەگـەڵ تـاقی کـردنەوەکانی مـرۆڤ دا ڕاستە و خۆ لە پەیوەندیدا نیە، فورمیکی پالاوتەتـرە،.... مانـا و نـاوەرۆکی مۆسیقا بە وەسیلەی واژەکان ناتوانی شی بکەینەوە. مرۆڤ بە گویدان بە سەمفۆنی موتزارت خـۆی لە دنیایەکی موتلەق دا دەبینیتەوە،... بەلام باس کردنی دژوارە. ئەگەر بمانەوێ لەمەڕموتزارتەوە کتیبیك بنووسین، دەبی سەرەنج نەدەینە ناوەرۆکی مۆسیقا و سەبارەت بەو شتیك بنووسین کە پەیوەندی بە دەوروبەریەوە هەبیت".

مۆسـیقا ئـەوەندە لـیکدانەوەی جۆراوجـۆر هەڵدەگری کە کاتیك لە سینەمـادا خۆ دەنوینی، گشت تایبەتمەندی‌یەکانی دەکەونە خـزمـەت بـە دەربـرینی فـەزا سینەمـایی‌یەکەوە و بـۆ خـۆی، بە تەنیا و وەکو مۆسیقا، لەوێدا کەسایەتی‌یەکی سەربەخۆ لە خۆی نیشـان نـادات. هـەروەها سـەبارەت بـە حـزووری مۆسـیقی لـە پـاڵ شیعردا، بابەتەکە هەر بەم شیوەیەیە. لە ئاوازدا، ئەوە مانای شـیعرەکە نـیە کـە دەبیـتە مۆسـیقا، بـەڵکو چونیەتی دەربـرینی ئاوازیـیەکەیەتی کـە مۆسـیقا پـیك دیـنی. بەڵام مانای شیعر دەتوانیـت هەسـتی ئیمە سەبارەت بە مۆسیقی بگۆریت و بەو شیوەیە بۆمانی لیك بداتەوە. شتیکی کە لە گۆرانی و ئاوازدا روو دەدات ئەوەیـە کـە حـزووری شـیعر لـە خـزمـەت بـە بـەیانی مۆسیقادا نیە، بەڵکو بە پیچەوانە مۆسیقا دیتە خزمەت شیعرەوە و لەگـەڵ بـەدیهاتنی گـۆران لـە وشـە و واتـەکاندا بـە ناچـاری گـۆران لـە ئاوازەکـانیدا، بـەرز و نـزم دەبیـتەوە و خـۆی لەگەڵ دا هاوئاهـەنگ دەکـات. تەقریـبەن ئـەوە روی نـەداوە کـە شـیعریك یـان فیلمیکیان لەسەر بناغەی ئاهەنگیك دروست کردبیت. بە ئاسـانی دەتوانـی ببیـنین کـە مۆسـیقایەکی سابت لەگەڵ چەند شیعری جۆراوجۆردا ناگونجی. ئەوە لە حالیك دایە کە بۆ شیعر و فیلمـیکی سـابت چـەندین ئاهـەنگی جۆراوجـۆر دروست دەکری. ئەگەر کەسیك جاریك ئاهەنگیکی لەگەڵ شیعریك دا بیست بە بیسـتنی دوبارەی بە بێ‌کەڵانی ئەو ئاهەنگەش، دیسان هەر ئەو وشانە لە زەینی‌دا شکل دەگرن و دەبیتە لەمپەری هەست کردنی سـەربەخۆیانە لـە پـاکی و سـادگی مۆسـیقاکە. بگـرە لـە قالـبە دیـاری کراوەکانی ئەو دەستگا و گۆشە مۆسیقا ئیرانیانەش دا، بەپێی جۆر و فەزای شیعرەکە، بەریوە بردنی ئەو قەتعانە گۆرانی بەسەردا دیت.

بـەم شـیوەیە، شـیعر کەسـایەتی‌یەکی سەربەخۆ بە خۆیەوە دەگرێ تا مۆسیقا بخاتە خزمەت بە دەربرینی هەست و زانستیك کە لـە نـاخی‌دا هەڵی گرتوە. چونکو پیکهینانی بنەرەتی شیعر و وشەیە"کەلامە" و زمانی قسە کردن لە بەربەرەکانی کردن لەگەڵ زمـانی گونـگ و نارۆشـنی مۆسـیقادا، خالـیکی دیـاری کراوتر لە زەینی بیسەردا بەدی دێنیت کە پەیرەوی کردنی بۆ مۆسیقا دەبیـتە حالەتـیکی ناچـاری. یـانی بـە کـردەوە شتەکە بەم شیوەیەیە کە مۆسیقا، لەگەڵکوو بوو بە جیرانی هەرکام لە هونەرەکان "جیا لـە چـوپی"، کەسـایەتی خـۆی لەدەسـت دەدات و بـە عیـنوانی بەشیك یـان تەفسـیرگەری ئـەوان خۆ دەنوینی. و ئەمە لە زمانیکی نارۆشنەوە سەرچاوە دەگری کە ئیزنی دەست تیوەردانی لەخۆیدا دەدات و هیچ داکۆکی‌یەك لەخۆی ناکات.

جـا ئەگەر ئەلف و بێ و زمانی مۆسیقا تا ئەم رادەیە یەگانە و "ناشروستی" یە باوەر بە بێ هاوتا بوونی "فەرزەن" کلاسیسم لـە مۆسـیقادا دەتوانـی چ مانایـەکی هەبیـت؟ ئایا بە غەیرەز ئەوەی کە ئیمە بە شیۆەیەکی تایبەت کە بۆ خۆمان بەدی هینەری بووین وامان عادەت کردوە کە پیمان وابی هیچ گۆرانیکی بەسەردا نایە؟

مۆسـیقا ناوچـەیی‌ترین و جـیهانی‌ترین هونەرەکانـە، کە لە هەمان حالدا هەموو دەتوانن چیژی لی وەرگرن. سەرنجی مۆسیقای مـیللەتە جۆراۆجۆرەکـان بـدە تـا چ رادەیـەك لیك جیاوازن: بە شیوەیەکی کە، بە بیستنی یەکەمین میلۆدی‌یەکانی مۆسیقایەك، دەتوانـی جـۆر و پەیوەندی‌یە قەومی‌یەکە بناسی و لەریۆە بزانی سەر بە کام شۆینە .مەعموولەن مۆسیقای ولاتە جوراوجورەکان، یـان هەرنـەبی ناوچـە هـەم فەرهەنگـەکانی دنـیا، تایبـەتمەندی ناوچـەیی خۆیـان هەیـە. ئەم ناوچەیی‌یە بگرە کیشراوەتە مەیدانی کەرەسـە و ئـامیرە مۆسیقایی‌یەکانیشـەوە.بـە شـیۆەیەکی کە ناتوانین بە زۆربەی ئامیرەکان جۆرە جیهانییەکانی مۆسیقاپیشکەش بکەین.

مۆسـیقا وەهـا دەچـیتە ژیـر کاردانـەوی حالاتـە جۆراوجـۆرە فەرهەنگی و کەش و هەوا و ئاداب خووخدە ناوچەیی‌یەکانەوە کە بەناچـاری جـیاوازی تا بەم رادەیە لە مۆسیقای ناوچە و ولاتە جوراوجۆرەکاندا بەرچاۆ دەکەوی . لە حالیکدا قەت وەها دەرجەیەك

لـه جیاوازی لـه هونـەرەکانی تردا نابینین. بۆ نموونە ئەدبیات و یان سینەما و یان بیناسازی کە دەتوانی بە توندی بکەویتە ژێر کاردانـەوەی هـەل ومـەرجی ئـاو و هـەوا کەرەسـە سـاختمانی‌یەکان وفەرهەنگـە ناوچـەی‌یەکان . ئال و گۆر لە هونەرەکانی‌تردا بە تۆنـدی و بـەخێرایی لـەناو قەومـەکانی‌تـردا وەردەگـیری و شـۆێنەواری تایـبەت و نزیك بە خۆی دادەنی. بگرە دەتوانین بلین دەکری درێـژەی گـۆران و سـەبك و شـێوەیەك "بونموونـە ئـەدەبی" کـە لـە ولاتـیکی دیـاری کراودا پیك دیت، لەناو میللەتیکی دیکەدا بدوزیـتەوە . بـەلام لە مۆسیقادا کەمتر دەتوانن پەی بە وەها شتیك بەرین کاردانەوەی مۆسیقای ناوچەیی میللەتە جۆراوجۆرەکان لەسـەر یـەکتری، بەگشـتی، کەمـە، و لـەم روەوە مۆسـیقا گـیرودەی جۆریـك تەنـیایی جـیهانی‌یە.مەسـەلەن مۆسـیقای چـینی، ئافـریقایی، کلاسـیك ئۆروپـایی هـەر ئـال و گوریـك لـەخۆیدا وەکـوو دەسـتکەوتیکی تایبەتی هـەر ئـەو مۆسـیقایە بـە دنـیا دەناسـینیت. ئەم دەستکەوتە لەیەکیانەوە بۆ ئەوەی‌تر بە دژواری دەگویزریتەوە” لە حالیکدا بۆ نموونە سینەما ئال و گورەکانی بە خیرایـی بـۆ سـینەمای دنـیا و بۆنـاۆ مـیللەتەکانی‌تر دەگۆیزیـتەوە. مۆسـیقا هونــەری تایـبەتمەندی‌یەکان، هەلـبژاردەیی و زەوقی‌یەکانـە. ئـەم تایبەتمەندی‌یانە پیناسەیەکی گشتی‌یان پی نەبەخشیوە، بەلکوو تایبەتمەندی‌یەکی حەیسیان پیداوە. هەلبەتە ، لـە دیهکـەدەی جیهانی ئەمـرۆدا، لەژێـر کاردانـەوەی بەریـنی راگەیەنەرە گشتی‌یەکاندا. وەکوو تەلەفیزیۆن و رادیۆ و سینـەما و شـەبەکەی کامپـیوٚتیری، جۆریك فەرهەنگی یەگانە و هاوبەش لەنیۆان نەسلی لاوی دنیادا خەریکی پیکهاتنە کە مۆسیقای باو و سـەربە زۆرینـە تارادەیـەکی زۆر لـەم تایبـەتمەندی و حالـەتـە ناوچـەیی‌یانەی دوور دەخاتـەوە و، بـە پەیرەوی کردن لە نموونە و بتە جـیهانی‌یەکانی گۆرانـی و ئـاواز، بۆعدیکی گشتی پی‌دەبەخشیت. بەلام ئەمـەش ئال و گوریك لەزاتی مۆسیقادا پیك ناهینیت” بەلکوو ئەمە دیهکەدە جیهانی‌یەکەیە کە خۆی لەگەل مۆسیقایەکی تازەی ناوچەیی‌دا دەگونجینی.

زمان و زەرەبان

مۆسـیقا هونـەریکی زەمان دارە. لە هەوەل تا کۆتایی‌یەکەی کاتیکی دیاری‌کراوی پی‌دەچیت. ناکری بە نیوەچلی بیهیلیتەوە و پـاش ماوەکـەی لـە کاتـیکی‌تردا بەهەسـت کـردن بـە کـەم وکـوری گـوێ بدەیـتی. مۆسـیقا بە بی‌حادیسە و روداوە. لەم لایەنەوە نـاتۆانین درێـژەی داسـتان ویژانەیەکی تیدا بدۆزینەوە کە وەك ئەدەبیات، لە بەر بەردەوام بوونی مـەنتیقیانەی، لەگەل ئەودا کە لە کاتـیکی دیاری‌کـراودا بپچـریت، شکلیشـی پـی‌بدات: بـە تایبەتی میلودی و پەیوەندەکان و موومانە جۆراوجۆرەکان بە ئاسانی وەك رووداویکی ئەدەبی لەبیر نامینی.

زەرەبـان وریـتم لـە مۆسـیقاش دا یەکـیك لـەهۆ سـەرەکی‌یەکانە و رۆلـیکی بـنەرەتی دەگیری. راسـتە کـە لەم بوارەدا رەسم و ئەساسـیك دیـاری نەکـراوە. بـەلام کاتـیك موومانـەکان بـە شیوەیەکی سووك و خیرا و بە نۆبە دەبیستریـن، هەستیکی سەربەخۆ، هەسـتیك کـە لەوپەری قەتعە لیدراوەکەوە، وەکوو یاسایەکی ئەزەلی بیسەر دەخاتە ژێر کاردانەوەی خۆیەوە کە نیشاندەری جۆریك گـەورەیی زاتی و ئەزەلییەتی مۆسیقایە. ئەم بابەتە هیچ پەیوەندی‌یەکی بە هەستەوە نیە و لە پەیوەند لەگەل تیپەر بوون بە نیوان هـەور و مـژی زەمـانی مۆسـیقادایە. مۆسـیقا، بـە جـۆری، دەنـگ و زەنایـەکی ناروونـە کە لە گۆرەپانی شتە لەبیر کراوەکانەوە و نزیکی لەگەل شتە شکۆدارەکانەوە پیك دیت.

گـەورەیی ئـەو هەر هیندە دەتوانی نامو و نائاسایی بی. دەنا بە شیوەیەکی‌تر دەتوانری بیری لی بکریتەوە و لیك بدریتەوە و بە چـە شـتیکی دەسـتکرد مانایـەکی رۆژمـەرەی بـۆ دابنریـت. جیا لەمـە، تـەواوی ئـەو شتانەی دل گوشار ئەدەن_ بابەتە سەیر و

عەجیبەکان، دەنگ و زەنا ناروشنەکان ، هەست بە مەزنیکردن ، مەرگ، گوشاری رۆحی ، شادی، ئەوین و تیکوشان_ گشتیان لە چوارچیوە ئولگوویـەکان و یاسا مەندکراوەکاندا دەگونجین. ئەمانە بە گشتی جۆریك بریارن. بەلام مۆسیقای ئیمە هەمیشە دگەل شتیکی ئولگوو نەکراودا، بە تازەییەکی ئەبەدی و هەمیشەییەوە، رووبەرووین : بە جۆریك کە مرۆڤیکی سوننەت شکینی وەکوو بتهوڤینیش لە زۆربەی شوینەوارەکانیدا، لە دروست کردنی قەتعە جۆراوجۆرەکانی مارش و سونات و سەمفۆنیەکانیدا، گیرۆدەی سوباتیکە کە لەزاتی مۆسیقاوە سەرچاوە دەگری.

وەرگیرانی بەشیك لە کتێبی "درآمدی بر نقد ساختارهای زیبا شناسی"

کتێب و گۆڤار بۆ کتێبخانەی پێشەنگ بنێرین.

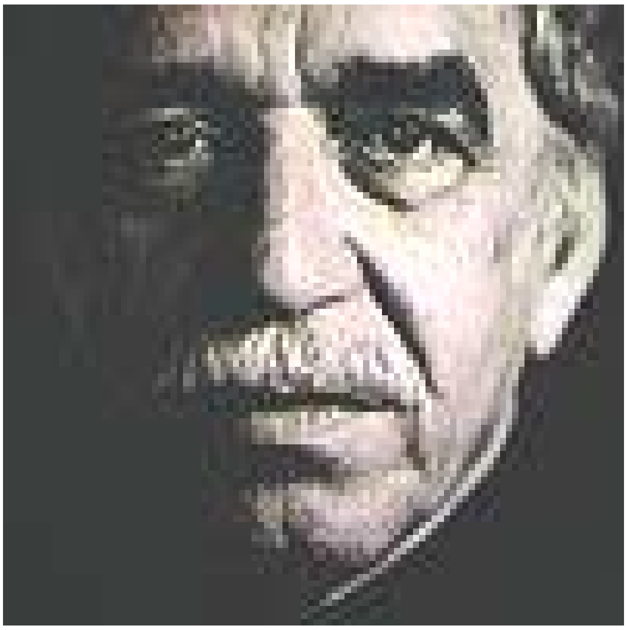

بەلەمی شکاو لە وشکانیدا

ن: گابرییەل گارسیا مارکێز   و: یوسف علیپور

لە رۆژێکی جومعەدا "خوان میگوئیل گۆنزالێس" چوو بۆ مەدرەسەی "ئیلیانی" کوڕی کە بۆ کوتایی حەوتوو لەگەڵ خۆی بیبات، پێی وترا کە "ئیلیزابیت بۆرتۆنێز" هاوسەری پیشوی و دایکی منالەکەی نیوەڕۆ ئیلیانی لەگەڵ خۆی بردوە و هیشتا نەیهیناوەتەوە. وەها شتیك بۆ ئەو کە لە هاوسەرەکەی جیا ببۆوە، رووداویکی ئاسایی بوو. لە دووسال لەمەوبەرەوە کاتیك کە خوان ئیلیزابیت بە هاورێیانەترین شیوە لیك جیا بوونەوە، تا ئیستا کورەکە لەلای باوکی ژیانی بەسەر دەبرد و هەر رۆژە نا رۆژیکیش دەچوو بۆ مالی دایکی.

بەلام لە ماوەی چەند رۆژی کوتایی حەوتوودا و هەروەها لە رۆژی دووشەممەدا دەرگای مالی ئیلیزابیت داخرابوو، هەر بۆیە خوان میگۆئیل پرس و رای خۆی دەست پیکرد. وە بەجۆرە بوو کە هەوالیکی دلتەزین کە ئیتر خەریك بوو لەناو شاری کاردناس دا دەنگی دەدایەوە، بە گوێی گەیشت" دایکی ئیلیان لەگەل ئیلیان و دوازدە کەسیتر لە بەلەمیکی ٥/٥ میتریدا بە بێ هیچ شتیك کە بەلەمەکە راگرێ و تەیار بە ماتۆریکی شرۆل، لە شاری کاردناسەوە بەرەولای "مەیامەی" وەرێ کەوتبوو.

٢٢ی نوامبری ١٩٩٩ بوو. خوان میگۆئیل دوای چوار مانگ وتی کە: "ئەو رۆژە کۆتایی تەمەنم بوو". ناوبراو و ئیلیزابیت دوای لیك جیابوونەوەیان پەیوەندییەکیان پیکەوە هەبوو کە هاورێیانە بەلام کەمیك نائاسایی بوو، ئەوان لە شوینیك دا بە دابەش کردنی خۆزگەکانیان لەگەل یەکتر لەسەر یەك پیخە و دریژەیان بە ژیان دابوو، بەو هیوایە کە لە رۆلی دوو عاشق دا ببنە خاوەنی منالیك، شتیك کە لە کاتی هاوسەرێتیدا بە نسیبیان نەببوو. بە روالەت شتیکی چاوەروان نەکراو بوو. ئیلیزابیت دووگیان دەبوو بەلام لە ماوەی چوار مانگی سەرەتای دووگیانیدا کۆرپەلەکەی لەبار دەچوو. دوای حەوت جار لەبار بردن،

منالیك كه ماوه‌یه‌كی زۆر چاوه‌روانی بوون چاوی بەژین پشكووت. ناویكی تایبه‌ت به‌ خۆیان بۆ هه‌لبژارد: "ئیلیان". تیكه‌لاویك له‌ سێ پیتی ئیلیزابیت و دوو پیتی كۆتایی خوان.

ئیلیزابیت كاتیك كه‌ له‌گه‌ل كوره‌كه‌ی به‌ مه‌به‌ستی چوون بۆ مه‌یامه‌ی وه‌رێ كه‌وت ٢٨ سال ته‌مه‌نی بوو. ئه‌و سه‌ر موسته‌خدمی خۆش به‌رخورد و پركاری ئوتیلیك له‌ "ورارده‌و" بوو. باوكی ده‌لێ كه‌ ئه‌و له‌ ١٤ سالەییەوه‌ عاشقی خوان میگوئیل گونزالیش بوو و كاتیك كه‌ ته‌مه‌نی گه‌یشته‌ ١٨ سالی ئیزدواجی له‌گه‌ل كرد. خوان میگوئیل، پیاویكی هیدی و له‌سه‌رخۆ كه‌ وه‌ك سندوقدار له‌ فروشگایه‌ك دا كار ده‌كا، ده‌لێ: "ئیمه‌ وه‌كو خوشك و برا بووین" خوان و ئیلیزابیت دوای لیك جیابوونه‌وه‌یان، له‌گه‌ل كوره‌كه‌یان له‌شاری كاردناس دا دریژه‌یان به‌ ژیان دا. شوینیك كه‌ له‌وێدا ته‌واوی كه‌سایه‌تی‌یه‌كانی ئه‌و چیرۆكه‌ له‌ دایك بوون و ژیانیان لی ده‌كرد. تا ئه‌وه‌ی كه‌ ئیلیزابیت عاشقی "لازار و رافائیل مونرو"ی ملهوری گه‌ره‌ك بوو. خوان میگوئیلیش دوای ئه‌و له‌گه‌ل "نیلسی كاریمتا" ئیزدواجی كرد و بوو به‌ خاوه‌نی كوریك كه‌ ئیستا ٦ مانگه‌یه‌.

خوان میگوئیل پیویستی به‌ به‌هه‌ده‌ردانی وه‌خت نه‌بوو بۆ ئه‌وه‌ی كه‌ بزانی ئیلیان له‌ كوێیه‌، چونكه‌ له‌ كارابیب هه‌مووان، هه‌موو شتیك ده‌زانن. به‌ وته‌ی كه‌سیك "ته‌نانه‌ت به‌ر له‌وه‌ی كه‌ شتیك رووبدات ده‌یزانن" هه‌مووان ده‌یانزانی كه‌ سه‌رده‌سته‌ی ئه‌م به‌سه‌رهاته‌ لازار و مونرویه‌ كه‌ بۆ ئاماده‌ كردنی ریگا، لانی كه‌م دووجار به‌ شیوه‌ی نهینی سه‌فه‌ری بۆ ئامریكا كردبوو. ئه‌و له‌ بوونی كه‌سانیك بۆ په‌یوه‌ندی گرتن و هه‌روه‌ها بێباكیه‌كی ته‌واو به‌رخوردار بوو بۆ ئه‌وه‌ی بتوانی نه‌ ته‌نیا ئیلیزابیت و كوره‌كه‌ی، به‌لكو برا بچوكه‌كه‌ی خۆشی و باوكی كه‌ زیاتر له‌ ٧٠ سال ته‌مه‌نی بوو و هه‌روه‌ها دایكیشی كه‌ ده‌ورانی باش بوونه‌وه‌ی دوای نه‌خۆشی قه‌لبی تیپه‌ر ده‌كرد، له‌گه‌ل خۆی بیانبات. شه‌ریكه‌كه‌شی له‌و عه‌مه‌لیاته‌دا سه‌رجه‌م بنه‌ماله‌كه‌ی خۆشی له‌گه‌ل بوو. له‌ دوایین ساته‌كان دا سێ كه‌سی‌تریش كه‌ هه‌ر كامیان له‌بری دانی ١٠٠٠ دولار به‌ موسافره‌كانه‌وه‌ زیاد بوون، "ئاریه‌ن هورتا"ی ٢٢ ساله‌ و كچه‌ پینج سالانه‌كه‌ی "ئیستیفانی" و "نیوالد و ویلادیمیر فیرناندیز"ی هاوسه‌ری یه‌كیك له‌ هاورێكانی.

فورمولیكی جیگای متمانه‌ بۆ ئه‌وه‌ی كه‌ به‌ ئاسانی له‌ ئامریكا وه‌ك كۆچه‌ریك وه‌ر بگیرێ ئه‌وه‌یه‌ كه‌ به‌له‌مه‌ی موسافر له‌ ئاوه‌ سنوورییه‌كانی ئه‌و ولاته‌دا نوقم ببێ. شاری كاردناس جیگایه‌كی باش بۆ ئه‌و كاره‌یه‌ چونكه‌ نزیكی فلوریدایه‌ و خه‌لیجه‌كانی له‌لایه‌ن باتلاقه‌كانی داره‌ گه‌رمینیه‌كانه‌وه‌ ده‌پاریزرین. بیجگه‌ له‌وه‌ش، به‌هۆی بوونی سه‌نایعی ده‌ستی ناوچه‌یی بۆ دروست كردنی وه‌سایلی ماسی‌گیری له‌ باتلاقی زاپاتا و موردابی دلتوسوور و پیداویستی سه‌ره‌تایی بۆ دروست كردنی به‌له‌مه‌ غه‌یره‌ یاساییه‌كان له‌به‌ر ده‌ست دایه‌. به‌ تایبه‌ت ئه‌و لوله‌ فافۆنانه‌ی كه‌ بۆ ئاودیری باغه‌كانی سه‌وزی به‌كار دین. خه‌لك ده‌لین كه‌ مۆنرۆ ده‌بی شتیكی نزیكه‌ی ٢٠٠ دۆلار و ٨٠٠ پزۆی كوبایی خه‌رجی دابین كردنی ماتۆر و دروست كردنی به‌له‌مه‌كه‌ی كردبێ، به‌رهه‌می كاره‌كه‌، جۆره‌ به‌له‌میكی نه‌جات بوو كه‌ هیچ سه‌رپۆشیك یان شوینیكی بۆ دانیشتن نه‌بوو. سێ لوله‌ی فافۆن به‌ مه‌به‌ستی پاراستنی ١٤ كه‌س له‌ به‌له‌مه‌كه‌دا جێ سازی كرابوون. زیاتر له‌وه‌ ئیتر جیگایه‌ك بۆ هیچ كه‌س نه‌مابوو. به‌ر له‌وه‌ی كه‌ وه‌رێ كه‌وێ، زۆربه‌ی موسافره‌كان بۆ پیشگیری له‌ ده‌ریازه‌ده‌گی ئامپولی "گراونیول"یان له‌ خۆیان دابوو.

به‌ روالـه‌ت رۆژی ٢٠ی نوامبر وه‌ری كه‌وتن، به‌لام به‌هۆی خراپ بوونی ماتور ناچار به‌ گه‌رانه‌وه‌ بوون. له‌ كاتیك دا كه‌ خوان میگوئیل وایده‌زانی كوره‌كه‌ی گه‌یشتۆته‌ مه‌یامه‌ی، بۆ ماوه‌ی دوو رۆژ له‌ چاوه‌روانی چاك كردنه‌وه‌ی ماتوره‌كه‌دا خۆیان حه‌شار دابوو. بۆ یه‌كه‌مین بارودۆخی نائاسایی، ئاریه‌نی به‌ قه‌ناعه‌ت گه‌یاند كه‌ ئه‌و سه‌فه‌ره‌ مه‌ترسی‌دارتر له‌وه‌یه‌ كه‌ بتوانی كچه‌كه‌شی

لەگەڵ خۆی ببات و تەسمیمی گرت کە کچەکەی لەلای بنەماڵەکەی بەجێ بێڵێ تا لە هەل و مەرجێکی لەبارتردا و لە ریگایەکی‌ترەوە بیگەیەننە لای ئەو. وتراوە کە ئیلیانیش لە مەترسی‌یەکانی ئەو دەریا پیوانە ئاگادار ببوو دەپارایەوە کە لێی گەرین هەر لەو جیگایە بمینیتەوە. سەرەنجام لە بەرەبەیانی رۆژی بیست و دووهەمی مانگی نوامبر، لە دەریایەکی ئارام بەلام بە بەلەمیکی عەیب دار ورەیَ کەوتن. ئەو داستانانەی کە رزگار بوان دوای رزگاری‌یان بۆ راگەیەنەکانی فلوریدایان باس کردوون و لە وت و ویژی تەلەفونیش دا بە گویی خزمەکانی دانیشتووی کاردناس گەیشت، بە وردی چۆنیەتی‌یەکی وەحشەتناکی ئاشکرا کرد. بەپیی ئەو داستانانە، لە نیوە شەوی ٢٢ی نوامبر پیاوی بەرپرس بۆ کەم کردنەوەی قورسایی بەلەمەکە، ماتۆرە بێ کەلکەکەی لە بەلەمەکە کردەوە فرێی دایە ناو ئاوەکەوە. بەلام بەلەمەکە کە هاوسەنگی خۆی لەدەست دابوو وەرگەرا و سەرجەم موسافرەکان کەوتنە ناو ئاوەکەوە.

لەوانەیە جیاکردنەوەی ماتۆر ببێتە هۆی شکانی قەلایی لولە فافونی‌یەکان و نوقم بوونی بەلەمەکە لەناو ئاودا.

ئەوە کۆتایی کارەکە بوو. تاریك و دۆزەخیك لە وەحشەت کەسانیك بە سالاچوو کە مەلەیان نەزانیوە لەوانەیە دەست بەجێ خنکابن. "گرانیول" کە دارویەکی خەو هینەرە، دەبی لەسەر زۆربەی ئەوان کاریگەری دانابێ. ئاریەن و نیوالدو چنگیان لە یەکیك لە لولە فافۆنەکان قایم کردوە. ئیلیان و رەنگە دایکیشی بە یەکیکی‌تر لە لولەکانەوە خۆیان ملۆس دابێ. هیچ کەس نازانی لولەی سیهەم چی بەسەر هات. ئیلیان دەتوانی مەلە بکات بەلام ئیلیزابیت نەیدەتوانی. لەوانەیە ئەو خۆی لەسەر لێ شیواوی و وەحشەت دا بەر هەلدابێ. کورە بچکولانەکەی کە دواتر لە ریگای تەلەفونەوە بە باوکی وت: "دایکم دیت کە لە ئوقیانووسەکەدا نوقم بوو"، ئەوەی کە هەست پیکردنی دژوارە بەلام شیاوی ئەوەیە کە وەك راستی‌یەك قەبوول بکریت ئەوەیە کە ئەو لەبیری بوە و وەختی تەواویشی بۆ دانی کۆپەلە ئاویکی خواردەنەوە بە کورەکە هەبووە.

خوان میگوئیل زانیارەکانی ناراست بوون بەلام جۆریك نیگەرانی لە رووداوەکە هەبوو بۆ خزمیکی لازار و گونزالیس کە چەند سالیکە لە مەیامەی ژیان بەسەر دەبات چەند جار تەلەفونی کرد و سەبارەت بەهاتنە غەیرە یاسایی‌یەکان و بەلەمە نوقم بووەکانی ئەم دوایانە پرسیاری کرد بەلام شتیکی پێ نەوترا. سەرەنجام لە بەرەبەیانی پینج شەمە ٢٥ی نوامبر هەوال بەپیی ریزی رووداوەکان بە گویی هەمووان گەیشت. لەلایەن ماسی‌گیریکەوە، لاشەی پیرەژنیك لە قەراخ ئاوەکە دۆزرایەوە، دواتر ئاریەن و نیوالدیان بە زیندوویی دۆزینەوە. زۆری پی نەچو کە کوریکی بچکولانە لە ئاوەکانی "فورت لادردیل" بە بێ‌هۆشی و بە توندی سوتاو بە خۆرەتاو لە حالیکدا کە لەسەر لولەیەکی فافۆنی لەسەر پشت راکشابوو و دەرکەوت. ئەو ئیلیان بوو. دوایین بازماندە.

خوان میگوئیل وەختیك هەوالەکەی بیست لەسەر ئەوە ساغ بوە کە لەریگای تەلەفونەوە لەگەل کورەکەی قسە بکات، بەلام نەیدەزانی کە ئەو لە کوێیە. لە ٢٥ی نوامبردا دوکتوریك لە مەیامەیەوە تەلەفونی بۆ کرد کە سەبارەت بە پیشینەی سلامەتی ئیلیان پرسیاری لێ بکات. خوان میگوئیل بە خۆشحالیەکی زۆرەوە زانی کە ئیلیان بۆ خۆی ناوی باوکی و ژمارە تەلەفونەکانی و شوینی نیشتەجێ بوونی باوکی لە کاردناس دا، داوە بە نەخۆشخانە.

رۆژی دواتر، خوان میگوئیل لەگەل ئیلیان قسەی کرد. ئیلیان بە نیگەرانی‌یەوە بەلام بە شیوەیەکی توند بە باوکی وت کە دایکی لە کاتی نوقم بوون دا دیتوە. ئەو هەروەها وتی کە کۆلەپشتی و ئونیفورمی مەدرەسەشی لەدست دا بوو، کە خوان میگوئیل ئەوەی وەك نیشانەی سەر لێ شیواوی منالەکە ناو برد. وتی: نا، رۆلە، ئونیفورمەکەت لیرەیە و کۆلەپشتی‌یەکەیشت

بۆ کاتێک کە دەگەڕێتەوە بۆ ماڵەوە بۆم ئامادە کردوی. بەڵام ئیمکانی ئەوەش هەیە کە ئیلیان کۆڵەپشتی‌یەکی‌تری لە ماڵی دایکی هەبوە یان ئەوەی کە کۆڵەپشتی‌یەکی‌تریان بۆ کڕیوە تا بۆ گەڕانەوە بۆ ماڵەوە مان نەگرێ. عەلاقەی بە مەدرەسە و هەروەها هۆگری بۆ گەڕانەوە بۆ سەر کەلاس، چەند ڕۆژ دواتر ڕاشکاوانە وەدیار کەوت، کاتێک کە بە تەلەفون بە موعەلیمەکەی وت: "بە باشی ئاگاداری لە کورسی‌یەکەی من بکە."

هەر لە تەلەفونەکانی یەکەمەوە، خوان میگوئیل بوی دەرکەوت کە کەسێک لە مەیامەیەوە موزاحیمەت لە قسەکانی ئەوان دا پێیک دێنی. پێی وتم: "دەبی ئەوە بزانی کە هەر لە سەرەتاوە هەر کارێک کە توانیویانە کردویانە تا ئیمە لێک دابڕێین. هێندێک جار لە حاڵێکدا کە ئیمە پێکەوە قسە دەکەین، بەسەر کوڕەکەدا دەنەڕێنن، یان دەنگی کارتون لە تەلەفزیون دا تا ئەو پەڕی خۆی زیاد دەکەن یان ئەوە کە نوقڵ دەخەنە ناو دەمی بۆ ئەوەی کە قسەکانی بە باشی نەبیسترێن." ئەم چەشنە فیل و تەڵەکانەیان بۆ ڕاکوئیل ڕۆدریگیز و مارسێللا کۆنیتانت، نەنکەکانی ئیلیانیش، لە ماوەی سەفەرە پڕ لە پشێویەکەیان بۆ مەیامەی بەکار هینا. چاوپێکەوتنی ئەوان لەگەڵ ئیلیان کە بریار بوو دوو ڕۆژە بێ بۆ نەوەد دەقیقە کەم کرایەوە و هاوکات بوو لەگەڵ ئەنواعی موزاحیمەتی بە ئەنقەست. ئەوان وتیان کە زیاتر لە چارەکێک لەگەڵ ئیلیان نەبوون. دایە گەورەکان کاتێک گەڕانەوە بۆ کوبا، لە ڕادەی گۆڕانی ئیلیان سەریان سوور مابوو. ئەوان ناڕاحەت لەوە کە منالێکی ئەوەندە زیرەك و وشیار و پڕاوپڕ لە ئیستعداد وەك وینەیەك دەهاتەوە بیریان، ئاوا ترسنۆك دیتبوویانەوە، وتیان:"ئیلیان ئەو منالەی ڕابردوو نەبوو، ئیمە دەبی ڕزگاری کەین!"

وا بە نەزەر دەگا بۆ هیچ کەس لە مەیامەی بایەخێکی نەبی کە بەهۆی بارودۆخێکی فەرهەنگی کە ئیلیانی لە خۆ گرتوە، چ زەربەیەك لە سەلامەتی ڕۆحی ئەو دەدرێ. لە شەشەمین ساڵ یادی لە دایك بوونی کە لە ڕۆژی ٦ی دیسامبر لەدەست بە سەریەکەیدا لە مەیامەی جەژن گیرا، ئەو کەسانەی کە ئیلیان لە لایان بوو وینەیەکیان لێ گرت کە بە کلاوێکی شرەوە، چواردەوری بە چەك و چۆڵ گیراوە و لە ئالای ئامریکاشەوە پیچراوە، وە ئەوە دروست ماوەیەکی کورتی بەر لەوەیە کە کوڕێکی هاوتەمەنی ئەو لە میشیگان هاوکلاسیەکەی بە حەوت تیرێك دەکوژێ. بە واتایەکی‌تر شکاندنەوەی ڕاستەقینەی ئیلیان نەك لە ئاوەکانی دەریا بەڵکو کاتێک کە پێی نایە خاکی ئامریکاوە وەڕاست گەڕا.

١
میستەر گیان!
پرۆژەکەت تەکمیل بوو؟
ئەوەی دەتان ویست
پێی گەیشتن!؟
٢
تکایە سیلاحەکەت
وەشارە!
موتەمەد نانە بووێ!!

١
بەستارگیان من گفتوگۆم لە
گەڵ تە یە دوولاکان پێ باشە
بۆیە دەستم داوەتە ئیسلاحات
٢
ئێوە بەرژەوەندیەکانی ئامریکاتان لە
بەرچاو بێت تە یە دوولاکانیش جێ
بە جێ دەکەین گۆڕانکاریش بە شێوەی
ئەفغانستان و عێراق نابێت؟
ڕێباز